

ΑΝΩΤΑΤΟ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΚΑΛΑΜΑΤΑΣ
ΣΧΟΛΗ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ & ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ
ΤΜΗΜΑ ΧΡΗΜΑΤΟΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΚΑΙ ΕΛΕΓΚΤΙΚΗΣ

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

**" ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΚΡΙΣΗΣ ΚΑΙ
ΥΦΕΣΗΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ 2008-2013.
ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΓΙΑ ΕΞΟΔΟ ΑΠΟ ΤΗΝ ΚΡΙΣΗ "**

Σπουδαστής

Κωνσταντίνος Σκουλάκης

Αριθμός Μητρώου: 2007052

Επιβλέπων Καθηγητής

Αλέξανδρος Λυγγίτσος

ΚΑΛΑΜΑΤΑ 2013

Περιεχόμενα

ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	3
1. Η ΑΡΧΗ ΤΗΣ ΠΑΓΚΟΣΜΙΑΣ ΧΡΗΜΑΤΟΠΙΣΤΩΤΙΚΗΣ ΚΡΙΣΗΣ (2007) / SUBPRIME MORTGAGES	4
1.1 ΤΟ ΧΡΟΝΙΚΟ ΤΗΣ ΚΡΙΣΗΣ	12
1.2 Η ΜΕΤΑΦΟΡΑ ΤΗΣ ΚΡΙΣΗΣ ΣΤΗΝ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΚΑΙ ΟΙ ΕΠΙΔΡΑΣΕΙΣ ΤΗΣ ΣΤΗΝ ΕΥΡΩΠΗ.	14
ΜΕΡΟΣ Β	20
2. Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ.....	20
2.1 ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	20
2.2 Η ΠΕΡΙΟΔΟΣ 1865-1893.....	21
2.3 Η ΠΕΡΙΟΔΟΣ 1893-1940.....	24
2.4 Η ΠΕΡΙΟΔΟΣ 1940-1974.....	27
2.5 Η ΠΕΡΙΟΔΟΣ 1974-ΣΗΜΕΡΑ	29
2.5.1 ΣΤΑΣΙΜΟΠΛΗΘΩΡΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ 1980-1993.....	29
2.5.2 Η ΦΟΡΟΛΟΓΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ 1980-1990	31
2.5.3 ΚΡΑΤΙΚΑ ΕΛΛΕΙΜΑΤΑ	33
ΜΕΡΟΣ Γ.....	37
3. ΟΙ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΥΦΕΣΗΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ.....	37
3.1 ΤΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΤΗΣ ΦΤΩΧΕΙΑΣ	38
3.2 ΟΙ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΗΣ ΚΡΙΣΗΣ ΣΤΗΝ ΑΓΟΡΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ.....	40
3.2.1 Η ΑΓΟΡΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΠΡΙΝ ΤΗΝ ΚΡΙΣΗ (2008).....	43
3.2.2 Η ΑΓΟΡΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΚΡΙΣΗ (2012).....	44
3.3 ΟΙ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΗΣ ΚΡΙΣΗΣ ΣΤΟ ΕΙΣΟΔΗΜΑ	47
3.4 ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΗΣ ΚΡΙΣΗΣ ΣΤΟΥΣ ΒΑΣΙΚΟΥΣ ΜΑΚΡΟΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟΥΣ ΔΕΙΚΤΕΣ.....	50
3.5 Η ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ ΤΗΣ ΚΡΙΣΗΣ ΑΠΟ ΤΙΣ ΕΛΛΗΝΙΚΕΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΙΣ(ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΟ)	54
ΜΕΡΟΣ Δ	61
4. ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΕΞΟΔΟΥ ΑΠΟ ΤΗΝ ΥΦΕΣΗ	61
4.1 Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ FLEXICURITY	61
4.2 ΓΚΙΚΑΣ ΧΑΡΔΟΥΒΕΛΛΗΣ-ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΙΚΟΙ-BUITER & RAHΒARI	63
4.3 ΓΙΑΝΝΗΣ ΒΑΡΟΥΦΑΚΗΣ ΚΑΙ STUART HOLLAND.....	67
ΕΠΙΛΟΓΟΣ	70
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	73

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η πρώτη δεκαετία του 21^{ου} αιώνα σηματοδεύτηκε από μια παγκόσμια χρηματοοικονομική κρίση που όμοια της δεν είχε ξαναδεί ο μεταπολεμικός κόσμος. Η χρηματοοικονομική κρίση ξεκίνησε από ένα συνδυασμό πολλαπλών παραγόντων, με κυριότερο την υψηλή μόχλευση και την υποτίμηση των κινδύνων στη συμπεριφορά των επενδυτών, αλλά κυρίως των επενδυτικών τραπεζών και πολλών άλλων χρηματοοικονομικών μεσαζόντων με την άκρατη επιδίωξη για γρήγορο κέρδος. Οι παράγοντες αυτοί οδήγησαν σε φούσκες στις αγορές ακινήτων και σε πλειάδα περίπλοκων χρηματοοικονομικών προϊόντων , τα οποία αντί να διαφοροποιούν τον κίνδυνο, τον απέκρυβαν.

Η κρίση πλήγωσε κυρίως κράτη του δυτικού κόσμου επειδή στις χώρες αυτές παρατηρήθηκαν φούσκες ενώ οι τράπεζες της Ευρώπης και της Αμερικής ήταν εκείνες που είχαν επενδύσει σε τοξικά προϊόντα. Έτσι ενώ η κρίση εκδηλώθηκε αρχικά στις Ηνωμένες Πολιτείες με επίκεντρο τις τραπεζικές επισφάλειες και την αδυναμία εξυπηρέτησης των στεγαστικών δανείων, σύντομα μετατράπηκε σε μια παγκόσμια οικονομική κρίση αποκτώντας επικίνδυνες μορφές και διαστάσεις μακροπρόθεσμου χαρακτήρα. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί τόσο η σημερινή εσωτερική και οικονομική κρίση στην Ευρωζώνη όσο και το δραματικό αδιέξοδο της ελληνικής οικονομίας.

Συμφωνά με το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο, η κρίση μεταφέρθηκε με σφοδρότητα στην πραγματική οικονομία, με αποτέλεσμα την μεγάλη ύφεση και την πτώση της απασχόλησης (*Birdsall, 2009, σελ. 1-5*)¹. Η αντίδραση των χωρών ήταν άμεση σε ότι αφορά την λήψη μέτρων για την αντιμετώπιση της κρίσης. Αν και τα μέτρα που υιοθετήθηκαν από τις διάφορες χώρες διέφεραν αρκετά μεταξύ τους, είχαν ωστόσο κοινό στόχο την βελτίωση της ρευστότητας και την κινητοποίηση των επενδύσεων με σκοπό την ανάκαμψη της οικονομίας και την συγκράτηση της απασχόλησης.

---

¹ Birdsall N. (2009) How to unlock the \$ 1 trillion that developing countries urgently need to cope with the crisis , center of Global Development. σελ 1-5.

1. Η ΑΡΧΗ ΤΗΣ ΠΑΓΚΟΣΜΙΑΣ ΧΡΗΜΑΤΟΠΙΣΤΩΤΙΚΗΣ ΚΡΙΣΗΣ (2007) / SUBPRIME MORTGAGES

Τα αίτια της κρίσης έχουν τις ρίζες τους στην πολιτική της απορύθμισης που ακολούθησε κατά την τελευταία δεκαετία περίπου, όπως επίσης και στην ραγδαία αύξηση της πιστωτικής επέκτασης τα πρώτα χρόνια του 2000. Μέσα σε αυτή την περίοδο δημιουργήθηκαν περίπλοκα χρηματοοικονομικά προϊόντα τα οποία σε συνδυασμό με την χορήγηση δανείων από τις τράπεζες σε αναξιόπιστους δανειολήπτες οδήγησαν σε μια κατάσταση την οποία ούτε οι τράπεζες ούτε οι διεθνείς οίκοι αξιολόγησης μπορούσαν ορθά να εκτιμήσουν. Στη συνέχεια οι ίδιες οι τράπεζες μέσα από αυτά τα περίπλοκα χρηματοοικονομικά προϊόντα , άρχισαν να μετακυλύουν τον κίνδυνο από τις ίδιες στους επενδυτές.

Αυτός ο ανεξέλεγκτος δανεισμός είχε σαν αποτέλεσμα την δημιουργία μιας πλειάδας στεγαστικών δανείων υψηλού ρίσκου (subprime mortgages) στις Η.Π.Α. Συνέπεια της κρίσης που ξέσπασε με τα στεγαστικά δάνεια ήταν η έλλειψη εμπιστοσύνης των επενδυτών απέναντι στις τράπεζες αλλά και μεταξύ των ίδιων των τραπεζών. Το Σεπτέμβριο του 2008 τα χρηματιστήρια παγκοσμίως κατέρρευσαν μπαίνοντας σε μια περίοδο μεγάλων διακυμάνσεων καθώς ένας αξιόλογος αριθμός τραπεζών , επενδυτικών εταιριών και εταιριών παραχώρησης στεγαστικών δανείων χρεοκόπησαν μέσα σε λίγες εβδομάδες.

Η κρίση των subprimes ξέσπασε το 2007 έπειτα από μια μακρά περίοδο επέκτασης των χρηματοοικονομικών δραστηριοτήτων. Η πολιτική των χαμηλών επιτοκίων που εφάρμοξε η Federal Reserve και τα ελλείμματα των τρεχουσών συναλλαγών των Η.Π.Α δημιούργησαν μεγάλη ρευστότητα. Έτσι σχηματίστηκε σταδιακά μια πιστωτική φούσκα. Η πολιτική φθηνού χρήματος προκάλεσε την έκρηξη της κατανάλωσης με δανεισμό και την εκδήλωση της φούσκας στην αγορά

κατοικίας. Τα κριτήρια χορήγησης των ενυπόθηκων στεγαστικών δανείων χαλάρωσαν αρκετά ενώ επινοήθηκαν νέα χρηματοοικονομικά προϊόντα με στόχο την αποκόμιση όσο το δυνατό περισσότερων κερδών.

Ωστόσο τα πράγματα φαίνονται να αλλάζουν. Ήδη από το 2004 η Federal Reserve αρχίζει να εφαρμόζει μια αυστηρότερη νομισματική πολιτική (τα επιτόκια αυξήθηκαν από 1% σε 5,25% μέσα σε δύο χρόνια) η οποία επιβάρυνε τα νοικοκυριά που είχαν δανειστεί από τράπεζες με κυμαινόμενο επιτόκιο. Οι αξίες των ακινήτων άρχισαν να μειώνονται λόγω της κάμψης της ζήτησης για αγορά νέων κατοικιών, ακριβώς επειδή είχαν αυξηθεί τα επιτόκια. Έτσι το 2007 παρατηρήθηκε μια αύξηση των δανείων που δεν μπορούσαν να εξυπηρετηθούν ενώ οι κατασχέσεις κατοικιών από τις τράπεζες ξεπέρασαν τις 650.000 (*Παναγιώτης Ρουμελιώτης, 2009, σελ 316-317*). Η συνολική αξία των δανείων Subprimes δεν ξεπερνούσε τα 1.300 δισεκατομμύρια δολάρια όμως η κρίση που ξέσπασε εξαιτίας τους ήταν αρκετή για να μολύνει ολόκληρο το χρηματοπιστωτικό σύστημα (*CEPII, 2008, σελ. 11-13*).

Από το καλοκαίρι του 2007 οι ζημιές των τραπεζών άρχισαν να ανησυχούν ολόκληρη την παγκόσμια κοινότητα. Οι τράπεζες στην προσπάθεια τους να περιορίσουν το ρίσκο που ανέλαβαν με τα επισφαλή στεγαστικά δάνεια σε χαμηλές εισοδηματικές τάξεις, μετέτρεψαν τα δάνεια αυτά σε ομόλογα και τα διέθεσαν στην αγορά άλλων θεσμικών επενδυτών. Με την κρίση τα ομόλογα άρχισαν να υποβαθμίζονται από τους οίκους αξιολόγησης του ρίσκου. Η αύξηση των αναγκών για ρευστότητα επηρέασε τη διατραπεζική αγορά και ανάγκασε τη Federal Reserve και την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα να ενισχύσουν την αγορά με πιστώσεις προς τις τράπεζες. Παράλληλα, οι τράπεζες αδυνατούσαν να διαθέσουν στην αγορά επιπλέον ομόλογα subprimes ενώ ήταν αναγκασμένες να επιστρέφουν όλο και μεγαλύτερα ποσά στους κατόχους τέτοιων ομολόγων λόγω της επιμονής των τελευταίων να τα ρευστοποιήσουν.

Η χρηματοοικονομική καινοτομία των τελευταίων χρόνων ήταν η μετατροπή ενεργητικών (π.χ. δάνεια) σε ομόλογα (τιτλοποίηση) και τα παράγωγα δανείων. Χαρακτηριστικό των δυο αυτών χρηματοοικονομικών προϊόντων ήταν η μεταφορά είτε του χρηματοοικονομικού ρίσκου είτε της χρηματοδότησης και του ρίσκου από τα πιστωτικά ιδρύματα σε εξωτερικούς επενδυτές του συστήματος. Συγκεκριμένα η τιτλοποίηση συνίσταται στη μετατροπή δανείων σε διαπραγματεύσιμα ομόλογα που

αγοράζονται και πωλούνται από άλλους επενδυτές (συνταξιοδοτικά ταμεία, ξένες επενδυτικές τράπεζες κ.α.). Οι επενδυτές που αγοράζουν τα ομόλογα αυτά αμείβονται με βάση το επιτόκιο που καθορίζεται από τους αρχικούς εκδότες των ομολόγων, οι οποίοι οφείλουν να εξαγοράσουν τα ομόλογα αυτά όταν τους ζητηθεί. Έτσι η χρηματοδότηση και το ρίσκο μεταφέρονται από τις τράπεζες στους επενδυτές. Η τιτλοποίηση διευρύνει τις χρηματοδοτικές δυνατότητες όταν τα ομόλογα απευθύνονται στην διεθνή αγορά ενώ παράλληλα διασπείρει το ρίσκο σε διάφορους φορείς , προσφέροντας μεγαλύτερη ασφάλεια και μειώνοντας το κόστος χρηματοδότησης (*Παναγιώτης Ρουμेलιώτης, 2009, σελ. 319*).

Η διαδικασία της τιτλοποίησης άρχισε στις Η.Π.Α από τις αρχές της δεκαετίας του 1980 και επεκτάθηκε σε όλα τα είδη δανείων. Με την πολιτική της κυβέρνησης σχετικά με την απόκτηση κατοικίας από τα νοικοκυριά και την αλλαγή των κανόνων όσον αφορά τη λειτουργία των στεγαστικών ιδρυμάτων Fannie Mae και Freddie Mac, διευκολύνθηκε η χρηματοδότηση των στεγαστικών δανείων. Τα ιδρύματα αυτά χρηματοδότησαν σε σημαντικό βαθμό την αγορά ακινήτων μέσω των στεγαστικών δανείων τα οποία στη συνέχεια είτε τιτλοποιήθηκαν είτε παρέμειναν στο ενεργητικό τους. Η τιτλοποίηση όπως και η αγορά παράγωγων προϊόντων, ευνοήθηκε από την πολιτική χαμηλών επιτοκίων η οποία ασκήθηκε από την Federal Reserve μέχρι και το 2004, καθώς επίσης και από την απορύθμιση των χρηματαγορών.

Από το 1987 η τιτλοποίηση αφορούσε δομημένα προϊόντα δηλαδή δομημένα ομόλογα , συνδεδεμένα με δανεισμό (*collateralized debt obligation - CDO*). Ειδικότερα μια επενδυτική τράπεζα αγοράζει δάνεια τα ομαδοποιεί σε ένα χαρτοφυλάκιο που μεταπωλείται σε μια *ad hoc* δομή (π.χ. θεσμικό επενδυτή). Η μεταπώληση των δανείων αυτών γίνεται με την έκδοση τίτλων (π.χ. ομόλογα , *residential mortgages- backed securities – RMBS*), που διατίθενται σε επενδυτές. Οι τίτλοι αυτοί είναι ετερογενείς, δηλαδή περιέχουν δάνεια διαφόρων κατηγοριών ρίσκου: επισφαλή , μεσαίου και μηδαμινού ρίσκου.

Το 2007 η αγορά στεγαστικής τιτλοποίησης έφτασε τα 5.200 δισεκατομμύρια δολάρια. Το μερίδιο των τραπεζών στα δάνεια αυτά αυξήθηκε από 25% το 2003 σε 57% το 2006. Μεγάλο ποσοστό των εν λόγω δανείων ήταν επισφαλή (*subprimes*).

Μεταξύ 2000 και 2007 το μέγεθος της αγοράς τιτλοποίησης στις ΗΠΑ και στην Ευρώπη εξαπλασιάστηκε . Οι περισσότερες τράπεζες δημιούργησαν τα δικά τους κερδοσκοπικά επενδυτικά ταμεία ώστε να βγάλουν από τον ισολογισμό τους τα τοξικά ομόλογα που αγόρασαν (subprimes). Τα διαθέσιμα του παράλληλου αυτού συστήματος ξεπέρασαν το 2007 τα 12,7 τρισεκατομμύρια δολάρια και πλησίασαν εκείνα των τραπεζικών καταθέσεων (*CEPII, 2008, σελ. 10*).

Το καλοκαίρι του 2007 όταν έγινε αντιληπτό ότι ορισμένοι δανειολήπτες επισφαλών στεγαστικών δανείων δε θα μπορούσαν να αποπληρώσουν τα δάνεια τους επειδή η αξία των ακινήτων τους μειώθηκε , οι κάτοχοι δομημένων ομολόγων άρχισαν να ζητάνε την επιστροφή των επενδύσεων τους σε ομόλογα , ενώ η αξία των ομολόγων άρχισε να πέφτει. Πολλά από τα ομόλογα αυτά είχαν αγοραστεί με δάνειο . Οι κάτοχοι των ομολόγων αυτών αναγκάστηκαν να τα ρευστοποιήσουν με σκοπό να αποπληρώσουν τα δάνεια που είχαν συνάψει για να τα αγοράσουν. Η κατάσταση επιδεινώθηκε λόγω της έλλειψης αγοραστών. Έτσι άρχισε μια αλυσιδωτή διαδικασία μειώσεων των αξιών των subprimes η οποία με τη σειρά της συμπαρέσυρε και τα υγιή ομόλογα. Κανείς δεν ήθελε να αγοράσει τιτλοποιημένα ομόλογα διότι φοβόντουσαν μήπως πίσω από αυτά κρύβονταν τοξικά ομόλογα (subprimes).

Μεγάλη ευθύνη στην κρίση των subprimes είχαν τόσο οι τράπεζες όσο και οι οίκοι αξιολόγησης. Χωρίς τους απαραίτητους ελεγκτικούς και κανονιστικούς μηχανισμούς οι τράπεζες τιτλοποίησαν τα δάνεια υψηλού ρίσκου και οι οίκοι αξιολόγησης υποβάθμισαν το ρίσκο. Οι τράπεζες αρχικά αποκόμιζαν όφελος καθώς ελαχιστοποιούσαν το ρίσκο τους και εισέπρατταν προμήθειες , οι υπηρεσίες αξιολόγησης αμείβονταν για τις εκτιμήσεις του ρίσκου ενώ ταυτόχρονα λάμβαναν υψηλές αμοιβές για συμβουλευτική υποστήριξη σε εταιρείες το ρίσκο των οποίων καλούνταν να βαθμολογήσουν. Έτσι οι επενδυτές διέθεταν εσφαλμένη πληροφόρηση για τις αγορές δομημένων ομολόγων που περιείχαν και τοξικά ομόλογα. Η πτωτική πορεία της αγοράς ακινήτων χειροτέρεψε την κατάσταση και μεγιστοποίησε τις ζημιές από στεγαστικά δάνεια.

Όταν λοιπόν οι θεσμικοί επενδυτές το καλοκαίρι του 2007 δεν μπόρεσαν να αναχρηματοδοτήσουν τις αγορές τους σε βραχυπρόθεσμη βάση , η κρίση εξαπλώθηκε στις τράπεζες που δεν είχαν τη δυνατότητα να εκμεταλλευτούν τα επισφαλή αλλά και άλλα δομημένα ομόλογα στην χρηματαγορά. Η κρίση επιδεινώθηκε με τις συνεχείς

πωλήσεις ακινήτων από χρεωμένους δανειολήπτες διότι αγωνιούσαν να αποπληρώσουν τα στεγαστικά τους δάνεια. Όλο αυτό είχε σαν αποτέλεσμα μια ακόμα μεγαλύτερη μείωση στις τιμές των ακινήτων και σε αδυναμία αποπληρωμής των δανείων εξαιτίας του ότι το πόσο που εισέπρατταν οι δανειολήπτες δεν αντιστοιχούσε στο αρχικό ύψος του δανείου λόγω της πτώσης των τιμών των κατοικιών. Έπειτα η κρίση εξαπλώθηκε και στις ασφαλιστικές εταιρείες που είχαν καλύψει τα επισφαλή στεγαστικά δάνεια και εξαπλώθηκε έτσι στην πραγματική οικονομία (*Aglietta, 2008, σελ. 102-103*).

Η κρίση των subprimes είχε σημαντικές επιπτώσεις στην πραγματική οικονομία διότι περιορίσε τις πιστώσεις προς τα νοικοκυριά και τις επιχειρήσεις, αύξησε τα διατραπεζικά επιτόκια, μείωσε την καταναλωτική δυνατότητα των νοικοκυριών, αποθάρρυνε την ανάπτυξη και τις επενδύσεις ενώ παράλληλα μεγέθυνε την ανεργία τόσο στις ΗΠΑ όσο και στην Ευρώπη.

Ενώ έως και τις αρχές του 2007 επικρατούσε μια αισιοδοξία γύρω από την εξέλιξη της παγκόσμιας οικονομίας ο O' Neill χαρακτήριζε την εποχή αυτή ως την εποχή της 'υπέρτατης ευδαιμονίας (*O'Neill, 2011, άρθρο Α.2*).

Μέσα σε αυτό το κλίμα αισιοδοξίας και εφησυχασμού οι υπερβολές και τα ρίσκα που αναλάμβαναν τα χρηματοπιστωτικά ιδρύματα φαίνονταν φυσιολογικά. Ωστόσο δεν υπήρχε καμία αντίληψη για τα ρίσκα αυτά ενώ παράλληλα απουσίαζε κάθε έλεγχος στον χρηματοπιστωτικό τομέα. Η προσγείωση στην πραγματικότητα ξεκίνησε ήδη από την κρίση των subprimes στις ΗΠΑ. Τότε πολλοί άρχισαν να αναρωτιούνται αν η προηγούμενη περίοδος ανάπτυξης βασιζόταν σε γερά θεμέλια τα οποία θα μπορούσαν να προσφέρουν μια σταθερότητα στον οικονομικό τομέα. Παρόλα αυτά οι πρώτες αντιδράσεις καθυστέρησαν αρκετά να αντιληφθούν την κρισιμότητα της κατάστασης και αυτό εξηγεί γιατί στις ΗΠΑ άφησαν την επενδυτική τράπεζα Lehman Brothers να χρεοκοπήσει (*Χαρδούβελης, 2011, σελ.3*). Η εσπευσμένη διάσωση της πολυεθνικής AIG την επόμενη κιάλας μέρα μαρτυρά την αναστάτωση που προκλήθηκε με την κατάρρευση της Lehman Brothers.

Στο σημείο αυτό κρίνεται σκόπιμο να επισημανθεί ότι το ξέσπασμα της κρίσης αυτής μπορεί να ξεκίνησε με αφορμή την κρίση των subprimes στις ΗΠΑ όμως υπήρξε και ένας συνδυασμός άλλων παραγόντων που συντέλεσαν στην

γρήγορη εξάπλωση της σε όλο τον κόσμο. Οι παράγοντες αυτοί μπορούν να χωριστούν σε δυο κατηγορίες: τους μακροοικονομικούς παράγοντες και τους χρηματοοικονομικούς.

Στους κυριότερους μακροοικονομικούς παράγοντες που οδήγησαν στην κρίση εντάσσεται καταρχήν η ανισορροπία ανάμεσα στις διάφορες χώρες του πλανήτη όσον αφορά το διαφορετικό βαθμό αποταμίευσης και επένδυσης, που εκδηλώθηκε με υψηλά ελλείμματα τρεχουσών συναλλαγών στις ΗΠΑ και υψηλά πλεονάσματα στις χώρες της Ασίας και κυρίως της Κίνας. Οι ανισορροπίες αυτές με τη σειρά τους οδήγησαν σε μεταφορά κεφαλαίου από την Ασία προς τις ΗΠΑ, δηλαδή φθινό χρήμα, μεγάλη ρευστότητα και χαμηλά επιτόκια στις ΗΠΑ. Τα χαμηλά επιτόκια μεγέθυναν ακόμα περισσότερο τις ήδη υπάρχουσες ανισορροπίες του χρηματοοικονομικού τομέα.

Ένας ακόμα καθοριστικός παράγοντας στο ξέσπασμα της κρίσης ήταν η πολιτικοοικονομική ιδεολογία που επικρατούσε στις ΗΠΑ εκείνη την εποχή. Συγκεκριμένα τόσο στις ΗΠΑ όσο και στις περισσότερες ανεπτυγμένες χώρες επικρατούσε η άποψη ότι οι αγορές είναι αποτελεσματικές και οι πολίτες ορθολογικοί στην οικονομική συμπεριφορά τους. Όμως φάνηκε ότι τα χρηματοπιστωτικά ιδρύματα προχώρησαν σε παράλογες επενδύσεις δίχως να υπολογίζουν το ρίσκο που ανέλαβαν. Ακόμα και οι εποπτικές αρχές φαίνεται να είχαν πλήρως ενστερνιστεί την άποψη της αποτελεσματικής αγοράς. Συνέπεια αυτού ήταν η απορύθμιση της αγοράς, δηλαδή η κατάργηση πολλών περιορισμών στον χρηματοπιστωτικό τομέα που είχαν επιβληθεί ήδη από την δεκαετία του 30.

Ακόμα πολλοί ήταν και οι χρηματοοικονομικοί παράγοντες που έπαιξαν καταλυτικό ρόλο στην κρίση ιδίως στις ΗΠΑ (Χαρδούβελης, 2009, σελ.5). Όπως αναφέρθηκε και προηγουμένως η ραγδαία αύξηση των δανείων μειωμένης εξασφάλισης (subprimes) χωρίς την απαραίτητη τραπεζική εγκράτεια και έλεγχο για τον πιστωτικό κίνδυνο χειροτέρεψαν την κατάσταση συμβάλλοντας με τη σειρά τους στην αύξηση των τιμών των κατοικιών. Οι νέες μορφές τιλοποιήσεων, με περίπλοκους δομημένους τίτλους που είχαν διαφορετικές ονομασίες και εκφάνσεις, όπως τα Collateralized Debt Obligations (CDO) οδήγησαν σε ακόμα μεγαλύτερα προβλήματα. Ειδικότερα, τους τίτλους αυτούς λίγοι κατάλαβαν σε βάθος και μπόρεσαν να αξιολογήσουν σωστά, ενώ οι αξιολογικοί οίκοι τους παρείχαν υψηλές

βαθμολογήσεις. Ιδιαίτερα οι επενδυτικές τράπεζες , αυτές που δημιούργησαν τις τιτλοποιήσεις, ήταν εκείνες που κυρίως διακρατούσαν το “equity tranche“ των τιτλοποιήσεων , δηλαδή το κομμάτι με το μεγαλύτερο ρίσκο απωλειών αλλά και την υψηλότερη αναμενόμενη απόδοση.

Επιβαρυντικός παράγοντας την κρίση αυτής υπήρξε και η νέα κερδοσκοπική νοοτροπία στον τραπεζικό τομέα. Οι αμοιβές των στελεχών σε όλες τις βαθμίδες συνδέονταν με τα βραχυχρόνια έσοδα, χωρίς να λαμβάνεται υπόψη ο αναλαμβανόμενος κίνδυνος , ούτε οι μακροχρόνιες επιδόσεις. Αυτή η πρακτική ήταν συνδεδεμένη με την επικρατούσα άποψη περί αποτελεσματικής αγοράς και ορθολογικών προσδοκιών (*Cai, Cherny & Milbourn, 2010, σελ. 14*).

Ένα ακόμα σημαντικό μερίδιο ευθύνης φέρουν οι οίκοι αξιολόγησης της πιστοληπτικής ικανότητας , οι οποίοι βαθμολογούσαν τα νέα και πολυσύνθετα παράγωγα προϊόντα εξομοιώνοντας τα με κρατικά ομόλογα υψηλής διαβάθμισης με συνέπεια οι επενδυτές να υποεκτιμούν τον κίνδυνο (*Τράπεζα της Ελλάδας, 2009²*).

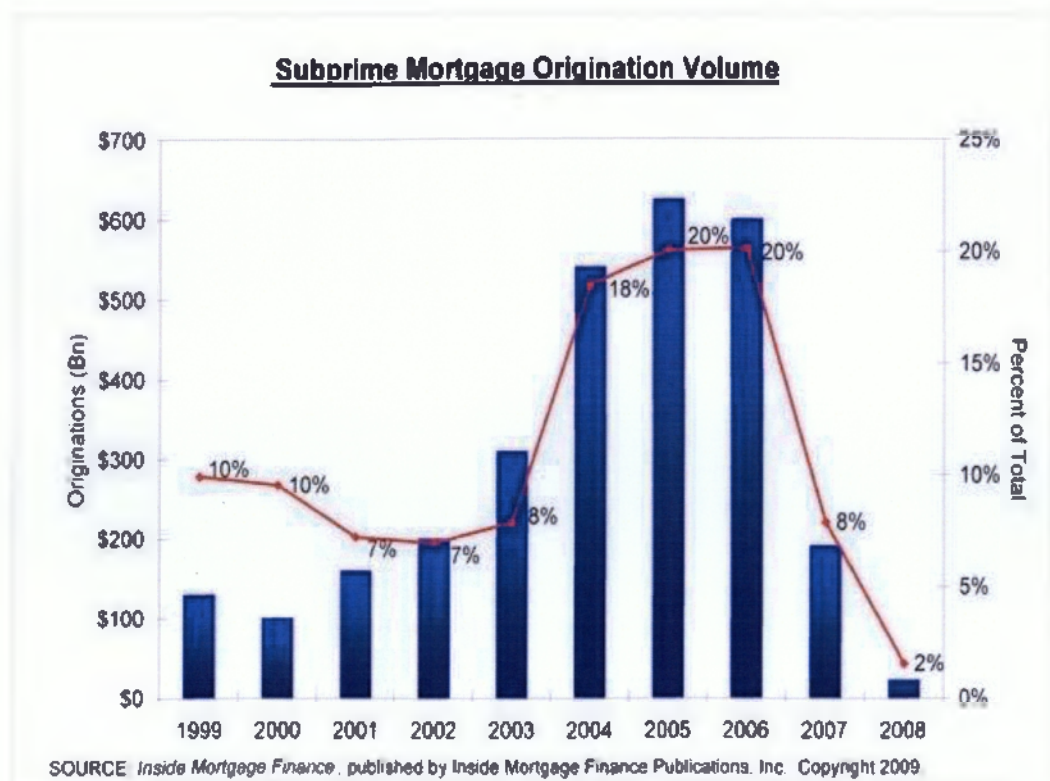
Τέλος, καθοριστικός παράγοντας στην εκδήλωση της κρίσης ήταν η υψηλή μόχλευση που σημαίνει δηλαδή λιγιστά ίδια κεφάλαια και υψηλός δανεισμός σε σύγκριση με το ενεργητικό ενός χρηματοοικονομικού ιδρύματος (*Adrian and Shin, 2009*). Ο δανεισμός που χρηματοδοτούσε τις επενδύσεις την εποχή εκείνη ήταν κυρίως βραχυχρόνιος. Αυτό σημαίνει ότι όταν η αξία των περιουσιακών στοιχείων στα οποία είχαν επενδύσει οι επενδυτικές τράπεζες άρχισαν να μειώνονται και οι αγορές αντιλήφθηκαν την κεφαλαιακή απώλεια των δανεισμένων επενδυτικών τραπεζών, τότε αρνήθηκαν ή δυσκόλεψαν την ανανέωση της βραχυχρόνιας χρηματοδότησης , πέζοντας έτσι τις επενδυτικές τράπεζες να προβούν σε περαιτέρω πωλήσεις άλλων υγιών περιουσιακών στοιχείων κάτι το οποίο ωθούσε τις τιμές των κατοικιών ακόμα παρακάτω. Η άρνηση νέου δανεισμού στα χρηματοπιστωτικά ιδρύματα που επένδυναν για ίδιο λογαριασμό με δανεικά κεφάλαια , έπαιξε ίσως τον κυριότερο ρόλο μετά την κρίση των subprimes.

Στα παρακάτω διαγράμματα παρουσιάζεται τόσο η πορεία της χορήγησης των δανείων subprimes στις ΗΠΑ μεταξύ 1999 – 2008, όσο και η μεταβολές στις τιμές των κατοικιών όπως διαμορφώθηκαν πριν και μετά την κρίση. Γίνεται αντιληπτό ότι

---

² Τράπεζα της Ελλάδας (2009), Η κρίση του 1929 , η Ελληνική οικονομία και οι εκθέσεις της Τράπεζας της Ελλάδας, Αθήνα, Νοέμβριος.

μετά την μεγάλη αύξηση της χορήγησης δανείων (2004 – 2007) και την ταυτόχρονη αύξηση των τιμών των κατοικιών, παρατηρείται μια πτωτική πορεία με το ξέσπασμα της κρίσης.

S&P Case-Shiller Real House Price Index (March 1991 = 100)

1.1 ΤΟ ΧΡΟΝΙΚΟ ΤΗΣ ΚΡΙΣΗΣ

Από τις αρχές του 2007 άρχισαν να γίνονται ορατά τα πρώτα σημάδια κόπωσης της στεγαστικής αγοράς των ΗΠΑ με τις τιμές των κατοικιών να ακολουθούν συνεχώς μια πτωτική τάση. Το Φεβρουάριο του 2007, η γνωστή βρετανική τράπεζα HSBC ανακοίνωσε μια απομείωση ύψους \$10,5 δις. Κυρίως λόγω απωλειών της αμερικανικής θυγατρικής της Household Finance Corporation, την οποία είχε αγοράσει το 2003 (Χαρδούβελης, 2009, σελ. 40). Λίγο καιρό αργότερα η γνωστή στεγαστική τράπεζα των ΗΠΑ New Century Finance δήλωσε πτώχευση. Τον Μάρτιο, η Dr. Horton, η πιο μεγάλη οικοδομική εταιρία των ΗΠΑ, ανακοίνωσε ζημίες εξαιτίας της χαμηλής εξασφάλισης ενυπόθηκων δανείων τα οποία είχε αναλάβει. Παράλληλα, ανακοινώθηκε η αδυναμία μεγάλων ομάδων πληθυσμού να ανταποκριθούν στις υποχρεώσεις τους για τα δάνεια subprimes. Έτσι την περίοδο αυτή οι κατασχέσεις κατοικιών και οι πλειστηριασμοί αρχίζουν να πληθαίνουν.

Από το καλοκαίρι του 2007 η εμπιστοσύνη των επενδυτών στα δομημένα ομόλογα αρχίζει να κλονίζεται συμπαρασύροντας τη ζήτηση για τα συγκεκριμένα χρεόγραφα προς τα κάτω. Παρατηρείται μία τάση των επενδυτών να αναζητούν περισσότερο ασφαλή τοποθετήσεις γυρίζοντας την πλάτη στον κίνδυνο. Αυτό συνέβη κυρίως ύστερα από την στάση πολλών οίκων αξιολόγησης να υποβαθμίσουν πολλά χρηματοοικονομικά προϊόντα (όπως ομόλογα, ABSs και CDOs) που τροφοδοτούνται από δάνεια μειωμένης εξασφάλισης. Τον Ιούλιο, οι ήδη επιβαρυνμένες συνθήκες οδηγούν σε καθυστερήσεις στην έκδοση ομολόγων υψηλής απόδοσης. Τράπεζες οι οποίες ήταν εγγυητές τέτοιων δανείων αναγκάστηκαν να τα απορροφήσουν στους ισολογισμούς τους. Από την άλλη τα διεθνή χρηματιστήρια αν και αντέδρασαν αρνητικά στην αρχή της κρίσης τον Αύγουστο του 2007 , επανήλθαν γρήγορα στα προηγούμενα επίπεδα. Όμως τον Ιανουάριο του 2008 , η κρίση στη διατραπεζική αγορά και στην αγορά ομολόγων μεταδόθηκε και στα χρηματιστήρια. Τον Ιανουάριο οι χρηματιστηριακοί δείκτες ακολούθησαν πτωτική πορεία παγκοσμίως. Η διαδικασία αυτή διήρκεσε 15 περίπου μήνες.

Τον Ιούλιο του 2008 η κατάσταση επιδεινώνεται εκ νέου. Οι μέχρι τότε ημι-κρατικοί οργανισμοί Fannie Mae και Freddie Mac και οι μεγαλύτεροι δανειστές στην αγορά στεγαστικών δανείων, εμφανίζονται να αδυνατούν να εξασφαλίσουν την απαραίτητη χρηματοδότηση από την αγορά. Όμως λόγω του ότι οι συγκεκριμένες ήταν κάτοχοι ή εγγυητές στεγαστικών δανείων, ύψους \$5 τρις, οι αρχές αποφασίζουν να μην τις αφήσουν να πτωχεύσουν και προχωρούν σε άμεση χρηματοδότηση ύψους \$ 300 δις. μέσω της Fed. Τελικά , στις 7 Σεπτεμβρίου του 2008 ανακοινώνεται η διάσωση των δυο αυτών τραπεζών από τις ομοσπονδιακές αρχές λόγω του ότι τα επίπεδα του χρέους των δυο τραπεζών αποτελούσαν συστημικό κίνδυνο για την χρηματοπιστωτική σταθερότητα. Από εκεί και έπειτα η κρίση αποκτά δραματικές διαστάσεις. Στις 10 Σεπτεμβρίου η Lehman Brothers ανακοινώνει τεράστιες απώλειες για το τελευταίο τρίμηνο, και έπειτα από ένα πενθήμερο αγωνιώδους αναζήτησης αγοραστή, αναγκάζεται να κηρύξει πτώχευση στις 15 Σεπτεμβρίου. Αυτή ήταν και η πρώτη μεγάλη τράπεζα που χρεοκόπησε.

Η κατάσταση κρίνεται ιδιαίτερα δύσκολη. Η ιστορική επενδυτική τράπεζα Lehman Brothers , ύστερα από μια μεγάλη πορεία 185 χρόνων κατέρρευσε. Επιπλέον οι κρατικοποιήσεις μεγάλων επενδυτικών εταιριών (Fannie Mae και Freddie Mac)

και ασφαλιστικών εταιριών (AIG) Οδήγησαν τον πρόεδρο των ΗΠΑ να προτείνει την άμεση ενίσχυση της ρευστότητας των τραπεζών με σκοπό την διάσωση του χρηματοπιστωτικού συστήματος. Έτσι προτείνεται σχέδιο διάσωσης ύψους 700 δις. δολάρια Σταδιακά η κρίση όλο και πλησιάζει προς την Ευρώπη, με τους Ευρωπαίους ηγέτες να αναζητούν μέτρα στήριξης των τραπεζών

1.2 Η ΜΕΤΑΦΟΡΑ ΤΗΣ ΚΡΙΣΗΣ ΣΤΗΝ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΚΑΙ ΟΙ ΕΠΙΔΡΑΣΕΙΣ ΤΗΣ ΣΤΗΝ ΕΥΡΩΠΗ.

Ήδη από την αρχή της χρηματοπιστωτικής κρίσης άρχισε να δημιουργείται ένα ντόμινο ανησυχιών για την πιθανή μεταφορά της κρίσης στην πραγματική οικονομία. Μετά την κατάρρευση της Lehman Brothers το διεθνές εμπόριο και η παραγωγή των χωρών μειώθηκαν δραματικά. Όλες οι χώρες επηρεάστηκαν , ανεξάρτητα από την οικονομική πολιτική που στο παρελθόν είχε κάθε μια εφαρμόσει, λόγω του ότι οι οικονομίες είναι διεθνοποιημένες. Έτσι το 2009 ολόκληρη η παγκόσμια οικονομία βρέθηκε με την χειρότερη ύφεση της μεταπολεμικής περιόδου, με το ρυθμό οικονομικής ανάπτυξης να γίνεται αρνητικός (*Χαρδούβελης, 2009, σελ. 15*).

Η χρηματοοικονομική κρίση πέρασε στην πραγματική οικονομία με δυο τρόπους. Πρώτον , μέσω της απροθυμίας των πιστωτικών ιδρυμάτων να χορηγήσουν δάνεια και δεύτερον μέσω της καταστροφής του πλούτου των νοικοκυριών και των επιχειρήσεων από το σπάσιμο στις φούσκες. Το εξωτερικό εμπόριο κατέρρευσε και μειώθηκε η κατανάλωση. Συνέπεια τούτων ήταν η σημαντική μείωση του ΑΕΠ

παγκοσμίως , καθώς επίσης η δραματική μείωση της απασχόλησης και αύξηση της ανεργίας³ .

Η μεταφορά της κρίσης στην πραγματική οικονομία έγινε μέσω της απομόχλευσης του χρηματοπιστωτικού συστήματος . Τα προβλήματα φερεγγυότητας από τις κεφαλαιακές απώλειες οδήγησαν τα χρηματοπιστωτικά ιδρύματα σε προσπάθεια τόνωσης της κεφαλαιακής τους βάσης ή μείωσης του ενεργητικού τους. Τράπεζες που στο παρελθόν δάνειζαν 50 φορές τα ίδια κεφάλαια τους αναγκάστηκαν να περιορίσουν το δανεισμό προς νοικοκυριά και επιχειρήσεις κατά 50 φορές για να καλύψουν το χάσμα στα κεφάλαια τους (Χαρδούβελης, 2009, σελ. 15). Έτσι θέσπισαν αυστηρότερα κριτήρια και περιόρισαν τις πιστώσεις. Αυτό είχε σαν αποτέλεσμα να συρρικνωθούν οι δραστηριότητες των νοικοκυριών και των επιχειρήσεων , πράγμα που οδηγεί σε απολύσεις, σε μείωση της παραγωγής, σε ανεργία, και σε οικονομική ύφεση. Ταυτόχρονα η ίδια η ύφεση μειώνει τη δυνατότητα των επιχειρήσεων και των νοικοκυριών να ξεπληρώσουν τα δάνεια τους δημιουργώντας έτσι ένα φαύλο κύκλο.

Η κρίση μεταφέρθηκε στην Ευρώπη κυρίως μέσω του βρετανικού χρηματοπιστωτικού συστήματος. Η εξαγορά της αγγλικής τράπεζας HBOS από την Lloyds TSB, έδωσε το εναρκτήριο λάκτισμα για μια αλληλουχία εξαγορών. Ο διεθνής χαρακτήρας της κρίσης επιβεβαιώθηκε όταν η κεντρική τράπεζα της Αγγλίας υποχρεώθηκε, τον Σεπτέμβριο του 2007, να παραχωρήσει δάνειο στην ιδιωτική Northern Rock, έναν από τους πιο σημαντικούς παράγοντες στην αγορά στεγαστικών δανείων.

Η αφερεγγυότητα δημιούργησε πανικό οδηγώντας πολλούς καταθέτες στις τράπεζες ζητώντας να αποσύρουν τις καταθέσεις τους. Η σύνδεση των αγορών μετέφερε την κρίση του τραπεζικού συστήματος στην Ευρώπη. Ωστόσο οι διαφορετικές συνθήκες που επικρατούσαν στην Ευρωζώνη έκαναν τα πράγματα ακόμα πιο σύνθετα.

Ένας μεγάλος αριθμός παραγών που δημιούργησαν οι αμερικανικές τράπεζες (Goldman Sachs) είχαν αγοραστεί από Αγγλικές, Γαλλικές ακόμα και Ελβετικές τράπεζες. Η Goldman Sachs δημιούργησε CDOs (δομημένα πάνω σε

---

³<http://www.hardouvelis.gr/FILES/PROFESSIONAL%20WORK/Economy%20and%20Markets%20I V 8 DEC2009.pdf>

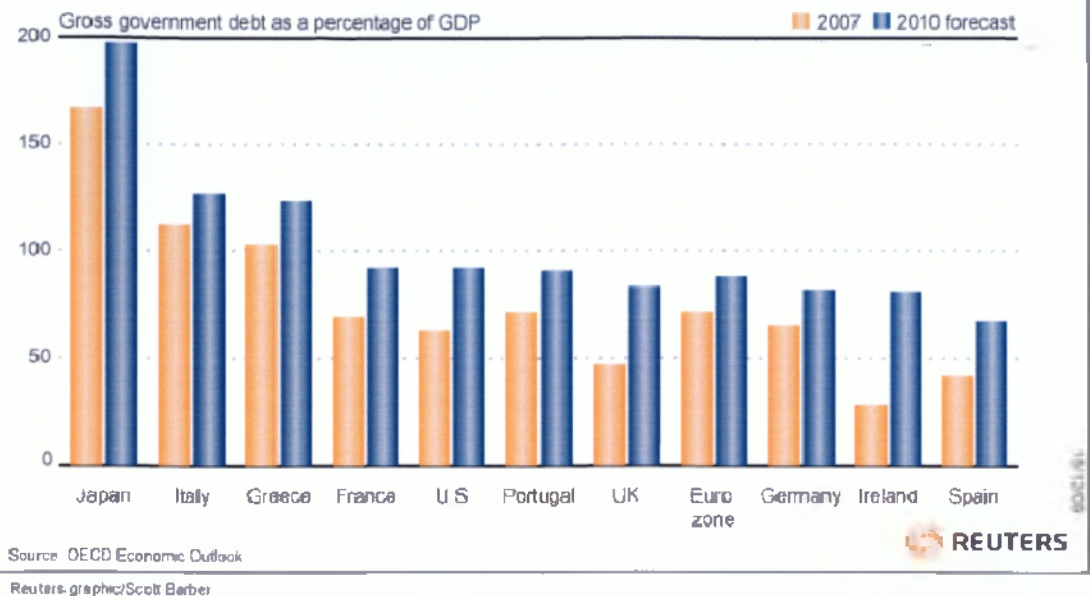
στεγαστικά δάνεια φτωχών που γνώριζε ότι δε θα αποπληρωθούν) αλλά και κάποια τοξικά παράγωγα που είχαν περάσει στα χέρια μεγάλων Ευρωπαϊκών Τραπεζών δημιουργώντας ζημιές πολλών εκατομμυρίων.

Τα παράγωγα αυτά που χρησιμοποιούνταν εντός του χρηματοπιστωτικού συστήματος δικήν ιδιωτικού χρήματος αποδείχθηκαν μολυσμένα. Η ανάγκη να αντικατασταθούν τα προϊόντα αυτά με πραγματικό χρήμα, ήταν επιτακτική. Μπροστά σε αυτό το δίλημμα, η Ευρώπη επέλεξε να αντιγράψει την πολιτική της Αμερικής.

Η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα (ΕΚΤ) ακολουθώντας τα βήματα της FED, προσέφερε ολοκαίνουργιο δημόσιο χρήμα με στόχο να κρατήσει ζωντανές τις τράπεζες. Για να μην αμφισβητηθεί το όλο εγχείρημα η ΕΚΤ αποφάσισε να μην τυπώσει νέο χρήμα αλλά να δανειστεί από όσους είχαν κεφάλαια διαθέσιμα προς επένδυση. Ανάμεσα στους πιστωτές ήταν Κινέζοι, Ιάπωνες, Άραβες, ασφαλιστικά ταμεία κ.α. οι οποίοι προτιμούσαν πλέον να δανείζουν το ίδιο το κράτος παρά τις τράπεζες.

Συνέπεια όλου αυτού ήταν να επωμιστούν τα κράτη και οι φορολογούμενοι όλο το βάρος την οικονομικής ύφεσης, το οποίο σε οικονομικούς όρους μετατράπηκε σε δημόσιο χρέος. Επιπλέον λόγω της ιδιαιτερότητας της Ευρωζώνης η κατάσταση άρχισε να γίνεται ιδιαίτερα πολύπλοκη. Αναλυτικότερα στο παρακάτω διάγραμμα, περιγράφεται το δημόσιο χρέος ορισμένων κρατών , που επλήγησαν περισσότερο από την οικονομική κρίση του 2008. Η μεταβολή στο χρέος είναι μεγάλη σε διεθνές επίπεδο διότι η χρηματοοικονομική κρίση προξένησε την παρέμβαση των αρχών με πακέτα διάσωσης , μείωσε τα φορολογικά έσοδα, αλλά και ανάγκασε τις κυβερνήσεις σε επεκτατική δημοσιονομική πολιτική.

Government debt to rise

Στην Ευρωζώνη , η αύξηση του χρέους ως ποσοστό του ΑΕΠ δεν ήταν συγκριτικά τόσο δραματική. Όμως ήταν τόσα πολλά τα προβλήματα και οι παθογένειες όσον αφορά της λειτουργία της ευρωζώνης με αποτέλεσμα να δημιουργηθούν σωρευτικά ακραίες ανισότητες. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί το γεγονός ότι ενώ οι χώρες της Ευρωζώνης λειτουργούν υπό καθεστώς νομισματικής συγκλισης , καθώς η ΕΚΤ είναι υπεύθυνη για το κοινό νόμισμα και την αξία του, ταυτόχρονα κάθε κράτος – μέλος είναι υπεύθυνο για τα χρέη του, τα έσοδα του και για το που ξοδεύει τα χρήματά του. Σε αντίθεση λοιπόν με τις ΗΠΑ που εφαρμόζουν μια ενιαία δημοσιονομική και νομισματική πολιτική, τα κράτη της Ευρωζώνης δεν έχουν την ευελιξία του δικού τους νομίσματος με αποτέλεσμα να μην μπορούν να αυξήσουν την ανταγωνιστικότητας τους αμβλύνοντας έτσι τις ανισορροπίες αναμεσά τους. Παρότι το ευρώ ακολούθησε μια πορεία ανατίμησης ως προς το δολάριο, η Γερμανία είδε τα εξαγωγικά πλεονάσματα της να εκτοξεύονται την ίδια στιγμή που πολλές χώρες της Ευρωζώνης και κυρίως η χώρες του Νότου επηρεάζονταν δυσμενώς από την εξέλιξη της συναλλαγματικής ισοτιμίας.

Συγκεκριμένα η Γερμανία και η Ολλανδία πέτυχαν αξιόλογα πλεονάσματα κρατώντας την εγχώρια ζήτηση σε χαμηλά επίπεδα. Τα πλεονάσματα αυτά μεταφέρθηκαν με τη μορφή δανείου στις υπόλοιπες χώρες δημιουργώντας

πληθωριστικές πιέσεις, αυξάνοντας τα ελλειματά τους και κατά συνέπεια το εξωτερικό χρέος τους.

Άξιο αναφοράς είναι επίσης το γεγονός ότι το 2009 το αθροιστικό εμπορικό έλλειμμα της Πορτογαλίας, Ισπανίας, Ελλάδας και Πορτογαλίας υπολογιζόταν στα 122,5 δις. δολάρια, ενώ το πλεόνασμα της Γερμανίας ήταν 109,7 δις. δολάρια⁴.

Παραδόξως αυτές οι χώρες έπρεπε να κρατούν σε συγκεκριμένα επίπεδα τα χρέη και τα ελλείμματα ενώ ταυτόχρονα να δραστηριοποιούνται υπό μια ενιαία νομισματική πολιτική. Αυτή η κατάσταση είχε σαν συνέπεια να δημιουργούνται αντικρουόμενα οικονομικοπολιτικά κίνητρα σε μια περιοχή που κανονικά έπρεπε να συμβαδίζει.

Χαρακτηριστικό είναι οι πιο πολλές ανισορροπίες και αδυναμίες των χωρών της ευρωπαϊκής περιφέρειας διαφέρουν από χώρα σε χώρα. Το δημοσιονομικό είναι το μεγαλύτερο πρόβλημα για το σύνολο των χωρών της Ευρωζώνης. Η Ελλάδα και η Πορτογαλία έχουν τα μεγαλύτερα δημοσιονομικά ελλείμματα, αλλά και τα μεγαλύτερα ελλείμματα τρεχουσών συναλλαγών. Αντιθέτως, η Ιρλανδία δείχνει να μην έχει πρόβλημα σε κανέναν από τους δυο τομείς⁵. Η Ισπανία επίσης δεν είχε διαχρονικό δημοσιονομικό πρόβλημα ,αλλά κυρίως πρόβλημα ανταγωνιστικότητας. Το φθινόπωρο του 2010 η Ιρλανδία βρέθηκε στο στόχαστρο των αγορών. Η ιρλανδική οικονομία είχε σημειώσει θεαματικούς ρυθμούς ανάπτυξης από το 1994 μέχρι το 2007. Η ανάπτυξη αυτή βασίστηκε σε ένα ευνοϊκό επιχειρηματικό περιβάλλον που προσέλκυσε άμεσες ξένες επενδύσεις. Ταυτόχρονα μεγάλη ανάπτυξη γνώρισε και οκ κατασκευαστικός και τραπεζικός τομέας. Τομείς που μετέπειτα αντιμετώπισαν τα πιο μεγάλα προβλήματα.

Με την έναρξη της κρίσης η ιρλανδική φούσκα κατέρρευσε. Οι τιμές νέων κατοικιών έπεσαν στα μέσα του 2010 κατά 28% σε σχέση με το 2007 (*Χαρδούβελης, 2009, σελ.35*). Οι τράπεζες με τη σειρά τους που είχαν προβεί σε επισφαλή δανεισμό βρέθηκαν στα πρόθυρα χρεοκοπίας. Το 2009 ο ρυθμός ανάπτυξης ήταν -7,6% , ενώ η ανεργία έφτασε στο 13 % το πρώτο τρίμηνο του 2010.

---

⁴ Παρατηρητήριο κρίσης : Η μετάδοση της Παγκόσμιας Κρίσης στην Ευρώπη 2008 – 2009, σελ. 4

⁵ Το πρόβλημα της Ιρλανδίας εμφανίστηκε μετά το 2007,με το ξέσπασμα της διεθνούς κρίσης.

Η Ισπανία η 4^η μεγαλύτερη οικονομία της ζώνης του ευρώ βρέθηκε επίσης στο επίκεντρο της προσοχής. Ελλάδα , Ιρλανδία , Πορτογαλία μαζί αποτελούσαν το 4,8% της οικονομικής δραστηριότητας στην ΕΕ-27, ενώ η Ισπανία μόνη της το 8,9%. Η Ισπανία είχε λοιπό κομβική σημασία για την εξέλιξη της κρίσης. Έπειτα από μια δεκαετία υψηλής ανάπτυξης , βρέθηκε το 2008 σε περίοδο ύφεσης. Η Ισπανία είχε πολύ ισχυρά σημεία για να στηρίξει την ανάπτυξη. Η δημοσιονομική κατάσταση πριν την κρίση ήταν θετική όμως επιδεινώθηκε σημαντικά αργότερα. Από πλεόνασμα 1,9% το 2007 έφτασε σε έλλειμμα -11,1% το 2009. Ωστόσο η φούσκα στην αγορά ακινήτων δεν επηρέασε τις μεγάλες ισπανικές τράπεζες. Η ισπανική κυβέρνηση έσπευσε να λάβει μέτρα για τη μείωση του ελλείμματος κάτω του 3% έως το 2013. Παράλληλα προέβει σε μειώσεις μισθών των δημοσίων υπαλλήλων γύρω στο 5%.

Στο τέλος του 2010 ο τρόμος εξαπλώθηκε με χώρες όπως την Ιταλία, το Βέλγιο να έχουν μεγάλα ποσοστά δημοσίου χρέους ως προς το ΑΕΠ στην Ευρωζώνη. Εν τω μεταξύ ακόμα και οι πιο ισχυρές οικονομίες δεν έμειναν στο απυρόβλητο. Στο τέλος του 2010 τα σενάρια έφταναν μέχρι την πιθανότητα διάσπασης της Ευρωζώνης.

Τέλος στις αρχές Ιανουαρίου του 2011 τα πριθώρια των CDS έφτασαν στο υψηλότερο σημείο από την αρχή της κρίσης, για να αποκλιμακωθούν στη συνέχεια. Όλο αυτό το τσουνάμι δανεισμού και δημιουργία ιδιωτικού χρήματος που ξεκίνησε από την Αμερική ήρθε και χτύπησε την Ευρώπη ξεσκεπάζοντας ουσιαστικά τις αδυναμίες της και δημιουργώντας ένα ντόμινο εξελίξεων μέχρι και σήμερα.

ΜΕΡΟΣ Β

2. Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ

2.1 ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Το ελληνικό κράτος από την αρχή της ζωής του αντιμετώπισε αρκετές δυσκολίες. Μια αναδρομή στο παρελθόν θα βοηθούσε για να κατανοήσουμε τις παθογένειες του σήμερα. Από την σύσταση του ελληνικού κράτους λάθη και παραλήψεις έπαιξαν σημαντικό ρόλο στις δύσκολες καταστάσεις που βιώνει σήμερα η ελληνική οικονομία. Δεν μπορεί να διαφωνήσει κανείς με το πόσο σημαντικός ήταν ο υπέρμετρος δανεισμός της κυβέρνησης Τρικούπη που οδήγησε τελικά στην πτώχευση του ελληνικού κράτους στα 1893, την τέταρτη από τις πέντε πτωχεύσεις (1826-1843-1860-1893-1932) που θα βιώσει η Ελλάδα από το 1821-2008 (*Γιώργος Μπήτρος, 2012 σελ 1*) ή τα κατοχικά δάνεια προς τους γερμανούς κατακτητές αλλά και η ελληνοβρετανική συμφωνία τον Ιανουάριο του 1946 για την παραχώρηση δανείου 10 εκατομμυρίων στερλινών που έδινε το δικαίωμα αρνησικυρίας για όλες τις αποφάσεις της ελληνική κυβέρνησης στην νομισματική επιτροπή που είχε εγκατασταθεί στην Ελλάδα (*Χρήστος Χατζηιωσήφ, 1999, σελ. 295*).

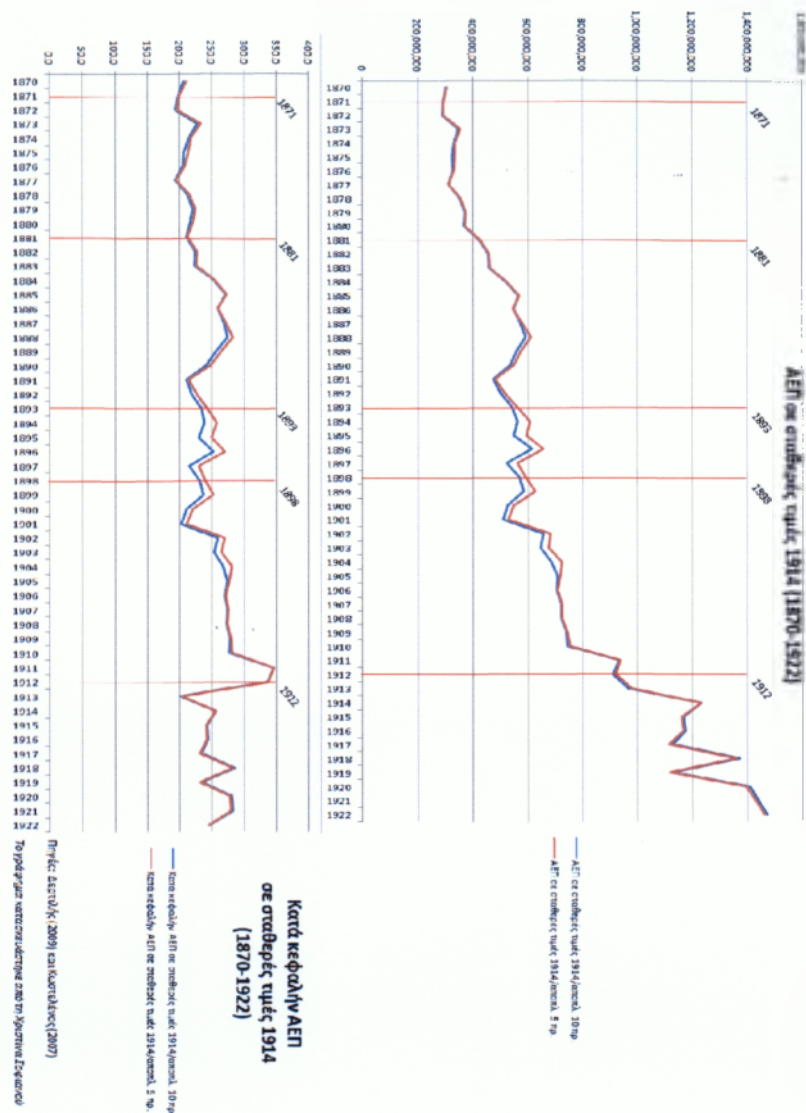
Στο κεφάλαιο αυτό θα προσπαθήσω να κάνω μια αναδρομή στην οικονομική ιστορία της Ελλάδος γιατί πιστεύω ότι η οικονομική ιστορία είναι λαμπρός οδηγός για να μπορέσουν να αναλύσουμε και να καταλάβουμε τα λάθη που οδήγησαν στην οικονομική κατάσταση του σήμερα. Θα δούμε ότι η Ελλάδα βρέθηκε αρκετές φορές σε δίνη θέση και παρόμοιες καταστάσεις όπως αυτή που βιώνει τα τελευταία χρόνια.

2.2 Η ΠΕΡΙΟΔΟΣ 1865-1893

Η πρώτη αυτή περίοδος επιλέγεται γιατί είναι η αρχή της εκβιομηχάνισης της Ελλάδος και το πρώτο κύμα οικονομική ανάπτυξης μέχρι την πτώχευση του 1893. Έχοντας αφήσει πίσω τα πρώτα δύσκολα χρόνια η ελληνική οικονομία αρχίζει να πατά στα πόδια της. Το πρώτο κύμα επενδύσεων κατευθύνεται σε κλάδους όπως η μεταξουργία, η βυρσοδεψία, η αλευροβιομηχανία και στην καλλιέργεια του βαμβακιού κυρίως στη Βοιωτία (Χριστίνα Αγγριαντώνη, 1999, σελ 158). Σημαντικό μέγεθος για να καταλάβουμε την οικονομική ανάπτυξη της εποχής είναι τα στοιχεία που παίρνουμε από την δέκατη έκτη απογραφή του ελληνικού κράτους που έγινε υπό την επίβλεψη του Αλέξανδρου Μανσόλα. Τα στοιχεία του Αλέξανδρου Μανσόλα μας υποδεικνύουν την τεράστια αύξηση σε εργοστάσια που παρατηρείται αυτή την περίοδο. Το 1866 καταγράφονται 27 εργοστάσια και μέχρι το 1875 ο αριθμός τους έχει φτάσει τα 110-120. Νέες τράπεζες εκτός της Εθνικής ιδρύονται με σκοπό την περεταίρω οικονομική δραστηριότητα. Το 1873 ιδρύεται η Γενική Πίστεως Τράπεζα και το 1874 η Τράπεζα Βιομηχανικής Πίστεως (Χριστίνας Αγγριαντώνη, 1999, σελ 160). Η αγροτική παραγωγή θα παίξει και αυτή με την σειρά της πολύ σημαντικό ρόλο στην οικονομία του νεοσύστατου κράτους. Είναι γνωστή η τεράστια εξαγωγική παραγωγή σταφίδας από την περιοχή της Πελοποννήσου που βοήθησε αυτή την περίοδο ικανοποιητικά την ελληνική οικονομία.

Αυτή την χρονική περίοδο συντελούνται τρεις πολύ σημαντικές διαδικασίες. Πρώτον αυξάνεται σημαντικά η συνολική παράγωγη, οι εκτιμήσεις για το Α.Ε.Π και για το κατά κεφαλήν μας δείχνουν ότι από το 1860 αρχίζει να επιταχύνεται σημαντικός ρυθμός αύξησης και μέσα σε μια δεκαετία αυξήθηκε κατά 20% ενώ μεταξύ 1870 και 1898 σχεδόν διπλασιάστηκε, αυτές τις μεταβολές μπορούμε να τις παρατηρήσουμε και στο πίνακα που ακολουθεί. Αυτές οι μεταβολές είναι αποτέλεσμα της προσάρτησης νέων περιοχών καθώς επίσης και της αυξημένης αστικοποίησης. Δευτερεύοντος έρχεται η συγκρότηση του κράτους όπου επιταχύνεται μέσω των μεταρρυθμίσεων όπως είναι η αγροτική μεταρρύθμιση που κατοχυρώνει

για πρώτη φορά την ιδιωτική ιδιοκτησία, η αρχή της δεδηλωμένης το 1875 και η κατάργηση της δεκάτης, κατάλοιπο της οθωμανικής αυτοκρατορίας(*Ιωάννα Πεπελάση,2012, σελ 54*). Τρίτον και πολύ σημαντικό είναι ο αστικός μετασχηματισμός και η διεθνοποίηση της οικονομίας όπου κεφάλαια του ελληνισμού που δεν κατοικεί στο ελληνικό κράτος αρχίζουν να επαναπατρίζονται.

Η κατάσταση όμως στη Δημόσια οικονομική είναι σε άσχημη κατάσταση την δεκαετία του 1890. Η αυξημένη διεθνής δανειοδότηση με σκοπό τον εκσυγχρονισμό της χώρας μέσω της κατασκευής μεγάλων έργων υποδομής θα δημιουργήσουν τα πρώτα μεγάλα ελλείμματα της γενικής κυβέρνησης. Καθώς και επίσης η αυξημένη φορολογία για την εποχή θα οδηγήσει στην πτώση της ζήτησης καταναλωτικών αγαθών και θα οδηγήσει τελικά την χώρα στην πτώχευση του 1893⁶. Η πτώχευση του

⁶ Εδώ μπορούμε να παρατηρήσουμε αρκετές ομοιότητες με την σημερινή κατάσταση όπου ο αυξημένος εξωτερικός δανεισμός οδηγεί σε αύξηση της φορολογίας που έχει σαν αποτέλεσμα την πτώση της ενεργού ζήτησης από την πλευρά των καταναλωτών.

1893 θα οδηγήσει στην επιβολή του Διεθνούς Οικονομικού Ελέγχου αμέσως μετά τον πόλεμο που έφερε τα τουρκικά στρατεύματα σχεδόν μέχρι την Λαμία⁷.

Αυτός ο ιστορικός κύκλος θα κλείσει με σοβαρά διαρθρωτικά προβλήματα όπως είναι το σοβαρό έλλειμμα στον κρατικό προϋπολογισμό αλλά και ο διεθνής έλεγχος.

2.3 Η ΠΕΡΙΟΔΟΣ 1893-1940

Ο αιώνας αυτός θα κλείσει με τους χειρότερους όρους για το νεοσύστατο ελληνικό κράτος. Η σταφιδική κρίση, η πτώχευση του ελληνικού κράτους, ο ελληνοτουρκικός πόλεμος αλλά και ο Διεθνής Οικονομικός Έλεγχος είναι γεγονότα που δεν δίνουν στην ελληνική οικονομία την ώθηση που χρειάζεται για την οικονομική ανάπτυξη που τόσο επιζητά.

Σιγά σιγά όμως τα γεγονότα θα αρχίσουν να φέρνουν την άνοδο του οικονομικού κύκλου για την Ελλάδα. Η οικονομία αρχίζει να μετατοπίζεται από τον αγροτικό τομέα στο αστικό, μετατόπιση που είχε αρχίσει πριν την πτώχευση αλλά τώρα ολοκληρώνεται. Η παγκόσμια ανάκαμψη θα παρασύρει και την οικονομία της Ελλάδος.

Τα πρώτα σημάδια ανάκαμψης θα φανούν με την επάνοδο της δραχμής στην συναλλαγματική ισοτιμία με το γαλλικό φράγκο το 1909. Η εξυγίανση των δημόσιων οικονομικών από τον Δ.Ο.Ε όπως είναι η βελτίωση του εμπορικού ισοζυγίου αλλά και η απόσυρση των πληθωριστικών τραπεζογραμματίων θα βοηθήσουν στην ανάκαμψη. Σε αυτό το σημείο κρίνεται αναγκαίο να αναφερθεί ότι ο Δ.Ο.Ε.

---

⁷ Οικονομικό έλεγχος που δεν διαφέρει σχεδόν σε τίποτα από το καθεστώς στο οποίο βρίσκετε σήμερα το ελληνικό δημόσιο.

παρέμεινε στη Ελλάδα για περίπου 81 χρόνια αφού αποχώρησε το 1978.(Γεώργιος Βαμβούκας, 2012, σελ. 11). Η παρατήρηση αυτή πρέπει να μας κάνει να αναρωτηθούμε πόσο σύντομα θα απεμπλακούμε από την επίβλεψη των ευρωπαϊών εταιρών μας στην οικονομική κρίση που βιώνουμε τα τελευταία χρόνια.

Θα ακολουθήσει η δεύτερη φάση εκβιομηχάνισης της Ελλάδος, γεγονός που θα αυξήσει το Α.Ε.Π.. Η ελληνική βιομηχανία αυτής της περιόδου θα γνωρίσει για πρώτη φορά τις συγχωνεύσεις και γενικότερα την αναδιάρθρωση της παραγωγικής διαδικασίας με σκοπό την καλύτερη αποτελεσματικότητα. Η βάση της εκβιομηχάνισης αυτής της περιόδου ήταν η εργασία και τα χαμηλά ημερομίσθια λόγω της αυξημένης προσφοράς εργασίας. Αυτό οδήγησε σε μια διαδικασία όπου η τεχνολογική εξέλιξη του τρόπου παραγωγής δεν ήταν εφικτή και το εργατικό δυναμικό λόγω χαμηλών ημερομισθίων δεν μπορούσε να σταθεροποιηθεί σε μια εργασία.

Βέβαια η πρώτη δεκαετία του αιώνα θα κλείσει με ένα σημαντικό επίτευγμα, το οποίο είναι η αύξηση του Α.Ε.Π κατά 70% τη περίοδο 1900-1911 όπως μπορούμε να δούμε και στο διάγραμμα(βλέπε πιο πάνω).Αποτέλεσμα της εκβιομηχάνισης, της μεγάλης ανάπτυξης της ναυτιλίας (ατμοκίνητη ναυτιλία) αλλά και των εξαγωγών του καπνού. Βλέπουμε τα πρώτα δείγματα εκσυγχρονισμού του ελληνικού κράτους και παρατηρούμαι ότι εισάγονται σημαντικές μεταρρυθμίσεις όπως είναι η εισαγωγή του φόρου εισοδήματος το 1910 και η θέσπιση του αναθεωρημένου Συντάγματος το 1911. Και τέλος σημαντικό ρόλο παίζει και η διεθνής συγκυρία όπου προκρίνεται η παγκοσμιοποίηση και η κινητικότητα αγαθών κεφαλαίων και υπηρεσιών, γεγονός που θα δώσει ώθηση στο διεθνές εμπόριο που θα ωφελήσει αρκετά την Ελλάδα.

Την περίοδο του μεσοπολέμου οι επενδύσεις σε παντός είδους βιομηχανία θα κορυφωθούν αλλά για άλλη μια φορά η οικονομική πολιτική της Ελλάδος θα είναι σε λάθος βάσεις σχετικά με την αναπτυξιακή πολιτική που πρέπει να ακολουθηθεί. Το αποτέλεσμα είναι να βασιστεί η παραγωγική διαδικασία στη διατήρηση ενός ευνοϊκού πλαίσιο το οποίο αποτελείτε από υψηλό πληθωρισμό⁸ και υποτίμηση του νομίσματος. Επίσης την περίοδο του μεσοπολέμου και συγκεκριμένα την περίοδο της

---

⁸ Μιχάλης Ρηγίνος, 1999, σελ 205: αναφέρει ότι ο ρυθμός πληθωρισμού το 1924 βρισκόταν στο 9% και στο 12,4% το 1925. Μικρότερα ποσοστά σε σχέση με τα προηγούμενα χρόνια αλλά βρίσκεται σε υψηλά επίπεδα.

Μεγάλης Ύφεσης (1929-1932) η Ελλάδα κατάφερε να είναι μέσα στις χώρες που μπόρεσε ανακάμψει ταχύτερα (Αλέξης Φραγκιαδάκης, 2007, σελ.137) . Σε αυτό βοήθησε η δημιουργία της Τράπεζας της Ελλάδος και το δικαίωμα νομισματοκοπίας που πήρε από την Εθνική Τράπεζα που ήταν μέχρι εκείνη τη στιγμή η υπεύθυνη για το ελληνικό νόμισμα. Η αγροτική μεταρρύθμιση συνέβαλε και αυτή με την σειρά της στην ανάκαμψη, η υποτίμηση και η στάση πληρωμών έδωσαν ώθηση και στην εφαρμογή της παρεμβατικής αγροτική πολιτικής (Αλέξης Φραγκιαδάκης, 2007, σελ.139). Η παρεμβατική πολιτική στον αγροτικό τομέα θα δημιουργήσει αργότερα στα χρόνια των πακέτων στήριξης της Κ.Α.Π. μεγάλα προβλήματα στη χάραξη μιας υγιούς αγροτικής πολιτικής που τόσο ανάγκη είχε η Ελλάδα στο χρόνια που εισήλθε στη. Ε.Ε. Ένα τεράστιο σοκ για την ελληνική οικονομία αυτής της περιόδου θα είναι η Μικρασιατική καταστροφή η οποία θα έχει σαν αποτέλεσμα να χαθούν οι μεταβιβάσεις κεφαλαίου που γίνονταν από τον ελληνικό πληθυσμό της Μικράς Ασίας, επίσης ένας τεράστιος αριθμός προσφύγων έπρεπε να βρει έναν αξιοπρεπή τρόπο διαβίωσης και το κράτος ήταν υπεύθυνο γι'αυτή τη πολιτική. Πρέπει να σημειωθεί ότι οι πρόσφυγες της Μικράς Ασίας συμπίεσαν κι άλλο τα ημερομίσθια προς τα κάτω γεγονός που δημιούργησε στρεβλώσεις στην οικονομία.

Η περίοδος πριν το Β παγκόσμιο πόλεμο κλείνει με την δικτατορία του Μεταξά το 1936. Μια δικτατορία που θα καταργήσει εντελώς το δικαίωμα της απεργίας και την οποιαδήποτε συνδικαλιστική δράση. Η προσαρμογή της ελληνικής οικονομία μετά την ύφεση του 1929-1932 με γρήγορους ρυθμούς αλλά και η εθνολογική ομοιογένεια που προέκυψε μετά τις ανταλλαγές πληθυσμών καθώς επίσης και η άμεση πρόσβαση στις κρατικές υπηρεσίες επηρέαζαν πλέον άμεσα τις συνθήκες κερδοφορίας του κεφαλαίου⁹. Όλα αυτά τα γεγονότα μας κάνουν να αναρωτιόμαστε τι θα μπορούσε να είχε συμβεί αν δεν είχε μεσολαβήσει ο Β παγκόσμιος πόλεμος.

---

⁹ Χρήστος Χατζηιωσήφ, *Η γηραιά Σελήνη. Η βιομηχανία στην ελληνική οικονομία, 1830-1940*, Αθήνα, Θεμέλιο, 1993.σελ 117

2.4 Η ΠΕΡΙΟΔΟΣ 1940-1974

Η περίοδος του Β παγκοσμίου πολέμου μπορεί να χαρακτηριστεί ως μια μαύρη σελίδα για την οικονομία της Ελλάδος όπως είναι φυσικό. Η πολιτική των Γερμανών να τυπώνει πληθωριστικό χρήμα με σκοπό να αφαιμάξει τον ελληνικό πλούτο. Χαρακτηριστικά αναφέρει ο Αλέξης Φραγκάκης *‘η ναζιστική επιμελητεία επωφελείτο από την αρχική καθυστέρηση της διάδοσης κάθε νέου πληθωριστικού κύματος με αποτέλεσμα να μπορεί καθημερινά να προμηθεύεται τα αγαθά που εντόπιζε στην αγορά με φρεσκοτυπωμένα χαρτονομίσματα , προτού το καινούργιο χρήμα προκαλέσει νέα ώθηση στον πληθωρισμό και χάσει την αξία του’*.¹⁰ Αυτή η τακτική γέμιζε την αγορά με πληθωριστικό χρήμα σε τέτοιο μέγεθος που η αξία των τραπεζογραμματίων ήταν πλέον ανύπαρκτη. Ένα ακόμα τεράστιο πρόβλημα ήταν η μαύρη αγορά που δημιουργήθηκε την περίοδο αυτή που είχε σαν αποτέλεσμα ελάχιστοι άνθρωποι να συγκεντρώσουν ένα τεράστιο κομμάτι πλούτου, στην ουσία ήταν μια κλοπή του πλούτου του ελληνικού λαού από συμπολίτες τους.

Ο επόμενος σημαντικός σταθμός της ελληνικής οικονομικής ιστορίας είναι η σταθεροποίηση του 1953 μέσω του σχεδίου Μάρσαλ. Η κατάσταση μετεμφυλιακά ήταν δραματική, οι εξαγωγές σχεδόν ανύπαρκτες, τα φορολογικά έσοδα ανεπαρκή, η εμπιστοσύνη στη δραχμή είχε χαθεί, οι καταθέσεις στις τράπεζες μηδαμινές και η αποταμίευση δεν λειτουργούσε ως πηγή άντλησης κεφαλαίων και δημιουργίας πιστώσεων¹¹. Υπό την καθοδήγηση των Αμερικανών την τριετία 1953-1956 η ελληνική οικονομία αρχίζει με αργά αλλά σταθερά βήματα να ανασυγκροτείται και να επανέρχεται η νομισματική σταθερότητα. Η βιομηχανική παραγωγή παραμένει βέβαια προβληματική, γεγονός που θα στιγματίσει την οικονομία για τα επόμενα χρόνια που θα ακολουθήσουν μέχρι και σήμερα γιατί η λάθος βιομηχανική πολιτική του τότε συνεχίζετε μέχρι και στις μέρες μας. Τα βιομηχανικά προϊόντα δεν ξεπερνούσαν το 10% της συνολικής αξίας των εξαγωγών¹². Στα τέλη της δεκαετίας του 50 η Ελλάδα θα περάσει άλλη μια οικονομική κρίση. Τη διετία 1959-1960 η ναυτιλιακή κρίση μειώνει την εισροή ναυτιλιακού συναλλάγματος, το κατά κεφαλήν

¹⁰ Αλέξης Φραγκάκης, 2007, Ελληνική οικονομία

¹¹ Γ. Σταθάκης, 2004, Το Δόγμα Τρούμαν και το σχέδιο Μάρσαλ- η ιστορία της αμερικανικής βοήθειας στην Ελλάδα.

¹² Αλέξης Φραγκάκης, 2007, Ελληνική οικονομία, σελ.165

Α.Ε.Π σημειώνει μείωση και γίνεται φανερό ότι η πολιτική ηγεσία της Ελλάδος είχε επαναπαυτεί στην τριετία 53-55 της ραγδαίας ανάπτυξης αλλά δεν έκανε κάτι ουσιαστικό για να δημιουργήσει νέες δομές ενώ είχε την ευκαιρία, γεγονός που θυμίζει έντονα την περίοδο της οικονομικής ανάπτυξης 2000-2004 όπου ο ρυθμός ανάπτυξης της Ελλάδος ήταν από τους υψηλότερους στη Ευρώπη αλλά δεν το εκμεταλλευτήκαμε παρά επαναπαυτήκαμε.

Η περίοδο 1961-1973 χαρακτηρίζεται από την μετανάστευση και την εκβιομηχάνιση. Η εξωτερική μετανάστευση μείωσε αρκετά τον αγροτικό πληθυσμό με αποτέλεσμα να αλλάξει ριζικά ο αγροτικό τομέας. Μετά το 1961 η αγροτική παραγωγή ειδικεύεται ανάλογα με τα συγκριτικά πλεονεκτήματα κάθε περιοχής. Η μετανάστευση προς τη Δυτική Ευρώπη αύξησε τα εμβάσματα που διαμορφώνονταν από 2,5% του Α.Ε.Π. έως και 4% κάποιες χρονιές. Αυτό το γεγονός βοήθησε αρκετά την ελληνική οικονομία γιατί τα εμβάσματα του εξωτερικού κάλυπταν την ανάγκη για εισαγωγές ενδιάμεσων και τελικών αγαθών που ήταν απαραίτητα για την βελτίωση της οικονομίας. Η περίοδος αυτή είναι η περίοδος των αλλαγών. Τα οικονομικά και κοινωνικά μεγέθη άλλαζαν με πολύ γρήγορο ρυθμό σε σχέση με ότι μέχρι εκείνη τη στιγμή συνέβαινε. Αυξανόταν η παραγωγή, οι υπάλληλοι, οι μετανάστες, οι φοιτητές, οι βιομηχανικές εξαγωγές. Το μόνο λάθος της συγκεκριμένης περιόδου είναι ότι η ελληνική βιομηχανία δεν μπορούσε να ανταγωνιστεί τα χαμηλά κόστη παραγωγής άλλων χωρών αλλά δεν αντέδρασε με διαφοροποίηση των δραστηριοτήτων της που θα έπρεπε να είναι βασισμένες σε νέες τεχνολογίες κάτι που όλες οι υπόλοιπες ανεπτυγμένες χώρες ακολούθησαν, με αποτέλεσμα η γραμμή παραγωγής των περισσότερων βιομηχανιών να παραμείνουν παρωχημένες¹³.

---

¹³ Κ. Βαϊτσος- Τ. Γιαννίσης, 1987, τεχνολογικός μετασχηματισμός και οικονομική ανάπτυξη

2.5 Η ΠΕΡΙΟΔΟΣ 1974-ΣΗΜΕΡΑ

Η περίοδος της μεταπολίτευσης είναι η περίοδος που θα αρχίσουν να δημιουργούνται τα διαρθρωτικά προβλήματα της Ελληνικής οικονομίας. Η αναφορά στις χρονολογικές περιόδους που περιγράφονται πιο πάνω γίνεται για να κατανοήσουμε την βάση που έχει μέχρι το '74 δημιουργηθεί για την ελληνική οικονομία. Μια βάση που σίγουρα σε αρκετά σημεία είναι σαθρή αλλά αυτό που θα συμβεί την περίοδο της μεταπολίτευσης είναι κάτι μοναδικό, λάθη επί λαθών και οικονομικές πολιτικές που οδήγησαν στο αδιέξοδο του σήμερα. Σίγουρα αυτή την χρονική περίοδο οι κοινωνικές διεκδικήσεις θα φέρουν την άνοδο του βιοτικού επιπέδου αλλά οι λάθος πολιτικές θα οξύνουν την οικονομική κατάσταση της Ελλάδος. Χωρίς να κάνω περιληπτική αναφορά στο τι συμβαίνει την περίοδο αυτή που εξετάζουμε όπως με τις προηγούμενες περιόδους θα προχωρήσω στην ανάλυση συγκεκριμένων οικονομικών πολιτικών που μας έφεραν στην κρίση χρέους του 2008. Γιατί η σημερινή κρίση της Ελληνικής οικονομίας δεν είναι μια απλή περίπτωση ύφεσης της οικονομίας. Είναι μια κρίση χρέους που μετατράπηκε σε κρίση του τραπεζικού συστήματος όπου το σαθρό οικονομικό υπόβαθρο της Ελληνικής οικονομίας έκανε ακόμα πιο δύσκολη την προσπάθεια ανάκαμψης και εξυγίανσης της οικονομίας.

2.5.1 ΣΤΑΣΙΜΟΠΛΗΘΩΡΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ 1980-1993

Τρία στοιχεία θα παίξουν σημαντικό ρόλο στο πρόβλημα του στασιμοπληθωρισμού. Πρώτων τη δεκαετία 1980-1990 ο ρυθμός ανόδου του πραγματικού Α.Ε.Π. κυμαίνεται στο 0,9% ενώ τις δεκαετίες από το '50 και μετά ο ρυθμός αύξησης κυμαινόταν από 4,4% έως 7,9%¹⁴. Τεράστια διαφορά σε ρυθμούς αύξησης του πραγματικού Α.Ε.Π. έχουμε και με τις χώρες της Ε.Ο.Κ.

---

¹⁴ Σύμφωνα με το Υπουργείο οικονομικών και των εθνικών λογαριασμών με σταθερές τιμές του 1970

και του Ο.Ο.Σ.Α η μέση ετήσια άνοδος του Α.Ε.Π. στις χώρες της Ε.Ο.Κ. είναι 2,1% και του Ο.Ο.Σ.Α. 2.8%. Η αύξηση του Α.Ε.Π. στην Ελλάδα οφείλεται αποκλειστικά και μόνο στην αύξηση της ιδιωτική και δημόσιας κατανάλωσης γιατί τα οι συνολικές επενδύσεις μειώθηκαν κατά 1,5%. Στην Ελλάδα η τεράστια παραοικονομία¹⁵ βοηθά στο να μην πέσει του Α.Ε.Π. αφού υπάρχει αισθητή πτώση των επενδύσεων. Δύο στοιχεία είναι ξεκάθαρα, ότι από την δεκαετία του 80 μέχρι και σήμερα η ελληνική οικονομία πατά πάνω στην κατανάλωση και όχι στις επενδύσεις καθώς και ότι η παραοικονομία στην Ελλάδα είναι σε τεράστιο ποσοστό, διαρθρωτικά προβλήματα που θα ακολουθούν την οικονομία μας μέχρι την εποχή του μνημονίου. Δεύτερος παράγοντας που βοηθά στη δημιουργία του στασιμοπληθωρισμού της δεκαετίας είναι τα εκρηκτικά ποσοστά ανεργία που αντιμετωπίζει το εργατικό δυναμικό της Ελλάδος. Η μείωση των επενδύσεων και η στασιμότητα του Α.Ε.Π. έχουν σαν αποτέλεσμα την αύξηση της ανεργίας η οποία βρίσκεται πάνω από τον μέσο όρο της Ε.Ο.Κ. και του Ο.Ο.Σ.Α. Αν μελετήσει κανείς τις έρευνες εργατικού δυναμικού της ΕΛ.ΣΤΑΤ. πρώην ΕΣΥΕ¹⁶ θα παρατηρήσει ότι τη δεκαετία του 80 η ανεργία στην Ελλάδα παρουσίαζε τα ίδια σχεδόν χαρακτηριστικά με σήμερα, δηλαδή μεγάλο ποσοστό μακροχρόνια ανέργων και μεγάλο ποσοστό ανεργίας στους νέους ηλικίας 15-24 ετών. Ο πληθωρισμός αποτελεί το τρίτο συνθετικό στοιχείο του στασιμοπληθωρισμού της δεκαετίας. Ο πληθωρισμός της περιόδου που αναλύουμε τρέχει με διπλάσια ταχύτητα από ότι στις χώρες της Ε.Ο.Κ. και του Ο.Ο.Σ.Α. σύμφωνα με το economic outlook του 1988 του Ο.Ο.Σ.Α.¹⁷ Με διψήφιους αριθμούς πληθωρισμού¹⁸ η βελτίωση της ανταγωνιστικότητας είναι κάτι που φαντάζει αδύνατο. Για να καταφέρει η οποιαδήποτε χώρα να ξεφύγει από τον στασιμοπληθωρισμό πρέπει να μειώσει τα ελλείμματα στον προϋπολογισμό του δημοσίου, να δώσει κίνητρα στις επιχειρήσεις, να αναβάθμισε την παιδεία και να εξυγιάνει της τράπεζες, πολιτικές που η Ελλάδα δεν ακολούθησε σχεδόν ποτέ. Καλείται σήμερα λοιπόν, σε σύντομο χρονικό

---

¹⁵ Σύμφωνα με τον καθηγητή Π. Παυλόπουλο (1987) η εκτίμηση του για την παραοικονομία στην Ελλάδα αγγίζει το 30% του Α.Ε.Π.

¹⁶ Έρευνες εργατικού δυναμικού για τα έτη από 1981-1987 της ΕΣΥΕ

¹⁷ Μπορείτε να βρείτε το economic outlook του 1988 στην ιστοσελίδα http://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=EO43_VINTAGE

¹⁸ Σύμφωνα πάλι με το economic outlook του 1988 η ρυθμός πληθωρισμού στην Ελλάδα ήταν στο ποσοστό του 13,5 αλλά τα προηγούμενα χρόνια της δεκαετίας του 80 άγγιξε και το ποσοστό του 24,9%

διάστημα και με βίαιο τρόπο, από τους δανειστές της να κάνει ριζικές κοινωνικοοικονομικές αλλαγές που θα προάγουν την ανταγωνιστικότητα.

2.5.2 Η ΦΟΡΟΛΟΓΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ 1980-1990

Για αρκετά χρόνια η φορολογική πολιτική των εκάστοτε κυβερνήσεων περιστρέφεται γύρω από δύο άξονες, την πάταξη της φοροδιαφυγής και την διεύρυνση της φορολογικής βάσης. Δύο στόχοι που μπορούμε να πούμε ότι απέχουν πολύ από το να χαρακτηριστούν επιτυχημένοι με αποτέλεσμα την μερίδα του λέοντος να την πληρώνουν όσοι παρέχουν μισθωτή εργασία.

Στα έσοδα του κρατικού προϋπολογισμού υπάρχουν κωδικοί που αναφέρονται σε άμεσους και έμμεσους φόρους ΠΟΕ.¹⁹ Οι φόροι αυτοί αποτελούν σημάδι για την πρόθεση των κυβερνήσεων να ‘χτυπήσουν’ την φοροδιαφυγή, μετά το 1981 καμία κυβέρνηση δεν κατάφερε να πιάσει τους στόχους που είχε θέσει για είσπραξη των συγκεκριμένων φόρων.

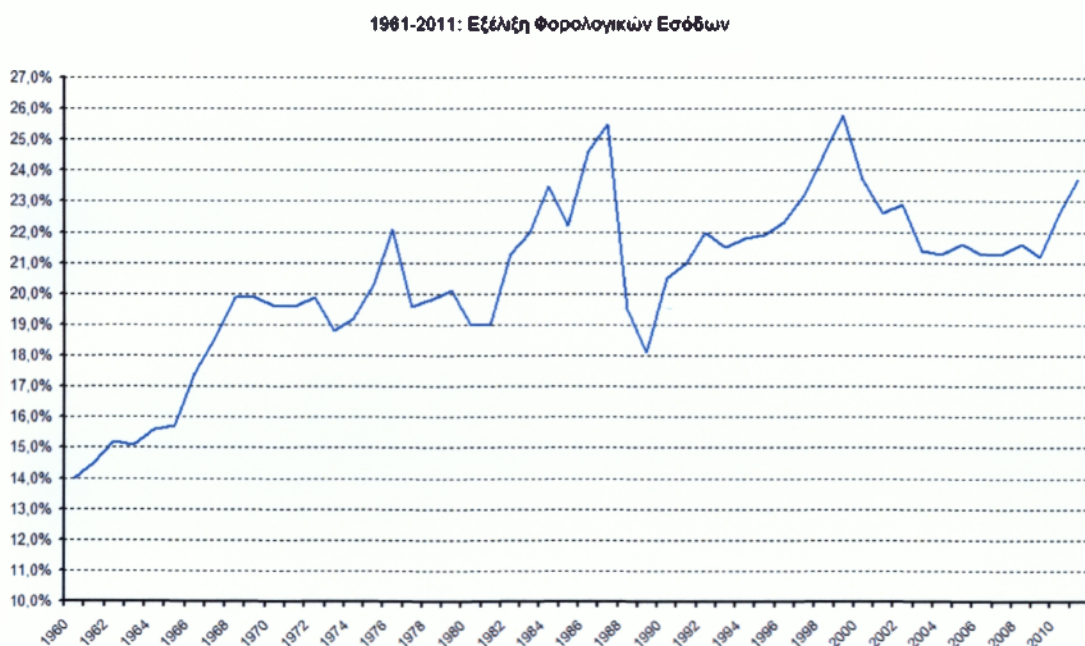
Η άμεση φορολογία είναι το κυριότερο κομμάτι της δημοσιονομικής πολιτικής που αποτύγχανε σε αντιδιαστολή με την έμμεση φορολογία που αρκετές φορές τα αποτελέσματα της πλησίαζαν τους στόχους. Με την είσοδο το 1987 του φόρου προστιθέμενης αξίας άρχιζαν να παρατηρούνται αποκλείσεις και στους έμμεσους φόρους.

Πρέπει να επισημάνουμε ότι η πολιτική που ακολουθείται αρκετά χρόνια είναι το να επιχειρούν οι κυβερνήσεις να φορτώσουν την αδυναμία του φορολογικού συστήματος αλλά και των εισπρακτικών μηχανισμών στην παραοικονομία και την φοροδιαφυγή. Σίγουρα η παραοικονομία έχει το μερίδιο ευθύνης της αλλά όχι έτσι όπως παρουσιάζετε και σίγουρα το να ‘χτυπηθεί’ η φοροδιαφυγή είναι πολιτική επιλογή και όχι θέμα του οικονομικού σχεδιασμού.

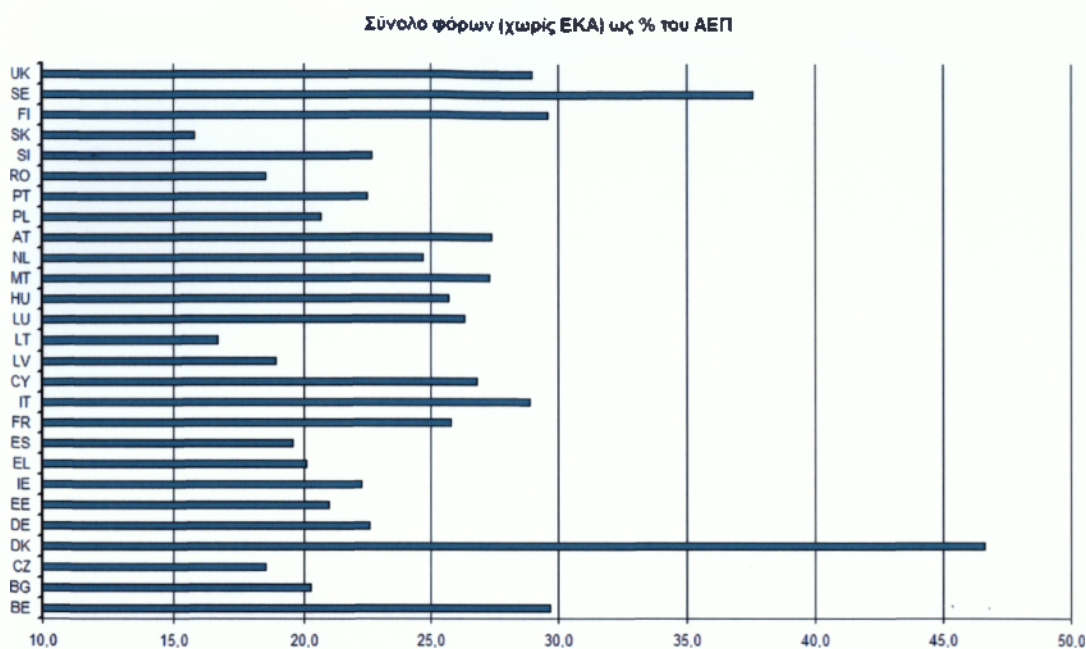
---

¹⁹ ΠΟΕ σημαίνει φόροι παρελθόντων οικονομικών ετών

Για παράδειγμα η δυσλειτουργία του Φ.Π.Α. στη χώρα μας αποτελεί μια μαύρη τρύπα στην οποία χάνονται κάθε χρόνο αρκετά εκατομμύρια ευρώ, ένας φόρος που όπου εφαρμόστηκε ήταν άκρως επιτυχημένων. Η λάθος φορολογική πολιτική είναι μια χρόνια αρρώστια, στο γράφημα που ακολουθεί θα παρατηρήσουμε ότι υπάρχει μια σταθερά ανοδική τάση αύξησης αποτέλεσμα της αυξανόμενης συμμετοχής του κράτους στην οικονομία αλλά σε σύγκριση με τις υπόλοιπες χώρες που παρουσιάζονται στο επόμενο γράφημα βλέπουμε ότι είμαστε από τις τελευταίες χώρες στην είσπραξη των φόρων μέχρι και το 2010 (έτος ύφεσης)

Πηγή: <http://www.greecesos.gr/?p=2769>

Πηγή: <http://www.greecesos.gr/?p=2769>

Στο τελευταίο γράφημα που αφορά το 2010 βλέπουμε ότι τα φορολογικά έσοδα χωρίς τις εισφορές για την κοινωνική ασφάλιση φτάνουν το 20,1% ενώ ο σταθμισμένος μέσος όρος της Ε.Ε. των 27 βρίσκεται στο 25,7%. Παραμένουμε αρκετά πίσω.

2.5.3 ΚΡΑΤΙΚΑ ΕΛΛΕΙΜΜΑΤΑ

Η Ελλάδα μετά την μεταπολίτευση γνώρισε μια τεράστια διόγκωση του δημόσιου χρέους της, αποτέλεσμα των συνεχόμενων ελλειμμάτων που παρουσίαζαν οι προϋπολογισμοί του δημοσίου και του υπέρμετρου δανεισμού. Το δημοσιονομικό έλλειμμα προκύπτει από τη διαφορά μεταξύ κρατικών δαπανών και εσόδων. Όταν δηλαδή τα κρατικά ελλείμματα αυξάνονται, οι δημόσιες δαπάνες έχουν ρυθμό αύξησης ταχύτερο από τον ρυθμό αύξησης των δημοσιονομικών εσόδων. Θα ξεκινήσω την ανάλυσή

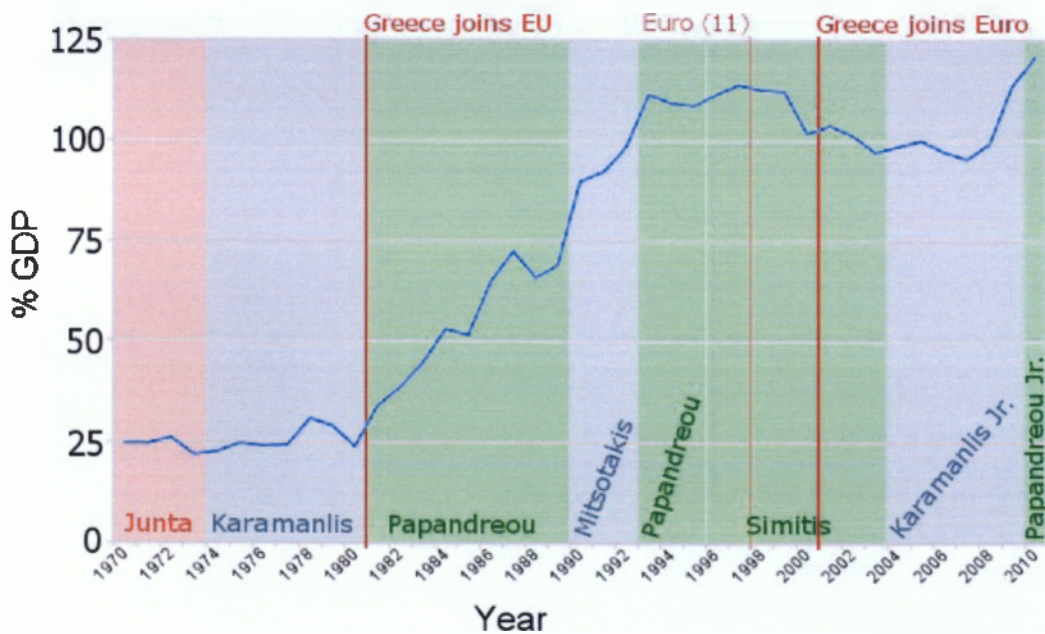

μου από τις δημόσιες δαπάνες. Στην Ελλάδα οι δημόσιες δαπάνες αποτελούν το κυριότερο κομμάτι του κρατικού προϋπολογισμού και το κρατικό έλλειμμα αναπόσπαστο κομμάτι των κρατικών δαπανών. Η εντυπωσιακή αύξηση των κρατικών δαπανών στην Ελλάδα είναι αποτέλεσμα του τεράστιου δημόσιου τομέα, ο οποίος χρόνο με τον χρόνο διογκώνεται και αναζητά μεγαλύτερες δαπάνες για την συντήρησή του. Η αύξηση του δημόσιου τομέα είναι καθαρό αποτέλεσμα των πελατειακών σχέσεων των κομμάτων εξουσίας με τους ψηφοφόρους τους. Ένα ακόμη γεγονός κακοδιαχείρισης είναι η διαχείριση από το κράτος των χρηματοοικονομικών πόρων που λαμβάνουμε από την Ε.Ε. Ο τρόπος διαχείρισης των ευρωπαϊκών πόρων έφερε το κράτος στη θέση να διαχειρίζεται ένα σύνολο οικονομικών πόρων που έβγαινε από τα κρατικά ταμεία και είχε σαν αποτέλεσμα τη μεγαλύτερη συμμετοχή του κράτους στις οικονομικές δραστηριότητες της εθνικής οικονομίας. Η διεύρυνση αυτή των οικονομικών δραστηριοτήτων του κράτους είχε σαν αποτέλεσμα τη δημιουργία πελατειακών σχέσεων με τους ανθρώπους που κατέχουν ένα μεγάλο μερίδιο του ενεργού κεφαλαίου στην Ελλάδα. Η σχέση αυτή (κράτους-επιχειρηματιών) κάθε άλλο παρά υγιής ήταν στην Ελλάδα. Είναι αρκετά τα παραδείγματα φωτογραφικών αναθέσεων δημόσιων έργων, γεγονός που προκαλούσε οικονομική ζημία στο κράτος αρκετές φορές. Ένα ακόμη γεγονός που αύξησε της κρατικές δαπάνες με αποτέλεσμα να αυξηθούν και τα κρατικά ελλείμματα ήταν ότι οι προβληματικές επιχειρήσεις του ιδιωτικού τομέα που δεν κατάφεραν να αντιμετωπίσουν αποτελεσματικά τον διεθνή ανταγωνισμό πέρασαν στον έλεγχο του δημοσίου. Είναι γνωστό το παράδειγμα του Ο.Α.Ε.²⁰. Η διαδικασία αυτή είχε σαν αποτέλεσμα την άνοδο των κρατικών δαπανών για την χρηματοδότηση ζημιωγόνων επιχειρήσεων και την επέκταση του κράτους σε οικονομικές δραστηριότητες που διεύρυναν τον κρατικό τομέα υπέρμετρα. Η άνοδος των δαπανών για την εξυπηρέτηση του δημόσιου χρέους της Κεντρικής διοίκησης προκάλεσε τη άνιση κατανομή των κρατικών δαπανών μεταξύ των διάφορων οικονομικών δραστηριοτήτων. Το φυσικό επακόλουθο της αντιπαραγωγικής κατανομής των δημόσιων δαπανών είναι η εμφάνιση των κρατικών ελλειμμάτων. Από την πλευρά των δημοσίων

---

²⁰ Ο.Α.Ε. Οργανισμός Ανασυγκρότησης Προβληματικών Επιχειρήσεων με έτος ίδρυσης το 1983

εσόδων όπως αναφέρω ανωτέρω ήταν αναποτελεσματική αλλά όπως μας λέει η οικονομική θεωρία για την μείωση των ελλειμμάτων χρειάζεται μείωση των δημόσιων δαπανών και αύξηση των δημόσιων εσόδων. Για να αυξήσεις όμως τα δημόσια έσοδα πρέπει να έχεις ένα δίκαιο και καλά οργανωμένο φορολογικό σύστημα που να σου αποδίδει τους πόρους που έχεις ανάγκη για να καλύψεις τις δαπάνες σου. Το ελληνικό φορολογικό σύστημα όμως ήταν άκρως αναποτελεσματικό και συνεχίζει μέχρι σήμερα. Το διπλό πρόβλημα στα έσοδα και στις δαπάνες δημιούργησαν τα ελλείμματα του δημοσίου τα οποία στη συνέχεια καλύπτονταν με δημόσιο δανεισμό. Στο διάγραμμα που ακολουθεί φαίνεται η πορεία διόγκωσης του ελληνικού δημόσιου χρέους.

Πηγή : www.capital.gr

Το κεφάλαιο αυτό προσπάθησε να κάνει μια αναδρομή στα πρώτα βήματα της ελληνικής οικονομίας και στη συνέχεια να αναλύσει μερικές από τις πιο σημαντικές παθογένειες της ελληνικής οικονομίας που σε συνδυασμό με την χρηματοπιστωτική κρίση των subprime mortgages που ξεκίνησε στις Η.Π.Α το 2007 και αναλύετε στο πρώτο μέρος, έφεραν την Ελλάδα στην σημερινή δίνη κατάσταση.

ΜΕΡΟΣ Γ

3. ΟΙ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΥΦΕΣΗΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Η χρονιά που άρχισε να βλέπει τα πρώτα σημάδια ύφεσης η Ευρωπαϊκή οικονομία ήταν το 2008, την ίδια χρονιά άρχισαν να φαίνονται και τα πρώτα σημάδια στην Ελληνική οικονομία. Το 2009 ο πραγματικός ρυθμός ανάπτυξης του Α.Ε.Π. έπεσε αρκετές μονάδες, ένα έλλειμμα στον προϋπολογισμό το οποίο εκτινάχτηκε στο 15% του Α.Ε.Π., ένα επιπρόσθετο βάρος στο ήδη υπάρχον δημόσιο χρέος της Ελλάδος. Το οποίο έφτασε το 125%. Η επόμενη κυβέρνηση θα αναθεωρήσει το έλλειμμα προς τα πάνω, δηλαδή στο 12,5% από 6% που είχε ανακοινωθεί. Μετά από αυτό το γεγονός θα ακολουθήσει ένας ‘χορός’ υποβαθμίσεων της πιστοληπτικής ικανότητας της Ελλάδος. Όπως ήταν αναμενόμενο οι υποβαθμίσεις έφεραν την άνοδο του επιτοκίου στα 10ετή ομόλογα του Ελληνικού Δημοσίου με αποτέλεσμα το ελληνικό δημόσιο να μην μπορεί πλέον να αντλήσει κεφάλαια από τις διεθνείς χρηματαγορές.

Σκοπός μου σε αυτό το κεφάλαιο είναι να αναλύσω τις επιπτώσεις που έφεραν στην ελληνική οικονομία, η ύφεση αλλά και οι πολιτικές που ακολουθήθηκαν στο διάστημα αυτό για την αντιμετώπιση της ύφεσης. Θα γίνει εκτενείς αναφορά των επιπτώσεων αλλά και εκτενείς αναφορά στο επόμενο κεφάλαιο των πολιτικών της κυβέρνησης και των πιστωτών μας. Πιστεύω ότι οι επιπτώσεις στην ελληνική οικονομία είναι ένα συνδυαστικό αποτέλεσμα, της ύφεσης και του μίγματος πολιτικής που εφαρμόστηκε.

3.1 ΤΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΤΗΣ ΦΤΩΧΕΙΑΣ

Είναι γεγονός ότι η ύφεση έχει αύξηση το ποσοστό των ανθρώπων που ζουν κάτω από το όριο της φτώχειας. Είναι φανερό από τους δρόμους των μεγαλουπόλεων που έχουν γεμίσει με ανθρώπους που είναι άστεγοι. Αλλά δεν είναι μόνο οι άνθρωποι που έχασαν την στέγη του που βρίσκονται κάτω από το όριο της φτώχειας. Μετά την μείωση των μισθών παρατηρείται το φαινόμενο των εργαζομένων που ζουν κάτω από το όριο της φτώχειας.

Ας δώσουμε όμως τον ορισμό του ορίου της φτώχειας αλλά και πώς μετράτε το ποσοστό της φτώχειας. Ο συμβατικός δείκτης για το όριο της φτώχειας είναι το 60% του διάμεσου εθνικού εισοδήματος²¹. Η Euro stat ορίζει ως το συμβατικό όριο φτώχειας το 2011 περίπου στα 549 ευρώ το μήνα για ένα νοικοκυριό με ένα άτομο και στα 1.153 ευρώ για ένα ζευγάρι με δύο παιδιά. Στο σημείο αυτό πρέπει να γίνει η επισήμανση ότι στην Ελλάδα έπεσε αρκετά το διάμεσο εισόδημα και το αποτέλεσμα είναι να πέσει και το όριο της φτώχειας. Αυτό το φαινόμενο γεννά και το αποτέλεσμα των φτωχών εργαζομένων. Που μπορεί να αμείβονται λίγο πάνω από το όριο της φτώχειας αλλά και πάλι να μην μπορούν να ανταπεξέλθουν. Το ποσοστό των ανθρώπων που ζουν κάτω από το όριο της φτώχειας ορίζεται από τον αριθμό των ατόμων που ζουν σε νοικοκυριό με ισοδύναμο εισόδημα κάτω από το όριο της φτώχειας.

Αξίζει να αναφερθούμε στην ανατομία της φτώχειας που έκανε η ομάδα δημόσιας πολιτικής του Οικονομικού Πανεπιστημίου Αθηνών²². Η ομάδα μελέτησε τα αποτελέσματα και είδε ότι στις κατηγορίες με υψηλό ποσοστό φτώχειας ανήκουν οι μετανάστες, οι αγρότες, τα νοικοκυριά που ο αρχηγός είναι άνεργος, στις

²¹ Ο ορισμός του δείκτη γίνεται από την Eurostat.

²² Τα αποτελέσματα μπου να βρεθούν στον ιστότοπο του οικονομικού Πανεπιστημίου Αθηνών <http://eclass.aueb.gr/modules/document/document.php?openDir=/4ae05919w8ue>

μονογονεϊκές οικογένειες και στους ηλικιωμένους. Ως κατηγορίες όμως που ανήκει το μεγαλύτερο ποσοστό των φτωχών είναι οι κάτοικοι των αστικών περιοχών. Οι συνταξιούχοι, οι μισθωτοί του ιδιωτικού τομέα και οι οικογένειες με 1 ή 2 παιδιά. Μπορούμε να παρατηρήσουμε ότι οι κατηγορίες όπου ανήκει το μεγαλύτερο ποσοστό φτωχών είναι κάτι νέο. Βλέπουμε να μετασχηματίζετε ο χάρτης της φτώχειας, με την σύνθεση του πληθυσμού που ζει κάτω από το όριο της φτώχειας να αλλάζει σημαντικά.

Η λύση στο πρόβλημα θα ήταν οι κοινωνικές δαπάνες που θα έπρεπε να ξοδευτούν για να βοηθηθούν οι πληθυσμιακές ομάδες που αντιμετωπίζουν προβλήματα. Κάτι τέτοιο είναι αδύνατον κάτω από της πολιτικές λιτότητας. Έτσι το 'δίχτυ ασφαλείας' για τις ομάδες ανθρώπων που είτε βρίσκονται στο όριο της φτώχειας είτε στο κατώφλι σιγά χάνετε με αποτέλεσμα να αυξάνετε ο αριθμός των ανθρώπων που ζουν κάτω από το όριο της φτώχειας, χωρίς πολλές φορές αυτό να αποτυπώνετε στους δείκτες μέτρησης. Στο επόμενο κεφάλαιο θα αναλύσουμε της πολιτικές που έφεραν μειώσεις των κοινωνικών επιδομάτων και οδήγησαν σε ένα κοινωνικό δίχτυ διάτρητο που δεν μπορεί να ανακόψει τα ολέθρια αποτελέσματα που έχει η οικονομική ύφεση για ένα μεγάλο πλέον κομμάτι του πληθυσμού. Στο πίνακα που ακολουθεί στην επομένη σελίδα εμφανίζονται τα στατιστικά στοιχεία της Euro stat των ανθρώπων που βρίσκονται στο όριο της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού. Αν παρατηρήσουμε τη χρονιά που έχουμε και τα τελευταία στοιχεία, δηλαδή το 2011. Θα δούμε ότι η Ελλάδα βρίσκεται με ένα αρκετά μεγάλο ποσοστό, λίγο μικρότερο από της πιο αδύναμες οικονομίες της Ευρώπης όπως η Ρουμανία και η Βουλγαρία.

3.2 ΟΙ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΗΣ ΚΡΙΣΗΣ ΣΤΗΝ ΑΓΟΡΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Εκτός από την αύξηση της φτώχειας και την αλλαγή του χάρτη της, η κρίση έχει επιδράσει αρνητικά και στην αγορά εργασίας. Γεγονός που έχει άμεση σχέση με την αύξηση της φτώχειας αλλά και με την αύξηση των εργαζομένων που είναι φτωχοί.

Η κρίση επιδρά στην αγορά εργασίας και συγκεκριμένα στους μισθούς, στην απασχόληση (ανεργία) αλλά και στις εργασιακές σχέσεις. Από την περίοδο του πρώτου μνημονίου παρατηρούμε την ελαστικοποίηση των εργασιακών σχέσεων αλλά και την κατακόρυφη μείωση των μισθών σε συνδυασμό με την εξωφρενική άνοδο της ανεργίας.

Η επίπτωση στους μισθούς δεν περιορίζεται μόνο στον δημόσιο τομέα αλλά και στον ιδιωτικό. Ο δημόσιος τομέας είδε να καταργείται ο 13^{ος} και 14^{ος} μισθός και ένας μεγάλος αριθμός επιδομάτων. Η μείωση του κατώτατου μισθού λειτούργησε σαν φάρος για ολόκληρη την οικονομία με αποτέλεσμα τη μείωση των αποδοχών των μισθωτών του ιδιωτικού τομέα. Εκτός από τους μισθωτούς του ιδιωτικού τομέα, οι ελεύθεροι επαγγελματίες είδαν και αυτοί με την σειρά τους τα εισοδήματά τους να μειώνονται λόγω της μειωμένης αγοραστικής δύναμης των καταναλωτών. Το κλείσιμο των επιχειρήσεων λόγω της μη χορήγησης δανείων από τις τράπεζες για να εξυπηρετήσουν τις ανάγκες των επιχειρήσεων τους άλλαξε αρκετά τον εμπορικό χάρτη της Ελλάδος.

People at risk of poverty or social exclusion

% and 1 000 persons

Percentage of total population

geo	brg	age	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
EU (27 countries)			26.6 ^{EU}	25.2 ^{EU}	24.4	23.8	23.1	23.0	24.2 ^{EU}	
Belgium	21.6		22.6	21.6	21.6	20.8	20.8	20.8	21.8	
Bulgaria			61.3	60.7	60.7	60.8 ^{EU}	60.2	60.2	60.1	
Czech Republic			19.6	18.0	18.0	18.3	18.0	18.4	19.3	
Denmark	16.9		17.2	18.7	18.9	18.3	17.8	18.3	18.8	
Germany			18.4	20.2	20.6	20.1	20.0	19.7	19.9	
Estonia	26.3		26.9	22.0	22.0	21.8	21.4	21.7	23.1	
Ireland	24.4		26.0	23.3	23.1	22.7	22.7	22.8		
Greece	30.9		29.2	28.2	28.2	28.1	27.8	27.7		31.0
Spain	22.4		22.2	23.3	23.1	22.9	23.4	22.9		27.0
France	19.8		19.8	18.0	18.0	18.6 ^{EU}	18.9	18.2	19.2	
Italy	28.4		25.2	25.9	26.0	25.2	24.7	24.8	25.2	
Cyprus			26.3	26.4	25.2	22.2 ^{EU}	23.9	23.8	23.9	
Latvia	45.8		45.8	41.4	38.0	33.8 ^{EU}	37.4	38.1	40.4 ^{EU}	34.6
Lithuania			41.6	35.9	28.7	27.6	26.9	27.4	27.4	
Luxembourg	18.1		17.2	18.0	18.0	18.5	18.8	17.1	18.4	
Hungary			32.1	31.4	30.4	29.2	28.6	28.0	28.0	31.0
Malta	30.2		19.1	19.4	19.4	19.6	20.2	20.3	21.4	
Netherlands			16.7	18.0	18.7	18.8	19.1	18.1	18.7	
Austria	17.9		18.8	17.0	18.7	18.4	17.0	18.0	18.9	
Poland			48.3	39.6	34.4	30.6 ^{EU}	27.9	27.8	27.2	
Portugal	27.8		26.1	26.0	25.0	25.0	24.9	26.2	24.4	
Romania					48.8	48.2	48.1	41.4	40.3	
Slovenia			16.8	17.1	18.1	18.5	17.1	18.3	18.3	
Slovakia			33.0	26.7	21.3	20.8	18.6	20.8	20.6	
Finland	17.2		17.2	17.1	17.4	17.4	18.0	18.9	17.9	
Sweden	19.9		18.4	18.3	13.8	14.8	16.0	16.0	16.1	
United Kingdom			24.0	23.7	22.0	22.2	22.0	22.1	22.7	
Iceland	18.7		13.3	12.6	13.0	13.6	13.4	13.7	13.7	
Norway	18.8		18.2	14.9	15.6	16.0	16.2	16.9	16.6	
Northern Ireland					16.0	16.6	17.2	17.2	17.2	
Croatia								31.3	30.7	
Turkey					28.4					

Source: Eurostat

Source of Data: Eurostat

Last update: 02.06.2013

Date of extraction: 03 Jun 2013 23:28:04 MST

Reported to the team: <http://ec.europa.eu/eurostat>

General description of the file: <http://ec.europa.eu/eurostat>

	μεταβολή ακαθάριστων αποδοχών σε πραγματικές τιμές (βάση 2000 = 100)	
	2009	2013
Δημόσιο	122,7	92,2
ΔΕΚΟ	156,8	101,3
τράπεζες	117,1	87,4
μη τραπεζικός ιδιωτικός τομέας	124,4	90,5
μέσες αποδοχές	123,3	90,8
κατώτατοι μισθοί	119,7	90,0

Πηγή : Τράπεζα της Ελλάδος/Σχεδίαση πίνακα : Ομάδα Δημόσιας Πολιτικής Ο.Π.Α.

Στο παραπάνω πίνακα μπορούμε να δούμε την μεταβολή των ακαθάριστων αποδοχών που δέχτηκαν όλοι οι εργαζόμενοι στην Ελλάδα.

Εκτός από την μείωση των μισθών άλλη μια σημαντική επίπτωση της κρίσης στην αγορά εργασίας είναι η δραματική αύξηση του ποσοστού ανεργίας. Η ανεργία εκτός από την φτώχεια είναι μια επίπτωση της κρίσης που μετασχηματίζεται. Στους πίνακες που ακολουθούν και με την ερμηνεία τους θα παρατηρήσουμε ότι το πρότυπο της ανεργίας αλλάζει στην Ελλάδα.

3.2.1 Η ΑΓΟΡΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΠΡΙΝ ΤΗΝ ΚΡΙΣΗ (2008)

ηλικία	ποσοστό ανεργίας		ποσοστό μη συμμετοχής στην αγορά εργασίας		ποσοστό απασχόλησης	
	άνδρες	γυναίκες	άνδρες	γυναίκες	άνδρες	γυναίκες
20-29	12,5%	20,1%	24,7%	36,5%	65,9%	50,7%
30-44	4,1%	11,3%	3,2%	26,5%	92,8%	65,2%
45-64	3,0%	6,4%	22,4%	54,5%	75,2%	42,6%

Πηγή : Έρευνα εργατικού δυναμικού(δ τρίμηνο 2008)/ Σχεδίαση πίνακα : Ομάδα Δημόσιας Πολιτικής Ο.Π.Α

Τα ποσοστά που παρουσιάζονται στον πίνακα μας δείχνουν την εικόνα που υπήρχε μια χρονιά πριν την σημαντική ύφεση στην ελληνική οικονομία. Τα ποσοστά σκιαγραφούν ένα παραδοσιακό πρότυπο που υπήρχε στην Ελλάδα για την αγορά εργασίας. Η απασχόληση είναι σε αρκετά καλό επίπεδο αλλά και η ανεργία επίσης. Την συγκεκριμένη περίοδο η ελληνική αγορά εργασίας σε επίπεδο απασχόλησης και ανεργίας δεν διαφέρει από τις περισσότερες χώρες της Ε.Ε. Ο άνδρας είναι αυτός που παραδοσιακά εργάζεται σε μόνιμη απασχόληση και είναι αυτός που δέχεται και την μεγαλύτερη προστασία από τους θεσμούς εργασίας. Ενώ οι γυναίκες σε μεγαλύτερο ποσοστό από τους άνδρες δεν εργάζονται. Αυτό μοντέλο ήταν ιδιαίτερα διαδεδομένο στην Ελλάδα πριν την εποχή της κρίσης. Οι νέοι όπως θα δούμε και στον επόμενο πίνακα που αναφέρετε στο 2012, και πριν την κρίση είχαν υψηλά επίπεδα ανεργίας και χαμηλή απασχόληση, σε σχέση με τις υπόλοιπες ομάδες.

3.2.2 Η ΑΓΟΡΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΚΡΙΣΗ (2012)

ηλικία	ποσοστό ανεργίας		ποσοστό μη συμμετοχής στην αγορά εργασίας		ποσοστό απασχόλησης	
	άνδρες	γυναίκες	άνδρες	γυναίκες	άνδρες	γυναίκες
20-29	41,9%	48,1%	25,6%	33,9%	43,2%	34,3%
30-44	21,6%	29,2%	3,7%	21,7%	75,5%	55,4%
45-64	16,9%	19,9%	25,1%	51,1%	62,2%	39,2%

Πηγή : Έρευνα εργατικού δυναμικού(δ τρίμηνο 2012)/ Σχεδίαση πίνακα : Ομάδα Δημόσιας Πολιτικής Ο.Π.Α

Από τα ποσοστά του πίνακα μπορούμε να παρατηρήσουμε ότι η παραδοσιακή προστασία που είχε από τους θεσμούς εργασίας ο άνδρας 30-44 χρονών, συνήθως 'αρχηγός' της οικογένειας και με μόνιμη απασχόληση για πρώτη φορά αλλάζει. Αυτό έχει σαν αποτέλεσμα ολόκληρα νοικοκυριά να παρασύρονται στην φτώχεια, ειδικά αυτά που είχαν ως μοναδικό εργαζόμενο τον 'αρχηγό' της οικογένειας. Η γυναίκες πλέον αρχίζουν να αναζητούν εργασία αλλά παρατηρούμε ότι τα ποσοστά ανεργίας των γυναικών αυξάνονται. Οι νέοι είναι σίγουρα σε πολλή χειρότερη θέση από ότι ήταν πριν την κρίση, παρατείνουν την παραμονή στο σπίτι των γονιών και δυσκολεύονται ακόμη περισσότερο να αυτονομηθούν. Η τρομακτική αυτή αύξηση της ανεργία έχει σαν αποτέλεσμα και την αλλαγή των εργασιακών σχέσεων στην Ελλάδα της ύφεσης.

Η αγορά εργασίας στην Ελλάδα έδειχνε πριν την ύφεση να αποτελείται από τρεις κατηγορίες εργαζομένων²³. Τους insiders οι οποίοι ήταν καλά προστατευμένοι από τους θεσμούς της αγοράς εργασίας όπως για παράδειγμα οι υπάλληλοι των ΔΕΚΟ οι οποίοι είχαν μονιμότητα στην εργασία τους, σχετικά υψηλό οικογενειακό εισόδημα και άνετες συνθήκες εργασίας με αρκετές κοινωνικές παροχές. Η άλλη κατηγορία είναι οι outsiders οι οποίοι δεν προστατεύονταν σχεδόν καθόλου από τους θεσμούς της εργασίας. Για παράδειγμα οι εργαζόμενοι σε μικρές επιχειρήσεις ιδίως στον τουρισμό και στην οικοδομή. Οι συγκεκριμένοι εργαζόμενοι βρίσκονταν αρκετές φορές απροστάτευτοι απέναντι σε παραβιάσεις της εργασιακής, ασφαλιστικής και φορολογικής νομοθεσίας. Και τέλος η μεσαία κατηγορία των mid-siders. Οι οποίοι είναι εργαζόμενοι συνήθως σε μεσαίες και μεγάλες επιχειρήσεις και απολαμβάνουν μια ενδιάμεση κατάσταση σε σχέση με τις δύο άλλες κατηγορίες. Η αγορά εργασίας στην Ελλάδα έμοιαζε να προστατεύει ένα κομμάτι της και ένα άλλο να είναι κατακερματισμένο σε σχέση με την ασφάλεια προς την εργασία. Σε συνδυασμό με την απαξίωση του συνδικαλισμού, οποίος μοιάζει να ενδιαφέρετε μόνο για μικροκομματικά συμφέροντα, η οικονομική ύφεση σάρωσε την ελληνική αγορά εργασίας. Τα αποτελέσματα είναι αποκαρδιωτικά. Μεγάλα ποσοστά ανεργίας και το πιο σημαντικό η ανησυχητική αύξηση των άτυπων μορφών εργασίας. Όσοι δηλαδή από τους ανθρώπους που είναι ικανοί να εργαστούν αναγκάζονται να εργάζονται πολλές φορές σαν αυτοαπασχολούμενοι με έναν μόνο πελάτη, δηλαδή τον εργοδότη τους²⁴. Το γεγονός αυτό έχει τεράστιες συνέπειες για τους εργαζομένους αλλά και για τα ασφαλιστικά ταμεία. Οι εργοδότες με την άτυπη αυτή μορφή εργασίας καταφέρνουν να γλυτώνουν ένα μεγάλο ποσό εισφορών οι εργαζόμενοι είναι ασφαλισμένοι στο ΤΕΒΕ αντί στο ΙΚΑ. Επίσης επωφελούνται και από την εξοικονόμηση στο κόστος εργασίας που υπάρχει μέσω αυτής της διαδικασίας. Οι εργαζόμενοι από την άλλη μεριά αναγκάζονται να εργάζονται κάτω από εργασιακή ανασφάλεια και πολλοί χαμηλότερες αμοιβές ακόμα και από αυτές που ορίζουν τα κατώτατα όρια της ΕΓΣΕΕ. Μια ακόμη άτυπη μορφή εργασίας που τείνει να καθιερωθεί είναι αυτή της ενοικιαζόμενης εργασίας. Μέσω των εταιριών προσωρινής

²³ Θα χρησιμοποιήσω την κατηγοριοποίηση που κάνουν οι Jessoula M., Graziano P., Madama I.(2010) για την ιταλική αγορά εργασίας η οποία μοιάζει αρκετά με την ελληνική. "Selective flexicurity". *Journal of Social Policy* 39 (4) 561-583.

²⁴ Χαρακτηριστική είναι η διατύπωση που κάνει ο ΟΟΣΑ στο "Jobs for youth: Greece" 2010, "*self-employed workers providing services to a single work provider in a continuous manner, hence acting de facto as employees*".

απασχόλησης οι εργαζόμενοι βρίσκουν προσωρινή δουλειά²⁵. Η μορφή αυτή χρησιμοποιείται αρκετά σε πολλές χώρες της Ευρώπης με την προϋπόθεση ότι παραμένει προσωρινή, δηλαδή οι συμβάσεις έχουν ένα χρονικό όριο 12-18 μήνες και οι εργαζόμενοι που εργάζονται κάτω από αυτό το καθεστώς πρέπει να απολαμβάνουν το ίδιο καθεστώς που ισχύει και για τους μόνιμους εργαζομένους του εργοδότη που θα τους 'νοικιάσει'. Κάτι που στην Ελλάδα της ύφεσης δεν συμβαίνει. Πολύ συχνά αν όχι πάντα οι εργαζόμενοι κάτω από το καθεστώς της ενοικιαζόμενης εργασίας αμείβονται λιγότερα από τις συλλογικές συμβάσεις και βρίσκονται σε καθεστώς υποδεέστερο από τους εργαζομένους του έμμεσου εργοδότη. Έχει παρατηρηθεί επίσης ότι οι συμβάσεις τους παρατείνονται πέραν του επιτρεπτού της Ευρωπαϊκής Επιτροπής. Μια καινούργια άτυπη μορφή εργασίας που αρχίζει να κερδίζει έδαφος την περίοδο της οικονομικής κρίσης είναι οι απασχολούμενοι σε επιδοτούμενα προγράμματα μαθητείας ή κοινωφελούς εργασίας. Δεν μπορούμε να αναφέρουμε αρκετά για τη συγκεκριμένη κατηγορία γιατί είναι κάτι καινούργιο και πρέπει να εκτιμηθεί ο αντίκτυπος της στην αγορά εργασίας και την οικονομία σαν σύνολο. Αυξητικό είναι επίσης το ποσοστό των εργαζομένων που εργάζονται part-time με τα ποσοστά που δίνει η ΕΛ.ΣΤΑΤ. για το δ τρίμηνο του 2012 να είναι για τους άνδρες 5,3% και για τις γυναίκες στο 13,2%. Περίπου το 30% της απασχόλησης στη Ελλάδα της ύφεσης βρίσκεται σε άτυπες μορφές εργασίας είτε σε επισφαλείς θέσεις εργασίας²⁶.

Στο επόμενο κεφάλαιο που αναφέρετε σε προτάσεις για την επάνοδο από την κρίση θα παρουσιαστεί το μοντέλο του flexicurity που χρησιμοποιείται κυρίως στις Σκανδιναβικές χώρες και αποτελεί μια ευρωπαϊκή στρατηγική, αφορά ένα υγιές μοντέλο εργασιακών σχέσεων που μπορεί να μειώσει τα ποσοστά ανεργίας στην Ελλάδα.

---

²⁵ Παραθέτω την ντιρεκτίβα της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για το τι πρέπει να ισχύει στη συγκεκριμένη μορφή εργασιακής σχέσης "a temporary employment relationship between a temporary work agency, which is the employer, and a worker, where the latter is assigned to work for and under the control of an undertaking and/or establishment making use of his or her services (the user company)" (Directive 91/383/EEC of 25 June 1991

²⁶ Μουρίκη «Το νέο προλεταριάτο» Το κοινωνικό πορτραίτο της Ελλάδας 2010

3.3 ΟΙ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΗΣ ΚΡΙΣΗΣ ΣΤΟ ΕΙΣΟΔΗΜΑ

Τα τελευταία χρόνια συντελείτε ανακατάταξη στο εισόδημα των πολιτών της Ελλάδος. Αποτέλεσμα των πολιτικών λιτότητας.

Ο κατώτατος μισθός μειώνετε κατά 22% το 2012 τα αποτελέσματα του μέτρο μπορεί να είναι διφορούμενα σχετικά με της επιδράσεις στο εισόδημα των εργαζομένων χαμηλής ειδίκευσης. Η οικονομική θεωρία δεν είναι ξεκάθαρη σχετικά με τα αποτελέσματα της μείωσης του κατώτατου μισθού²⁷. Ένας εργαζόμενος, στην Ελλάδα της ύφεσης, που αμειβόταν με τον βασικό μισθό είτε θα χάσει την θέση εργασίας του είτε θα δει το εισόδημα του από την εργασία να μειώνετε, αν κρατήσει την θέση εργασίας του με αναπροσαρμογή μισθού στο νέο κατώτατο μισθό. Το πέρασμα από τον επίσημο τομέα εργασίας στο ανεπίσημο, αν χάσει την εργασία του, για έναν εργαζόμενο χαμηλής ειδίκευσης σημαίνει απώλεια της ασφάλειας του και είναι σχεδόν σίγουρο ότι θα οδηγηθεί σε κάποια άτυπη μορφή εργασίας. Σίγουρα ένας κατώτατος μισθός σε μια ανταγωνιστική αγορά εργασίας μειώνει τα ποσοστά απασχόλησης και αυξάνει το μισθό επιφύλαξης²⁸, οπότε έχουμε μια αύξηση στα εισοδήματα, ειδικά των χαμηλόμισθων. Αλλά στην Ελλάδα κάθε άλλο παρά ανταγωνιστική αγορά εργασίας έχουμε.

Η μείωση της κοινωνικής δαπάνης έχει τεράστια αναδιανεμητική δύναμη πάνω στα εισοδήματα των πολιτών. Αγαθά και υπηρεσίες που προσφέρονταν από το κράτος μειώνονται με αποτέλεσμα η δαπάνη για την αγορά των συγκεκριμένων αγαθών και υπηρεσιών να βαρύνει το εισόδημα των πολιτών. Χαρακτηριστικό παράδειγμα το πρόγραμμα βοήθεια στο σπίτι. Το πρόγραμμα παρατείνεται αλλά αλλάζει άρδην 'πρόσωπο'. Γίνονται πιο αυστηρά τα ηλικιακά και εισοδηματικά κριτήρια για τους δικαιούχους.²⁹ Αυτό θα έχει σαν αποτέλεσμα οι πολίτες που βρίσκονταν στο όριο του εισοδηματικού κριτηρίου για την ένταξη τους στο πρόγραμμα χάνουν αυτό το δικαίωμα και το πιθανότερο είναι να οδηγηθούν σε

²⁷ Tito Boeri & Jan van Ours, 2012, The economics of imperfect labor markets, σελ.29-49

²⁸ Μισθός επιφύλαξης : το μισθολογικό όριο που δέχεται ένας εργαζόμενος να δουλέψει.

²⁹ Αφροδίτη Καριμάλη, 2013, Η βοήθεια στο σπίτι βγαίνει στη σύνταξη και αλλάζει, Έθνος

κάποια λύση που θα απαιτεί δαπάνη από τα εισοδήματά τους ή τις αποταμιεύσεις τους. Παραδείγματα αντίστοιχα υπάρχουν αρκετά με πολίτες που ήταν δικαιούχοι σε κάποιο πρόγραμμα κοινωνική μέριμνα και πλέον θα πρέπει να απευθυνθούν σε κάποιο ιδιωτικό φορέα, οι ποδοκίκοι σταθμοί και το ΕΣΥ. Η αναφορά δεν γίνεται στους πολίτες που άδικα ήταν δικαιούχοι αλλά για τους πολίτες που πλέον έχουν ανάγκη την χρήση αυτών των υπηρεσιών αλλά λόγω της εισοδηματικής στόχευσης εξαιρούνται για μικρά ποσοστά διαφοράς.

Ένα ακόμα σημαντικό γεγονός είναι η αύξηση του Φ.Π.Α. που έχει σαν αποτέλεσμα την άνοδο των τιμών σε είδη πρώτης ανάγκης και καταναλωτικά αγαθά. Η επίδραση στη μείωση των εισοδημάτων των εργαζομένων που βρίσκονται στα χαμηλά εισοδηματικά στρώματα ήταν πολύ μεγαλύτερη σε σχέση με του πολίτες που βρίσκονται στα ανώτερα στρώματα. Αυτό συμβαίνει γιατί οι άνθρωποι που βρίσκονται στα χαμηλά εισοδηματικά στρώματα έχουν μεγαλύτερη ροπή για κατανάλωση σε σχέση με την άλλη ομάδα πληθυσμού που έχει μεγαλύτερη ροπή προς αποταμίευση³⁰. Έτσι το αποτέλεσμα γίνεται πρόδηλο για τους εργαζόμενους που αναγκάζονται να δουν τα εισοδήματά τους να μειώνονται απλά και μόνο για να διατηρήσουν το επίπεδο της κατανάλωσής τους στο ίδιο επίπεδο.

Επίσης είναι σημαντικό να αναφερθεί ότι η μείωση στην αξία της ιδιόκτητης ακίνητης περιουσίας έχει σαν αποτέλεσμα τον επηρεασμό της κατανάλωσης. Αν αυτό το γεγονός συνδυαστεί και με την μείωση των εισοδημάτων προκαλεί μια αίσθηση οικονομικής στενότητας και υλικής υστέρησης. Αν συμπεριληφθεί στο οικογενειακό προϋπολογισμό το βάρος κάποιου στεγαστικού δανείου τότε η μείωση των εισοδημάτων είναι τεράστια.

Μέτρα όπως η μείωση του επιδόματος ανεργίας και το στένεμα των κριτηρίων εισαγωγής στα επιδόματα ανεργίας, το ειδικό τέλος ακινήτων, η ειδική εισφορά των αυτοαπασχολούμενων και άλλα παρόμοια μέτρα συμπιέζουν τα εισοδήματα των πολιτών που βρίσκονται στην άκρη της εισοδηματικής κατανομής. Τα αποτελέσματα είναι τεράστια, κάποια αναλύονται στα προηγούμενα κεφάλαια των επιδράσεων. Η γενική εικόνα που μπορεί κανείς να παρατηρήσει είναι ότι πολίτες οδηγούνται στην

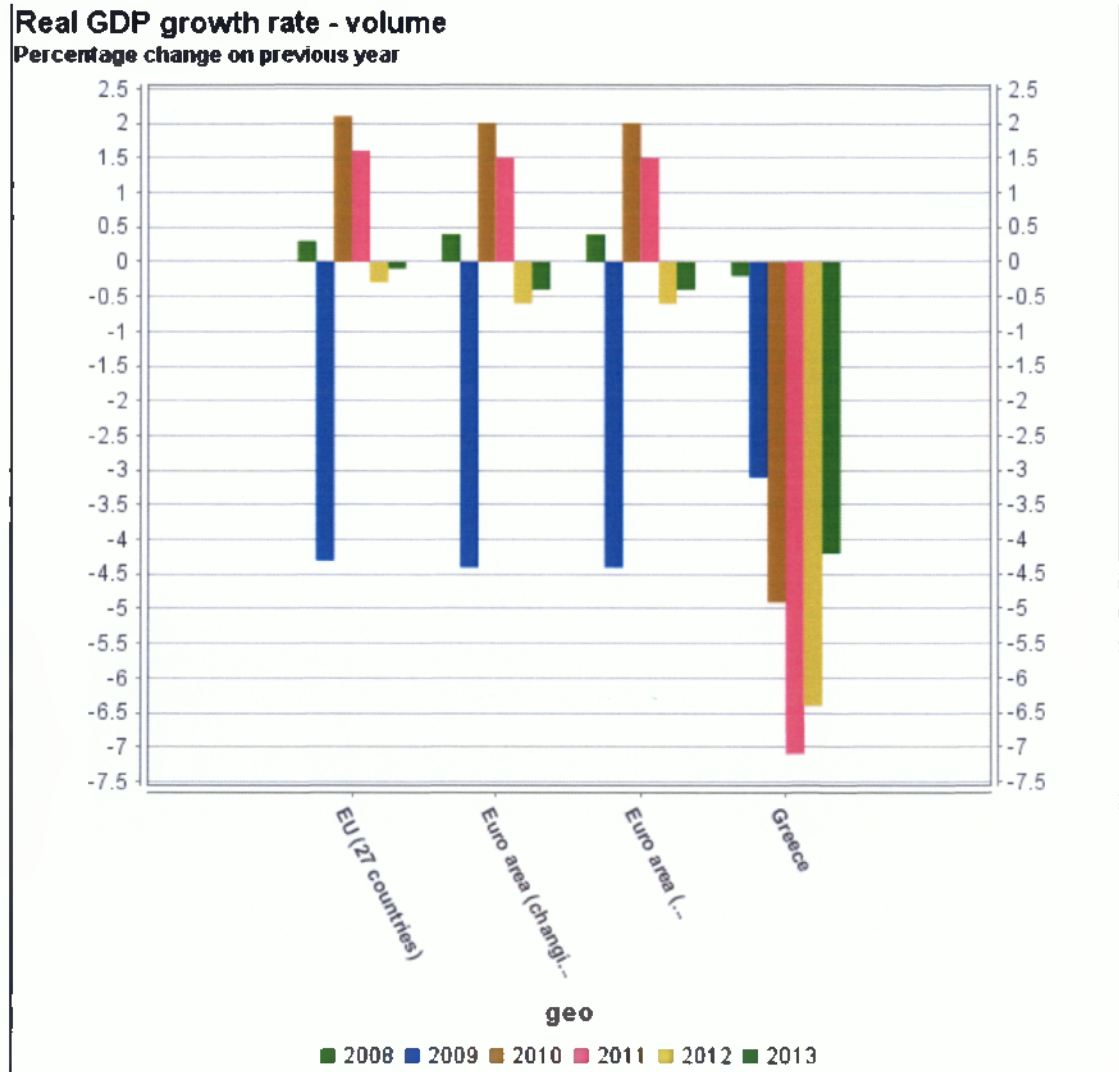
---

³⁰ Ζωγραφάκης Σ. & Μητράκος Θ. 2005. Η αναδιανεμητική επίδραση του πληθωρισμού στην Ελλάδα. Οικονομικό Δελτίο 24 σελ.49-90. Τράπεζα της Ελλάδος

παγίδα της φτώχειας και της χαμηλόμισθης εργασίας χωρίς ασφάλιση και δικαιώματα. Το κόστος της εργασίας πέφτει και τα εισοδήματα των εργατών μειώνονται χωρίς την αντίστοιχη μείωση των τιμών. Όλο αυτό το σενάριο προμηνύει ότι η χαμένη ανταγωνιστικότητα της ελληνικής οικονομίας δεν θα έρθει ποτέ αν δεν μειωθεί το κόστος ζωής είτε με κοινωνικές παροχές είτε με μειώσεις τιμών.

3.4 ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΗΣ ΚΡΙΣΗΣ ΣΤΟΥΣ ΒΑΣΙΚΟΥΣ ΜΑΚΡΟΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟΥΣ ΔΕΙΚΤΕΣ

Πηγή: Euro stat

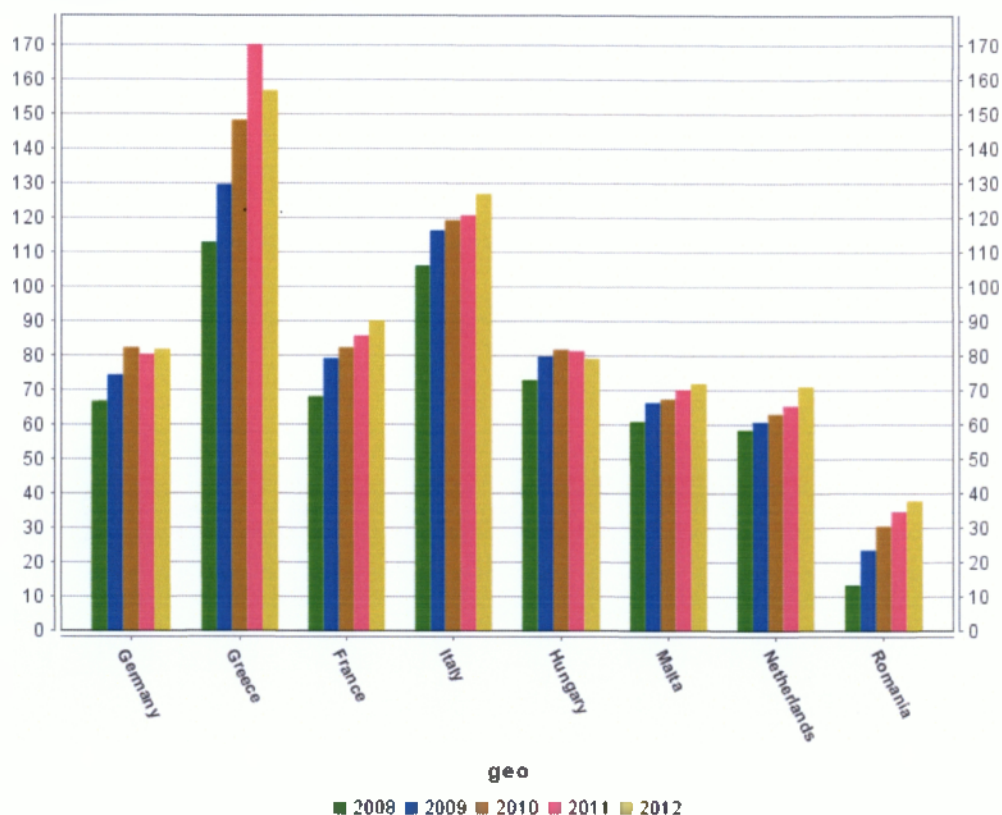
Το γράφημα της Euro stat μας δείχνει πόσο έχει μειωθεί ο ρυθμός αύξησης του Α.Ε.Π. τα χρόνια της οικονομικής ύφεσης σε σχέση με την υπόλοιπη Ευρώπη, γίνεται φανερό ότι η πολιτική που ακολουθείται έχει ως στόχο την σμίκρυνση της ελληνικής οικονομίας. Ο ρυθμός της οικονομικής ανάπτυξης και η μείωση του που φαίνεται στο γράφημα αποτυπώνουν την μείωση της παραγωγής προϊόντων άλλα και υπηρεσιών της Ελλάδος. Εδώ αξίζει να αναφερθεί και η παραδοχή του Δ.Ν.Τ. για λάθος στους

δημοσιονομικούς πολλαπλασιαστές. Οι οικονομικοί πολλαπλασιαστές χρησιμοποιούνται για τον υπολογισμό των μακροοικονομικών επιπτώσεων ενός πακέτου μέτρων. Εδώ οι προβλέψεις μάλλον δεν συμβάδισαν με την πραγματικότητα³¹.

General government gross debt

% of GDP and million EUR

Percentage of GDP

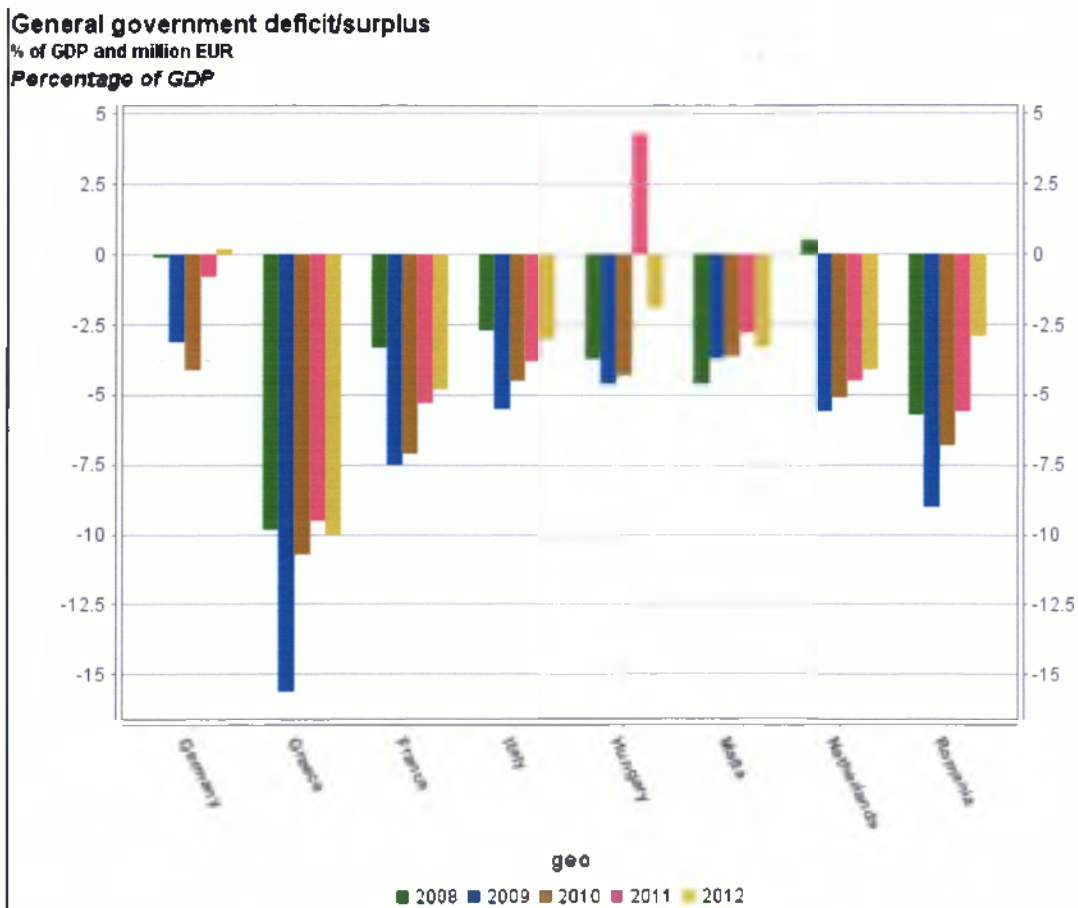

Πηγή: Euro stat

Το επόμενο γράφημα μας δείχνει το ποσοστό του ακαθάριστου δημόσιου χρέους ως προς το Α.Ε.Π. Είναι φανερό ότι οι προσπάθειες της κυβέρνησης αλλά και των πιστωτών μάλλον δεν καρποφορούν όσο θα ήθελαν. Ενώ έχει γίνει το περίφημο κούρεμα των ομολόγων η επίδραση του πάνω στο δημόσιο χρέος είναι μικρή. Μπορούμε να παρατηρήσουμε στο γράφημα ότι ακόμα και οικονομίες που

³¹ Π. Μονοκρούσος, Α. Θωμάκος, 2012 Δημοσιονομικοί πολλαπλασιαστές σε περιόδους βαθιάς ύφεσης και οφέλη από μια 2-ετή επιμήκυνση του νέου προγράμματος λιτότητας, Eurobank Research

παραδοσιακά έχουν υψηλό δημόσιο χρέος όπως η Ιταλία, υπολείπετε αρκετά του ελληνικού δημόσιου χρέους. Μαζί με το δείκτη χρέους αξίζει να παρατηρήσουμε και τον δείκτη που παρουσιάζει το έλλειμμα της γενικής κυβέρνησης. Οι δύο αυτοί δείκτες πρέπει να εξετάζονται μαζί γιατί ένας σταθερός ρυθμός αύξησης των ελλειμμάτων οδηγεί σε διόγκωση του δημοσιονομικού χρέους. Υποστηρίζετε βέβαια ότι ένας μη ισοσκελισμένος προϋπολογισμός, ένας προϋπολογισμός δηλαδή που μπορεί να είναι ελλειμματικός δεν είναι τόσο μεγάλο πρόβλημα για μια οικονομία που δαπανά για παράδειγμα σε μεγάλα έργα υποδομής που θα τα γευτούν και οι επόμενες γενιές. Έτσι οι επόμενες γενιές θα πρέπει να αναλάβουν την αποπληρωμή από ένα κομμάτι του χρέους που δημιουργείται για τα έργα υποδομής.

Πηγή: Euro stat

Παρατηρώντας το γράφημα θα δούμε ότι και οι χώρες του βορρά που παραδοσιακά υποστηρίζουν τους ισοσκελισμένους προϋπολογισμούς εμφανίζουν ελλείμματα για παράδειγμα η Ολλανδία σε περιόδους ύφεσης. Οπότε μπορεί να είναι φυσιολογικό να

δημιουργούνται ελλείμματα σε περιόδους οικονομικής ύφεσης που θα ξεπληρωθούν την περίοδο της άνθησης της οικονομίας³².

---

³² Γενική άποψη που επικρατεί σε όλα ακαδημαϊκά πονήματα του John Keynes και ειδικότερα στο πολύ σημαντικό έργο του *The general theory of employment, interest and money*, 1936. Στο οποίο θα έρθει σε αντιπαράθεση με την νεοκλασική σχολή σκέψης.

3.5 Η ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ ΤΗΣ ΚΡΙΣΗΣ ΑΠΟ ΤΙΣ ΕΛΛΗΝΙΚΕΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΙΣ(ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΟ)

Στο κομμάτι αυτό της εργασίας θα προσπαθήσω να κάνω μια ιστορική αναδρομή στις πολιτικές και στα γεγονότα που μας φέρνουν στο σήμερα. Θα αναφερθούν οι πολιτικές που ακολούθησε η ελληνική κυβέρνηση υπό τις υποδείξεις της τρόικας. Η αρχή γίνεται από το πρώτο πακέτο μέτρων που πήρε η ελληνική κυβέρνηση για το πάγωμα μισθών και επιδομάτων.

Το πρώτο πακέτο μέτρων παίρνεται στις 9 Φεβρουαρίου του 2010 και αφορά μείωση των μεικτών αποδοχών του δημόσιου τομέα από 1% έως 5.5% και την περικοπή των επιδομάτων κατά 10%³³. Ακολουθεί σε λιγότερο από ένα μήνα στις 3 Μαρτίου του 2010 το δεύτερο πακέτο μέτρων. Θα αποτελέσει ένα αρνητικό σοκ για τους Έλληνες πολίτες που θα δουν μέσα στα υπόλοιπα μέτρα των Φ.Π.Α να ανεβαίνει στο 21% από 19% και από 9% σε 10%. Επίσης θα δει αυξήσεις σε ποτά και τσιγάρα³⁴. Μετά τα δύο αυτά πακέτα μέτρων που δεν θα σταθούν ικανά να ανακόψουν την άσχημη πρόθεση που έχουν οι χρηματοπιστωτικές αγορές για την Ελλάδα θα ακολουθήσει η υποβάθμιση της ελληνικής οικονομίας από τους οίκους αξιολόγησης³⁵

Στις 23 Απριλίου του 2010, μετά την διπλή υποβάθμιση η Ελλάδα ανακοινώνει ότι θα μπει στον μηχανισμό στήριξης υπό την επίβλεψη της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας, της Ευρωπαϊκής Επιτροπής και το Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου. Με αφορμή τα νέα στοιχεία για το δημοσιονομικό έλλειμμα που φτάνει πλέον στο 13,6% ο πρωθυπουργός ανακοινώνει από το Καστελόριζο ότι η Ελλάδα δεν αντέχει άλλο την πίεση που ασκείται από τις αγορές πάνω στο δεκαετές ομόλογο της ελληνικής κυβέρνησης και γίνεται αδύνατος ο δανεισμός από τις διεθνείς αγορές χρήματος.

---

³³ Πάγωμα μισθών και περικοπές επιδομάτων, 9/2/2010, Ελευθεροτυπία

³⁴ Αξέχαστη (!) και δυσσιώνη η 3η Μαρτίου, 4/2/2010, Ελευθεροτυπία

³⁵ Fitch και Moody's θα υποβαθμίσουν την Ελλάδα σχεδόν παράλληλα με 12 μέρες διαφορά η μια από την άλλη και θα δώσουν το τελικό χτύπημα στην ταλαιπωρημένη διεθνή εικόνα της Ελλάδος.

Στις 2 Μαΐου του 2010 μετά από ακόμα μια υποβάθμιση της πιστοληπτικής ικανότητας της Ελλάδος από την Standard & Poor's το δεκαετές ομόλογο του ελληνικού δημοσίου ξεπερνά της 1000 μονάδες βάσης και ανακοινώνονται τα μέτρα που υποδεικνύει η τρόικα στην ελληνική κυβέρνηση³⁶. Στις 6 Μαΐου του 2010 θα ψηφιστεί από την ελληνική βουλή το πρώτο μνημόνια με μέτρα που στοχεύουν στη μείωση της ζήτησης και την αναδιάρθρωση της οικονομίας μέσω της φορολόγησης και της μείωσης των κρατικών δαπανών. Ενδεικτικά αναφέρονται ορισμένες από τις πολιτικές που αναφέρονται στο πρώτο μνημόνιο. Γίνετε αναφορά για μείωση των επιδομάτων στο δημόσιο τομέα κατά 8%. Επίσης προβλέπετε η καθιέρωση της ειδικής σύμβασης μαθητείας για νέους ηλικίας 15-18 ετών με αμοιβή το 70% του γενικού κατώτατου μισθού και η απορύθμιση της αγοράς εργασίας συνεχίζετε με μέτρα όπως η μείωση μέχρι και κατά 3/4 του χρόνου προειδοποίησης (από 24 σε 6 μήνες) της απόλυσης. Με την έγκαιρη προειδοποίηση δίνεται μόνο η μισή αποζημίωση, γεγονός που διευκολύνει τον εργοδότη να κάνει απολύσεις αφού αυτές «κοστίζουν» λιγότερο επίσης η αύξηση του ορίου ομαδικών απολύσεων, από 4 σε 6 μηνιαίως για τις επιχειρήσεις από 20-150 εργαζόμενους. Από 2% στο 5% για τις επιχειρήσεις άνω των 150 εργαζομένων (το όριο του 2% ίσχυε για τις επιχειρήσεις άνω των 200 εργαζομένων). Παρατηρούμε ότι η προβλέψεις του πρώτου μνημονίου αγγίζουν αρκετά την αγορά εργασίας και κατά ένα τρόπο την μετασχηματίζουν με τρόπο μη ευνοϊκό για τους εργαζόμενους.

Στις 18 Νοεμβρίου του 2010 θα κατατεθεί ο προϋπολογισμός του 2011 και θα ψηφιστεί στις 23 Δεκεμβρίου του 2010. Ο προϋπολογισμός που ψηφίζετε από την ελληνική βουλή προβλέπει μείωση του ελλείμματος στο 7,4 % από 9,4%. Και μέτρα πρόσθετης αξίας 14 δις ευρώ ανακοινώνονται μέσω του προϋπολογισμού που θα αφορούν τον τομέα των φαρμάκων, των ΔΕΚΟ και του φοροεισπρακτικού μηχανισμού. Η συντελεστές του Φ.Π.Α. ανεβαίνουν³⁷ και επιβαρύνουν αρκετά το εισόδημα των χαμηλόμισθων και χαμηλοσυνταξιούχων. Γίνετε η εξίσωση του φόρου πετρελαίου θέρμανσης με αυτόν του πετρελαίου κίνησης, μέτρο που θα πλήξει ιδιαίτερα του πολίτες στα φτωχότερα στρώματα που έχουν σαν μοναδική πηγή θέρμανσης το πετρέλαιο παραδοσιακά. Ανακοινώνετε παράλληλα ότι θα δοθεί

³⁶ Όρα μηδέν για τα νέα μέτρα, 2/5/2010, Τα νέα

³⁷ Κατατέθηκε ο προϋπολογισμός, 18/11/2010, ιστοσελίδα newsit.gr

επίδομα θέρμανσης αλλά με προσωρινές λύσεις στοχευόμενων επιδομάτων δεν δίνει λύση στο πρόβλημα.

Μέσα σε μια καταιγίδα υποβαθμίσεων της ελληνικής οικονομίας, που πιστεύω δεν έχει αξία να αναφερθούν περαιτέρω γιατί πλέον έχουν χάσει το νόημα τους, έρχεται μια απόφαση από την Ε.Ε. που κάνει φανερό το στοιχείο των πρόχειρων υπολογισμών του πρώτου μνημονίου. Καταλαβαίνοντας οι εταίροι μας ότι το ποσοστό του επιτοκίου με το οποίο δανειζόμαστε μελλοντικά θα αυξήσει το δημόσιο χρέος μας αποφασίζουν να μειώσουν το επιτόκιο κατά 1% και να δώσουν αύξηση χρονικά στο περιθώριο που έχουμε για να κάνουμε απόσβεση των δανείων μας στα 7,5 χρόνια³⁸.

Εν μέσω των πρώτων διαμαρτυριών πολιτών στην πλατεία Συντάγματος στις 9 Ιουνίου του 2011 κατατίθεται στη βουλή το μεσοπρόθεσμο πρόγραμμα δημοσιονομικής στρατηγικής για το 2011-2014 και ψηφίζετε στις 29 του ίδιου μήνα. Έχει προηγηθεί ο ανασχηματισμός της κυβέρνησης και την θέση του υπουργού οικονομικών αναλαμβάνει ένας μη οικονομολόγος, ο Ευάγγελος Βενιζέλος. Εν τω μεταξύ επικρατεί αναβρασμός μεταξύ των πολιτών και ογκώδης πορείες διαμαρτυρίας γίνονται σχεδόν κάθε μέρα σε κάθε γωνία της Ελλάδος. Στο μεσοπρόθεσμο πρόγραμμα περιλαμβάνονται παρεμβάσεις ύψους 28 δις για τα χρόνια που θα ακολουθήσουν μέχρι το 2015. Εκτενής αναφορά γίνεται για περικοπή εξοπλιστικών δαπανών και μείωση των δημόσιων υπαλλήλων³⁹. Επίσης αναφέρετε ότι θα υπάρξει περιορισμός των προσλήψεων και θα μπουν σε εφαρμογή προγράμματα αδειών άνευ αποδοχών. Θα μειωθούν περαιτέρω οι λειτουργικές δαπάνες του κράτους κατά 7% και γινόμαστε μάρτυρες της περαιτέρω συρρίκνωσης του κράτους.⁴⁰

Μετά την ανακοίνωση από πλευράς της κυβερνήσεις ότι 27 οργανισμού θα κλείσουν ή θα συγχωνευτούν μέχρι της 5 Αυγούστου και οι υπάλληλοι τους θα μεταταχθούν στα αρμόδια υπουργεία⁴¹, έρχεται αυτό που τα ΜΜΕ μας προετοιμάζαν από καιρό. Η σύνοδος κορυφής της Ε.Ε. αποφασίζει στις 21 Ιουλίου του 2011 τον εκ

³⁸ Οι αποφάσεις της συνόδου κορυφής, 13/3/2011, Ελευθεροτυπία

³⁹ Ολόκληρο το μεσοπρόθεσμο πρόγραμμα, 10/6/2011, Το έθνος

⁴⁰ Εκτενής αναφορά τις μείωσης των λειτουργικών δαπανών αλλά και όλων των προβλέψεων : Εφημερίς της Κυβερνήσεως, τεύχος πρώτο, Αρ. Φύλλου 151, 1/7/2011

⁴¹ Λουκέτα εξπρές και συγχωνεύσεις στο Δημόσιο, 20/7/2011, ιστοσελίδα news247.gr

νέου δανεισμό της Ελλάδος κατά 158 δις ευρώ, στην ουσία αποφασίζετε ένα σύστημα διαχείρισης του ελληνικού δημόσιου χρέους. Η Ελλάδα θα μπει στον νεοσύστατο μηχανισμό EFSF και τα δάνεια της θα επιμηκυνθούν από τα 7,5 στα 15 με 30⁴². Θα μειωθούν τα επιτόκια μας στο επίπεδο του 3,5%-4%, επιτόκια που παραμένουν αρκετά ψηλά σύμφωνα με κάποιους οικονομολόγους⁴³. Στο πακέτο των 158 δις γίνεται για πρώτη φορά πρόβλεψη για συμμετοχή του ιδιωτικού τομέα και αναφορά για πρόγραμμα επαναγοράς ομολόγων. Στην Ελλάδα αρκετοί καλωσόρισαν το καινούργιο αυτό πακέτο των 158 δις άλλοι όμως πίστεψαν ότι βυθιζόμαστε ακόμη περισσότερο στη δύνη του χρέους.

Μέσα στο Σεπτέμβριο του 2011 ο υπουργός οικονομικών θα ανακοινώσει διαδοχικά μια νέα δέσμη εκτάκτων μέτρων υπό την πίεση των πιστωτών αφού οι μακροοικονομικοί δείκτες δεν έχουν τα αποτελέσματα που περίμενε η Τρόικα. Η νέα δέσμη μέτρο περιλαμβάνει μέτρα για το άνοιγμα όλων των κλειστών επαγγελμάτων, αποκρατικοποιήσεις χωρίς καμία καθυστέρηση, οι πολιτικές που ακολουθήθηκαν θα πέσουν όλες στο κενό, και ένα νέο φορολογικό σύστημα, γεγονός που προσπαθεί η Ελλάδα να υλοποιήσει από την σύσταση του ελληνικού κράτους χωρίς ιδιαίτερη επιτυχία. Μετά από την ανακοίνωση των νέων μέτρων στις 6 Σεπτεμβρίου πέντε μέρες μετά θα ανακοινώσει και την επιβολή του νέου ειδικού τέλους ακίνητης περιουσίας που θα γίνεται η είσπραξη του μέσω των λογαριασμών της ΔΕΗ. Μέτρο που θα ξεσηκώσει θύελλα αντιδράσεων⁴⁴. Ο υπολογισμός του ειδικού τέλους ακίνητης περιουσίας θα γίνεται με μεσοσταθμική επιβάρυνση κατά 4 ευρώ ανά τετραγωνικό μέτρο και ανάλογα πάντα με την χρήση. Όταν τελικά θα κατατεθεί το τελικό σχέδιο για το ειδικό τέλος η επιβάρυνση που προβλέπετε σε ορισμένες περιπτώσεις είναι μεγαλύτερη από αυτή που αρχικά είχε ανακοινωθεί. Το ειδικό τέλος αν και από τα ποιο 'επιτυχημένα' σχέδια της ελληνικής κυβέρνησης αφού απόφερε αρκετά έσοδα θα μειώσει κι άλλο τα εισοδήματα των πολιτών και θα βυθίσει ακόμα πιο βαθιά την ενεργή ζήτηση.

Στις 21 Σεπτεμβρίου θα ανακοινωθεί ένα ακόμα μέτρο που θα πλήξει τα εισοδήματα των πολιτών που βρίσκονται στα χαμηλότερα εισοδηματικά στρώματα. Ανακοινώνετε η νέα μείωση του αφορολόγητου ορίου στις 5.000 ευρώ. Το μέτρο

⁴² Νέο πακέτο 158 δις υπό δρακόντειο έλεγχο, 21/7/2011, Ελευθεροτυπία.

⁴³ Γιάννης Βαρουφάκης, 2011, A modest proposal version 2.0, gianisvaroufakis.eu

⁴⁴ Ειδικό τέλος στα ακίνητα μέσω του λογαριασμού της ΔΕΗ, 10/9/2011, Τα νέα

αυτό θα συμπαρασύρει χιλιάδες ανθρώπους που εργάζονται σε χαμηλόμισθες εργασίες ή part time σε νέα φορολογική θέση και θα κληθούν να πληρώσουν φόρο για τα εισοδήματά τους. Θα ακολουθήσει το πολυνομοσχέδιο που θα κατατεθεί στις 6 Οκτωβρίου του 2011 που έχει σαν στόχο την αναδιάρθρωση όλου του δημόσιου τομέα. Οι πολιτικές και τα μέτρα που αναφέρονται στο πολυνομοσχέδιο θα αφορούν τις μειώσεις σε κύριες και επικουρικές συντάξεις των υπαλλήλων του δημόσιου τομέα⁴⁵. Στο πολυνομοσχέδιο θα συμπεριληφθεί και το μέτρο μείωσης του αφορολογήτου που αναφέρετε παραπάνω καθώς επίσης θα υπάρξει και μείωση για την εργασιακή εφεδρεία. Εν μέσω τις ψήφισης του πολυνομοσχεδίου και τον μεγαλειωδών απεργιών και συγκεντρώσεων που γίνετε στο κέντρο της Αθήνας έχουμε και την κρατικοποίηση της Proton Bank⁴⁶. Αξίζει να αναφερθούμε στην κίνηση αυτή που θα είναι η πρώτη για μια τράπεζα κατά τη διάρκεια της κρίσης χρέους, γιατί η τακτική του μεγαλομετόχου της Τράπεζας ήταν γνωστή και σκανδαλώδης αφού χορηγούσε δάνεια σε δικές του επιχειρήσεις χωρίς πολλές φορές καμία εγγύηση. Το γεγονός αυτό θα ταραξεί τα νερά του χρηματιστηρίου Αθηνών αφού οι τράπεζες θα κάνουν βουτιά και θα ξεκινήσει το τεράστιο debate για το ελληνικό σύστημα τραπεζών και το κατά πόσο χρειάζεται κεφαλαιοποίηση.

Στις 27 Οκτωβρίου του 2011 μετά από μια μαραθώνια διαβούλευση στη σύνοδο κορυφής στις Βρυξέλλες θα αποφασιστεί αυτό που καιρό πριν ακουγόταν από φήμες που μετά μετατράπηκαν σε πληροφορίες και πλέον είναι γεγονός. Η σύνοδος των αρχηγών κρατών αποφάσισε το κούρεμα των ελληνικών ομολόγων κατά 50% και νέος δανεισμός κατά 100 δις ευρώ⁴⁷. Στο κούρεμα των ομολόγων του ελληνικού δημοσίου αποφασίζετε ότι οι τράπεζες θα συμμετάσχουν εθελοντικά. Εκτός όμως από τις τράπεζες είναι εκτεθειμένοι στις απώλειες οι μικροομολογιούχοι αλλά και δημόσιοι φορείς και ασφαλιστικά ταμεία, τα οποία θα δουν την περιουσία τους να μειώνετε μετά τα κούρεμα. Η απόφαση αυτή του συμβουλίου των αρχηγών κρατών της Ε.Ε. έχει ως στόχο σύμφωνα πάντα με τις υποδείξεις των ειδικών την απομείωση του ελληνικού χρέους στο 120% το 2020, προβλέψεις που θα πέσουν έξω από τα γεγονότων που θα ακολουθήσουν. Η πίεση στη κυβέρνηση του Π.Α.Σ.Ο.Κ. είναι τεράστια τόσο από το εσωτερικό του κόμματος όσο και από την αντιπολίτευση και την κοινή γνώμη και της χρεώνονται λάθος χειρισμοί καθ'όλη την διάρκεια των

⁴⁵ Στη βουλή το πολυνομοσχέδιο,6/10/2011, Ναυτεμπορική

⁴⁶ Παπαγρηγόρης Κ., 11/10/11, Αναταράξεις στο πιστωτικό σύστημα, express.gr

⁴⁷ Βαγγέλης Δεμίρης, 27/10/11, Συμφώνησαν για κούρεμα 50%, Το έθνος

διαπραγματεύσεων με τους πιστωτές. Οπότε μετά από συναντήσεις των κομμάτων⁴⁸ που είναι πρόθυμα να συνεργαστούν με την κυβέρνηση του ΠΑΣΟΚ αλλά με νέο πρωθυπουργό κοινής αποδοχής και νέα κυβέρνηση γίνεται η ορκωμοσία της κυβέρνησης του Λουκά Παπαδήμου στις 11 Νοεμβρίου του 2011. Η σύσταση της νέας κυβέρνησης θα απαρτίζεται από στελέχη και των τριών κομμάτων⁴⁹. Η δημιουργία της μεταβατικής αυτής κυβέρνησης έχει σκοπό να προετοιμάσει το έδαφος για τα νέα μέτρα που θα παρθούν αλλά και για το PSI που θα ακολουθήσει. Ο ρόλος ενός τεχνοκράτη, πρώην στελέχους της Ε.Κ.Τ, και η δημιουργία στην ουσία ενός είδους συγκυβέρνησης έχει ως στόχο να εκτόνωσει τις αντιδράσεις της κοινής γνώμης αλλά και να ενσωμάτωσει τα κόμματα που μέχρι χτες έκαναν αντιπολίτευση στην γραμμή των πιστωτών του ελληνικού δημοσίου.

Για δύο μήνες που ακολουθούν θα γίνονται οι διεργασίες για τον τρόπο που θα γίνει το PSI, την επίβλεψη του οποίου αναλαμβάνει ο καθηγητής του Οικονομικού Πανεπιστημίου Αθηνών Γεώργιος Παγουλάτος. Αλλά και ποία θα είναι τα μέτρα που θα πρέπει να παρθούν καθ' υποβολή των υπαλλήλων της τρόικας για να γίνει εφικτή η νέα δανειοδότηση της Ελλάδας. Το μνημόνιο με τον αριθμό 2 είναι προ των πυλών και οι αρχηγοί των κομμάτων βρίσκονται σε διαβουλεύσεις με τα επιτελεία τους ενώ αρκετοί βουλευτές και των τριών κομμάτων εκφράζουν τις διαφωνίες τους με το μίγμα πολιτική που πρόκειται να ακολουθηθεί και κάποιοι παραιτούνται, όπως η αναπληρώτρια υπουργός εξωτερικών που ανήκει στις τάξεις του ΠΑΣΟΚ.

Στις 12 και 13 Φεβρουαρίου του 2012 μετά από δύο μέρες όπου στη Βουλή συζητείται η πρόταση νόμου για το μνημόνιο 2 η Αθήνα και ειδικότερα το κέντρο βρίσκετε σε 'εμπόλεμη' κατάσταση αλλά τελικά θα ψηφιστεί το μνημόνιο 2 και θα βυθίσει κι άλλο την ελληνική οικονομία σε μια δύνη ύφεσης και μέτρων σοκ για την εξυγίανση του δημόσιου τομέα αλλά και το εξορθολογισμό των μακροοικονομικών πολιτικών. Το ερώτημα είναι αν το μείγμα πολιτικές που αποφασίζετε είναι αυτό που θα εξορθολογήσει την οικονομία ή θα μας θέσει σε μια κατάσταση χαμηλών ημερομισθίων, αυξημένης φορολόγησης και χαμηλής ανταγωνιστικότητας.

Μετά την ψήφιση του μνημονίου 2 όλο το βάρος του κυβερνητικού σχεδιασμού πέφτει στο PSI. Το PSI αναγνωρίζετε από τα χρηματοοικονομικά ως μια διαδικασία

⁴⁸ Η Νέα Δημοκρατία και ο Λαϊκός Ορθόδοξος Συναγερμός

⁴⁹ Η νέα κυβέρνηση του Λουκά Παπαδήμου, 11/11/11, ιστοσελίδα news247.gr

απομείωση του δημόσιου χρέους κρατών με την συμμετοχή του ιδιωτικού τομέα(πχ Τράπεζες). Η διαδικασία αυτή έχει σκοπό την απομείωση του δημόσιου χρέους σε συνεργασία με τους πιστωτές του δημοσίου, δεν αποτελεί μονομερή κίνηση αλλά μια κίνηση που προετοιμάζεται και συμφωνείται και από τα δυο μέρη. Η διαδικασία αυτή θα αποδειχτεί σε βάθος χρόνου ότι δεν θα καταφέρει τίποτα αφού το χρέος της Ελλάδος δεν θα μειωθεί όσο έλεγαν οι προβλέψεις. Στις 9 Μαρτίου του 2012 θα ολοκληρωθεί η διαδικασία με συμμετοχή του ιδιωτικού τομέα 95,7% και οι συμμετέχοντες θα βρεθούν να κρατούν ‘χαρτιά’ της ελληνική κυβέρνησης που πλέον έχουν αποκτήσει μεγαλύτερη χρονική διάρκεια αποπληρωμής και μειωμένη αξία.

Θα ακολουθήσουν δυο εκλογικές αναμετρήσεις μέχρι η χώρα να επανέλθει σε πολιτική σταθερότητα. Η νέα κυβέρνηση συνεργασίας των τριών κομμάτων θα τοποθετήσει στην θέση του υπουργείου οικονομικών τον καθηγητή κ. Στουρνάρα που θα αναλάβει να ολοκληρώσει το πρόγραμμα δημοσιονομικής προσαρμογής σε συνεργασία με την τρόικα. Στις 7 Νοεμβρίου 2012 θα ψηφιστεί ένα ακόμα μεσοπρόθεσμο πλαίσιο δημοσιονομική στρατηγικής αυτή τη φορά σχεδιασμένο από τον κ. Στουρνάρα.

Στο κεφάλαιο αυτό έγινε η προσπάθεια να δομηθεί ένα χρονολόγιο της ελληνικής κρίσης. Σκόπιμα δεν αναφέρθηκαν στοιχεία που αποφασίζονταν στις συνόδους κορυφής και για τις άλλες δύο χώρες που βρίσκονται στο μηχανισμό στήριξης. Η καταγραφή των γεγονότων συνδυάζετε με την αρχή του μέρους γ της εργασίας που αναφέρει τις επιπτώσεις που παρατηρούνται στην ελληνική οικονομία από τις πολιτικές που ακολουθήθηκαν από την ελληνική κυβέρνηση μετά από διαβούλευση με την τρόικα.

ΜΕΡΟΣ Δ

4. ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΕΞΟΔΟΥ ΑΠΟ ΤΗΝ ΥΦΕΣΗ

Από το ξέσπασμα της χρηματοπιστωτική κρίσης στις Η.Π.Α οι προτάσεις και αναλύσεις που έχουν γραφτεί και ειπωθεί από ακαδημαϊκούς, ανθρώπους της αγοράς και διεθνείς οργανισμούς είναι αρκετές. Κάποιες αφορούν αποκλειστικά το ελληνικό ζήτημα, στο παρόν κεφάλαιο θα ασχοληθώ με τις προτάσεις που αφορούν αποκλειστικά την Ελλάδα. Θα γίνει αναφορά σε προτάσεις γνωστών ελλήνων αλλά και ξένων ακαδημαϊκών και σε πολιτικές που έχουν εφαρμοστεί σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες και θεωρούνται επιτυχημένες.

4.1 Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ FLEXICURITY

Ένα από τα μεγαλύτερα προβλήματα που αντιμετωπίζει η Ελλάδα αυτή τη στιγμή είναι τα τεράστια νούμερα ανεργίας που αντιμετωπίζουν ειδικά οι νέοι. Η αγορά εργασίας είναι σίγουρο ότι χρειάζεται αναδιάρθρωση. Το εργασιακό μοντέλο του flexicurity που έχει εφαρμοστεί επιτυχημένα σε χώρες όπως είναι η Δανία είναι μια πολιτική που μπορεί να τονώσει των ανταγωνισμό χωρίς να πλήττει το κοινωνικό κράτος.

Το flexicurity μεταφράζετε στα ελληνικά ως ευελιξία με ασφάλεια και μπορεί να περιγραφεί σαν μια στρατηγική που προσπαθεί να βελτίωση ταυτόχρονα την ευελιξία των αγορών εργασίας(για παράδειγμα προσωρινές συμβάσεις εργασίας-part -time)

και των εργασιακών σχέσεων από τη μια πλευρά και από την άλλη με την μεγαλύτερη ασφάλεια των εργαζομένων και την αύξηση της κοινωνική προστασία. Η κεντρική ιδέα ότι η ευελιξία και η ασφάλεια είναι δυο ιδέες που η μια υποστηρίζει την άλλη. Η πολιτική αυτή προσπαθεί να λύσει τα προβλήματα στις αγορές εργασίας της Ευρώπης συμβάλλοντας στην κοινωνική συνοχή, γενικεύοντας την ασφάλιση στην απασχόληση. Οι επιχειρήσεις χρειάζονται εργαζόμενους με υψηλές δεξιότητες και την ικανότητα να τα βγάζουν πέρα με αλλαγές στις συνθήκες εργασίας ενώ οι εργαζόμενοι έχουν ανάγκη από εγγυήσεις που να τους επιτρέπουν να αναβαθμίζουν τις δεξιότητές τους, να κρατάνε τη δουλειά τους, ή να βρίσκουν άλλη εάν την χάσουν. Αυτό δεν σημαίνει ότι ήρθε το τέλος των μόνιμων συμβάσεων εργασίας και ότι πλέον πρέπει να υπάρχουν μόνο προσωρινές. Στόχος της πολιτικής είναι να αρθεί η κατάπτωση της αγοράς εργασίας και να μειωθεί το χάσμα μεταξύ μόνιμη και προσωρινής απασχόλησης χωρίς όμως να χαθεί η νομική και κοινωνική προστασία της εργασίας. Στην Ελλάδα παρατηρείται έντονα το φαινόμενο της προσωρινής απασχόλησης αλλά χωρίς σχεδόν καθόλου ασφάλεια. Τα παραδείγματα είναι αρκετά, οι διανομείς είτε φαγητού είτε ταχυμεταφορείς κατά κύριο λόγο εργάζονται ανασφάλιστοι, οι λεγόμενοι ενοικιαζόμενοι εργαζόμενοι εργάζονται κάτω από επεικώς άθλιες συνθήκες. Ο σκοπός της πολιτική flexicurity είναι να μειωθεί το χάσμα μεταξύ αυτών που απολαμβάνουν την προστασία των θεσμών εργασίας και αυτών που είναι εντελώς ακάλυπτοι δημιουργώντας τις προϋποθέσεις για καλύτερες θέσεις εργασίας, κινητικότητα και έγκαιρη μετάβαση από την ανεργία στην απασχόληση. Η δουλειά χωρίς ασφάλεια είναι τεράστιο πρόβλημα και ειδικά στην Ελλάδα της ύφεσης. Παγιδεύει τους ανθρώπους σε εργασίες χωρίς προοπτικές, χωρίς ευκαιρίες εκμάθησης και χωρίς καμία νομική και κοινωνική προστασία. Η Ευρώπη από το 2006 μέσω της Επιτροπή προωθεί την πολιτική της ευελιξία με ασφάλεια. Κάποια κράτη όπως είναι η Δανία έχουν δομήσει το εργασιακό μοντέλο της αγοράς εργασίας τους με αυτό τον τρόπο.

Στη Δανία σύμφωνα με το επίσημο portal της κυβέρνησης ένας στους πέντε εργαζόμενους χάνει την δουλειά του τον χρόνο, αλλά την αναπληρώνει με κάποια άλλη σε πολύ σύντομο χρονικό διάστημα. Λέξει να σταθούμε στα ποσοστά που δίνει η Eurostat για την Δανία για να καταλάβουμε πόσο έχει βοηθήσει την οικονομία της η πολιτική της ευελιξία με ασφάλεια. Το ποσοστό φτώχεια της Δανίας για το 2005 ήταν 12% και για την Ελλάδα 21%. Το ποσοστό ανεργίας για εποχή πριν την

ύφεση⁵⁰ το 2005 στην Δανία ήταν 3,3% και στην Ελλάδα 8,2%, ένα ποσοστό που αξίζει να αναφερθεί είναι αυτό των εργαζομένων που ζουν κάτω από το όριο της φτώχειας, το οποίο στην Ελλάδα ήταν 14% και στη Δανία 4%.

Η πολιτική της ευελιξίας με ασφάλεια είναι μια πολιτική που μπορεί να δώσει μια ώθηση στην ελληνική οικονομία, οι καλές πρακτικές δεν μπορούν να μεταφερθούν μηχανικά σε όλες της χώρες με διαφορετικές συνθήκες και παραδόσεις. Γι αυτό οι κοινωνικοί εταίροι θα πρέπει να έχουν αμοιβαία εμπιστοσύνη και να δημιουργήσουν νέες εργασιακές σχέσεις βασισμένες πάνω στο συγκεκριμένο μοντέλο.

4.2 ΓΚΙΚΑΣ ΧΑΡΔΟΥΒΕΛΛΗΣ-ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΙΚΟΙ-BUITER & RAHBARI

Στο κεφάλαιο αυτό θα γίνει αναφορά στην άποψη του γνωστού οικονομολόγου Γκίκα Χαρδούβελη και στην αντίθετη άποψη των Buitter Rahbari σχετικά με το κόστος και το όφελος μιας ενδεχόμενης χρεοκοπίας, γίνεται επίσης αναφορά στις απόψεις δυο συμπεριφορικών οικονομολόγων για τον τρόπο που αντιλαμβανόμαστε τον κίνδυνο σαν οικονομικοί δρώντες. Ο Χαρδουβελής⁵¹ αναφέρεται πολύ συχνά ότι μια χρεοκοπία από ένα ανεπτυγμένο κράτος σαν την Ελλάδα θα ήταν πλήρως καταστροφική για το οικονομικό μέλλον της χώρας μας.

Ο Χαρδούβελής⁵² αναφέρετε πολύ συχνά στην ανάγκη για ένα κοινό χρηματοοικονομικό πλαίσιο που θα είναι ικανό να διασφαλίζει την σταθερή παγκόσμια αναπτυξιακή πορεία της οικονομίας σε παγκόσμιο επίπεδο. Σίγουρα ένας τέτοιος μηχανισμός που θα λειτουργούσε αποτρεπτικά απέναντι στις χρηματοπιστωτικές κρίσεις θα έδινε μια λύση στο πρόβλημα του άναρχου διεθνούς χρηματοπιστωτικού περιβάλλοντος. Η αναφορά του Χαρδούβελη γίνεται σχετικά με το πλαίσιο της Βασιλείας 3. Το όποιο πιστεύει ότι είναι ένας ικανός τρόπος να

⁵⁰ Δεν θα ήταν σωστό να παρουσιαστεί το ποσοστό ανεργίας κάποια χρονική στιγμή της ύφεσης γιατί την απασχόληση στην Ελλάδα της ύφεσης την επηρεάζουν και άλλοι παράγοντες εκτός από το μοντέλο της αγοράς εργασίας.

⁵¹ Χαρδούβελής Γκίκας, 2008 Η Ελλάδα εν μέσω της διεθνής κρίσης, www.hardouvelis.gr

⁵² Χαρδούβελής Γκίκας, 2009, Η χρηματοοικονομική κρίση και το μέλλον της παγκόσμιας οικονομίας, Οικονομία και Αγορές, Eurobank Research, Τόμος 4, Τεύχος 8, Δεκέμβριος

καταφέρουμε να συντονίσουμε και ανθήσουμε κάποιους κανόνες σχετικά με τον χρηματοπιστωτικό τομέα. Σίγουρα στο πλαίσιο της Βασιλείας 3 γίνονται αναφορές που μπορούν βοηθήσουν. Οι προβλέψεις είναι η βελτίωση του μηχανισμού διαχείρισης των κινδύνων, ο έλεγχος και η επαναπροσέγγιση των αρχών της εταιρικής διακυβέρνησης. Στη χρηματοπιστωτική κρίση του 2007 έπαιξε σημαντικό ρόλο ο τρόπος που οι μεγάλες τράπεζες και τα χρηματιστηριακά γραφεία αντιμετώπισαν τις εύθηνες τους, όποτε ένα νέο πλαίσιο αρχών και κανόνων σχετικά με την εταιρική διακυβέρνηση φαίνεται να είναι μια πολύ καλή σκέψη, μένει να δούμε πως θα λειτουργήσει στην πράξη. Επίσης στη Βασιλεία 3 γίνεται εκτενής ανηφόρα στην ενίσχυση της διαφάνειας και τις λογοδοσίας. Σίγουρα η αδιαφάνεια που κάλυπτε πολλές συναλλαγές είναι μια από τις αίτιες της παγκόσμιας ύφεσης. Ο Χαρδούβελης προχωρά και περά από τις προβλέψεις της Βασιλείας 3 που τον βρίσκουν σύμφωνο και κάνει αναφορές στον μεγαλύτερο έλεγχο που θα πρέπει να έχει το σκιώδες τραπεζικό σύστημα και ιδικά το σύστημα των Η.Π.Α το οποίο δεν καλυπτόταν σχεδόν από καμία νομοθεσία και κανένα έλεγχο αλλά ήταν όμως άμεσα συνδεδεμένο με την πραγματική οικονομία. Σίγουρα οι νομοθέτηση σχετικά με το σκιώδες τραπεζικό σύστημα θα βοηθήσει στο να μην εξαπλώνονται οι χρηματοπιστωτικές κρίσεις παγκόσμια αλλά και να υπάρχει έλεγχος στις ριψοκίνδυνες ενέργειες ανθρώπων που δεν καλυπτόταν από κανένα νομικό καθεστώς, σε πολλές περιπτώσεις.

Επίσης αναφέρει και την αδυναμία από τους οικονομικούς δρώντες να αναγνωρίζουν τους συστημένους κινδύνους. Μεγάλη αναφορά πάνω στο συγκεκριμένο θέμα γίνεται και από τους συμπεριφοριστές οικονομολόγους όπως ο Daniel Kahnemann και ο Nassim Taleb. Και οι δυο αναφέρονται στο ότι η οικονομική επιστήμη κάνει κάποιες λάθος υποθέσεις σχετικά με τον κίνδυνο αλλά και με τα απίθανα γεγονότα που τείνει να πιστεύει ότι είναι αρκετά απίθανο να συμβούν αλλά τελικά συμβαίνουν αρκετά συχνά. Ο Daniel Kahnemann⁵³ προσεγγίζοντας την θεωρία της προσδοκώμενης χρησιμότητας καταλήγει στο prospect theory όπου γίνεται μια διαφορετική προσέγγιση στον τρόπο που οι οικονομικοί δρώντες αντιλαμβάνονται τον κίνδυνο για παράδειγμα από στις χρηματιστηριακές κινήσεις που πραγματοποιούν. Η θεωρία του Kahnemann μας προσφέρει έναν διαφορετικό τρόπο να αντιλαμβανόμαστε τον κίνδυνο και αν αυτός ο τρόπος γίνονταν γενικά παραδεκτός θα μπορούσαμε να είχαμε αποφύγει τις ριψοκίνδυνες τακτικές των

---

⁵³ Kahnemann and Tversky, 1979, an analysis of decision under risk

χρηματιστών της Down Jones. Ο Nassim Taleb⁵⁴ με την σειρά του και με την θεωρία του για τους μαύρους κύκνους μας αναφέρει ότι η οικονομική επιστήμη πιστεύει ότι κάποια ακραία γεγονότα είναι πολύ απίθανο να συμβούν αλλά τελικά συμβαίνουν αρκετά ποιο συχνά. Ο Nassim Taleb⁵⁵ επεκτείνει την σκέψη του και αναφέρει ότι ακόμα και η κατανομή του Gauss κάνει κάποια λάθη σχετικά με το ποσό σπάνια είναι κάποια γεγονότα και προτείνει μια διαφορετική κατανομή.

Επιστρέφοντας στις απόψεις του Γκίκα Χαρδουβελλη σχετικά με τους τρόπους εξόδου από την ύφεση και τις προτάσεις του σχετικά με το τι πρέπει να διορθωθεί στο παγκόσμιο χρηματοπιστωτικό σύστημα, αφού είδαμε τι μπορεί να συμβεί σε παγκόσμιο επίπεδο, γίνετε αναφορά στο τι πρέπει να αλλάξει στην Ευρώπη. Ο Γκίκας Χαρδούβελλης θέτει το ερώτημα της επόμενης μέρας. Αναφέρει ότι το διακύβευα της επόμενης μέρας για την Ευρώπη είναι αν θα συνεχίσει να λειτουργεί υπό το καθεστώς της διακυβερνητικής συνεργασίας που πλέον είναι ξεκάθαρο ότι δεν λειτουργεί για τη ζώνη του ευρώ. Η όποια παραμένει μια νομισματική ένωση χωρίς όμως επαρκή δημοσιονομικό συντονισμό η θα προχωρήσει σε ένα ομοσπονδιακό χαρακτήρα με τα θετικά που αυτή η απόφαση θα είχε, όπως ο κοινός προϋπολογισμός που θα μεταφέρει πόρους από τις πλεονασματικές χώρες του βορρά στις ελλειμματικές τους νότου όταν αυτό θα κρίνεται αναγκαίο. Επίσης σε επίπεδο ευρωζώνης γίνετε θετική αναφορά στη δημιουργία του μονίμου μηχανισμού στήριξης που θα προσφέρει από δω και περά διαφύλαξη της χρηματοπιστωτικής ισορροπίας της ζώνης του ευρώ. Η Ε.Κ.Τ. επίσης προβεί σε μια ενέργεια που από τον Γκίκα Χαρδούβελλη θεωρείτε σημαντική και ουσιώδης. Η ενέργεια αυτή ήταν τον Μάιο του 2010 όπου η Ε.Κ.Τ αγόρασε στη δευτερογενή αγορά ομολόγων, απειθείς κυβερνητικά ομολόγα της Ελλάδος. Η κίνηση αυτή αποτέλεσε σημαντική ανάσα για την ελληνική οικονομία και αποτελεί προηγούμενο για χώρες που μπορεί μελλοντικά να βρεθούν στην ίδια θέση με την Ελλάδα.

Φεύγοντας από το διεθνές και ευρωπαϊκό επίπεδο, ο Γκίκας Χαρδούβελλης διατυπώνει την άποψη ότι η Ελλάδα θα πρέπει πάση θυσία να αποφύγει την καταστροφική όπως πολλές φορές αναφέρει, χρεωκοπία. Για να προχωρήσουμε παρακάτω. Ο Χαρδούβελλης κατακρίνει όσους πιστεύουν ότι θα λυνόταν το πρόβλημα της ανταγωνιστικότητας της ελληνικής οικονομίας μετά από την χρεοκοπία και την

⁵⁴ Taleb Nassim, 2007, Black swan

⁵⁵ Taleb Nassim, 2001, Fooled by Randomness

υποτίμηση του νέου νομίσματος. Αναφέρει ότι η απόφαση για χρεοκοπία θα ήταν λάθος γιατί δεν θα άλλαζε τις δανειακές υποχρεώσεις αλλά ούτε θα διόρθωνε την έλλειψη ανταγωνιστικότητας της ελληνικής οικονομίας αλλά το πιθανότερο θα ήταν η εμφανίσει υψηλούς ρυθμούς πληθωρισμού. Αναφέρει ότι το ισοζύγιο κόστους - οφέλους από μια χρεοκοπία θα ήταν αρνητική για την Ελλάδα. Σε αυτή την άποψη συμφωνεί και ένα κομμάτι της διεθνούς ακαδημαϊκής αρθρογραφίας. Συγκεκριμένα οι Cottarelli Forni Gottschalc και Mauro⁵⁶ (2010) κοιτούν και αυτοί το κόστος και το όφελος από μια χρεοκοπία. Αναφέρουν χαρακτηριστικά ότι το κόστος της χρεοκοπίας θα ήταν τεράστιο τόσο από οικονομική αλλά και πολιτική άποψη. Αναφέρουν επίσης ένα παράδειγμα όπου ένα κούρεμα της τάξης του 60% όπου η ετήσια επιβάρυνση από τους τόκους πριν το κούρεμα έφτανε το 7% του Α.Ε.Π. τώρα μετά το κούρεμα η ετήσια ωφέλεια θα έφτανε μέχρι το 4,2% του Α.Ε.Π. Με την προϋπόθεση ότι δεν θα επηρεάζονταν τα μελλοντικά επιτόκια δανεισμού από την απώλεια της αξιοπιστίας που θα επέφερε το κούρεμα. Την άποψη του Χαρδούβελη αντικρούει μια μελέτη για λογαριασμό της Citygroup από τους Buiter & Rahbari⁵⁷ (2010) όπου θεωρούν θεμιτή μια χρεοκοπία από ένα ανεπτυγμένο κράτος όπως η Ελλάδα. Η ανάλυση κόστους οφέλους που κάνουν είναι θετική για μια υπερχρεωμένη χώρα και την θεωρούν λιγότερο επώδυνη από μια δημοσιονομική προσαρμογή. Κατακρίνει την άποψη που προηγήθηκε του Χαρδούβελη και των Cottarelli Forni Gottschalk Mauro γιατί για το ισοζύγιο κόστους οφέλους χρησιμοποιούν μέσους όρους ενώ το πρόβλημα εμφανίζεται σε χώρες που ξεφεύγουν κατά πολύ του μέσου όρου, όπως η Ελλάδα.

Ο Χαρδούβελης πιστεύει ότι η λύση στο πρόβλημα της Ελλάδος δεν θα έρθει μετά το κούρεμα του εξωτερικού χρέους, το οποίο κατά τη γνώμη του θα δημιουργήσει μεγαλύτερα προβλήματα. Αλλά με την διαδικασία επιμήκυνσης της ημερομηνίας λήξης των δανειακών συμβάσεων και με την διεκδίκηση από την πλευρά της Ελλάδος χαμηλότερων επιτοκίων. Με αυτόν τον τρόπο οι επενδυτές θα παραμείνουν στην επένδυση των ελληνικών ομολόγων για μεγαλύτερη χρονική διάρκεια χωρίς να χάνουν τα χρήματά τους και να απώλεσε η ελληνική οικονομία την αξιοπιστία τους.

---

⁵⁶ Cottarelli, Forni, Gottschalc & Mauro, 2010 Default in today's advanced economies : unnecessary, undesirable and unlikely, IMF staff position note, SPN/10/12, Σεπτέμβριος

⁵⁷ Buiter & Rahbari, 2010, Is sovereign default unnecessary – undesirable and unlikely for all advanced economies?, Citi economics, Global economic view, Σεπτέμβριος

Η άποψη που εκφράζετε στο υποκεφάλαιο αυτό θεωρείται μετριοπαθής σε σχέση με τις υπόλοιπες απόψεις που εκφράζονται για την έξοδο από την ύφεση. Σίγουρα με τις απόψεις που αναλύονται πιο πάνω η αξιοπιστία της ελληνικής οικονομίας δεν χάνετε αλλά η διαδικασία δημοσιονομικής προσαρμογής γίνεται αρκετά επίπονη.

4.3 ΓΙΑΝΝΗΣ ΒΑΡΟΥΦΑΚΗΣ ΚΑΙ STUART HOLLAND

Οι δυο αυτοί οικονομολόγοι τον Νοέμβριο του 2010⁵⁸ παρουσίασαν μια πρόταση εξόδου από την ύφεση αρκετά ολοκληρωμένη και με συνεχή ενημέρωση. Η πρόταση του Νοεμβρίου του 2010 εμπλουτίστηκε άλλες 6 φορές⁵⁹ έως τον Απρίλιο του 2011 όπου και επιλέχθηκε από το Levy Institute, γνωστό για την ακαδημαϊκή μελέτη των έργων του Hyman Minsky και όχι μόνο, ως ένα από τα policy papers του Levy. Στο υποκεφάλαιο αυτό θα παρουσιαστεί η πρώτη χρονολογικά πρόταση των δυο οικονομολόγων, που γνώρισε και την μεγαλύτερη δημοσιότητα.

Στην πρόταση τους οι δυο οικονομολόγοι καταλήγουν ότι η κρίση που ταλανίζει την Ευρώπη πρέπει να χωριστεί σε δυο μέρη. Το πρώτο αποτελείται από την κρίση χρέους που μαστίζει σχεδόν όλα τα κράτη της Ευρώπη, σίγουρα κάποια περισσότερο. Και σε μια δεύτερη κρίση, την κρίση του τραπεζικού συστήματος το οποίο χαρακτηριστικά αναφέρετε σαν νεκρο-ζώντανο από τους δυο οικονομολόγους. Το πρόβλημα των τραπεζών είναι ότι έχουν εκτεθεί αρκετά σε ‘τοξικά’ ομόλογα. Η Ε.Κ.Τ. τους τροφοδοτεί με φτηνό δανεικό χρήμα αλλά αυτές δεν μεταφέρουν τα χρήματα με δάνεια προς τον ιδιωτικό τομέα για να συνεχιστεί η παραγωγική διαδικασία γιατί φοβούνται ότι η έκθεση τους σε ομόλογα κρατών που δεν θα καταφέρουν να τα αποπληρώσουν θα τους δημιουργήσει μεγάλες μαύρες τρύπες

⁵⁸ Yanis Varoufakis & Stuart Holland, 2010, A modest proposal 1.0, www.yanisvaroufakis.eu.

⁵⁹ Yanis Varoufakis & Stuart Holland, 2010-2011, A modest proposal 1.0- 2.2, www.yanisvaroufakis.eu.

στους ισολογισμούς τους. Αυτό έχει σαν αποτέλεσμα να βαθαίνει η κρίση αφού η κυκλοφορία χρήματος δεν αυξάνεται παρά τα πολύ χαμηλά επιτόκια της Ε.Κ.Τ.

Η πρόταση των δύο είναι προς την κατεύθυνση του να σπάσει αυτός ο 'φαύλος κύκλος' όπως τον αναφέρουν. Το πρώτο σκέλος είναι η σταθεροποίηση και προτείνουν τη δημιουργία Τριμερών συνόδων όπου συμμετέχουν οι αρχηγοί των υπερχρεωμένων κρατών, οι εκπρόσωποι των ευρωπαϊκών τραπεζών που κατέχουν το χρέος των προηγούμενων και εκπρόσωποι της Επιτροπής, της Ε.Ε. του Δ.Ν.Τ. και της Ε.Κ.Τ. Στο τραπέζι των συνομιλιών πλέον υπάρχουν και οι δύο μεριές του προβλήματος και σύμφωνα με δύο είναι ποιο εύκολο να λυθεί το πρόβλημα. Μια πιθανή κατάληξη σύμφωνα με τους δύο θα ήταν οι ευρωπαϊκές τράπεζες να δεχτούν να μειώσουν τις απαιτήσεις τους, δηλαδή να πάρουν νέα ομόλογα μικρότερης αξίας και μεγαλύτερης διάρκειας, τα κράτη που βρίσκονται αυτή τη στιγμή σε κατάσταση υπερχρέωσης θα δεσμευτούν να μειώσουν τις δαπάνες τους αλλά σε τομείς που δεν ενισχύουν την φτώχεια και μειώνουν την μελλοντική παραγωγικότητα της χώρας. Η Ε.Κ.Τ. θα πρέπει να δεσμευτεί ότι θα παρέχει ρευστότητα προς τις τράπεζες ενώ και η Ευρωπαϊκή Τράπεζα Επενδύσεων θα πρέπει να στοχεύει σε περισσότερες επενδυτικές δραστηριότητες προς της χώρες της περιφέρειας. Μια τέτοια συμφωνία θα ανακούφιζε την Ευρώπη ειδικά αν συνέβαινε στα αρχικά στάδια της χρηματοπιστωτικής κρίσης όπως πρότειναν και οι δύο οικονομολόγοι. Θα επανέφερε την χαμένη αξιοπιστία σε κράτη όπως η Ελλάδα και η Ιρλανδία και πολύ πιθανό να έπληττε μόνο της τράπεζες που είχαν εκτεθεί αρκετά στα τοξικά αλλά κερδοφόρα ομόλογα με αποτέλεσμα να τιμωρούνταν η ριψοκίνδυνη συμπεριφορά τους.

Το θέμα βέβαια παραμένει το τι θα γίνει μετά την σταθεροποίηση και την συμφωνία για την απομείωση των δημόσιων χρεών των κρατών της Ευρώπης. Προτείνετε ο ξανά σχεδιασμός της αρχιτεκτονικής του ευρώ για να μπορέσουν να διορθωθούν τα δομικά προβλήματα που αντιμετωπίζει. Σίγουρα γίνεται μεγάλη συζήτηση για την ομοσπονδοποίηση της Ευρώπης, είδαμε να προτείνετε και στο προηγούμενο κεφάλαιο, αλλά εδώ προτείνετε ως μια ουτοπία η λύση της ομοσπονδοποίησης και φαντάζει λογικό το επιχείρημα ότι δεν κατάφερε η Ευρώπη να ψηφίσει το Ευρωπαϊκό Σύνταγμα. Έγινε ολόκληρη διαδικασία παράφρασης και αλλαγής με σκοπό να δημιουργηθεί η συνθήκη της Λισαβόνας που και αυτή αντιμετώπισε μεγάλα προβλήματα στην ψήφισή της φαντάζει εκτός πραγματικότητας

ότι κάποιοι λαοί θα δέχονταν την ομοσπονδοποίηση. Η πρόταση που γίνεται εδώ αναφέρει ότι μπορεί να γίνει η μετάβαση σε μια ευρωπαϊκή οικονομική ομοσπονδία χωρίς θεσμική παρέμβαση. Αυτό θα επιτευχθεί με τρεις παρεμβάσεις. Πρωτίστως με την *άμεση επιτάχυνση έκδοσης και χωρίς επιβάρυνση, μεταφορά ομολόγων του κάθε κράτους-μέλους αξίας ίση με το 60% του ΑΕΠ του στην Ε.Κ.Τ. η οποία, για να τα καλύψει, εκδίδει ευρωομόλογα ίσης αξίας. Τα κράτη εξακολουθούν να χρωστούν τα ομόλογα αυτά αλλά πληρώνουν χαμηλότερους τόκους ανάλογους με το επιτόκιο των ευρωομολόγων.* Μια τα τέτοια παρέμβαση είναι σύμφωνη με την συνθήκη του Μάαστριχτ αφού το 60% του επιτρεπόμενου χρέους από την συνθήκη αποτελεί 'νόμιμο' χρέος και αφού είναι νόμιμο μπορεί να το αναλάβει η Ε.Κ.Τ. η οποία θα το καλύψει με την έκδοση των ευρωομολόγων. Με αυτόν τον τρόπο θα μειωνόταν το συνολικό βάρος του χρέους αλλά και οι τόκοι, δεν παραβιάζονται οι συνθήκες και με την έκδοση των ευρωομολόγων πιστεύετε ότι θα προσελκύονταν wealth funds και το ευρώ θα έθετε υποψηφιότητα για αποθεματικό μέσο όπως πιστεύουν οι δυο οικονομολόγοι. Δευτερευόντως η δημιουργία ενός *'Μαζικού πανευρωπαϊκού επενδυτικού προγράμματος συγχρηματοδοτούμενο από τη ΕΙΒ και την ECB, η οποία χρησιμοποιεί (για το δικό της μέρος) τα ευρωομόλογα που εκδίδει'*. Αυτή η κίνηση θα δημιουργήσει ένα νέο New Deal με στόχο αρχικά την ανάκαμψη και σε δεύτερο στάδιο την ανάπτυξη. Με την τράπεζα επενδύσεων ουσιαστικά να ανακυκλώνει τα πλεονάσματα του βορρά με επενδύσεις στις χώρες της περιφέρειας που αντιμετωπίζουν δημοσιονομικά προβλήματα. Τέλος γίνεται αναφορά στη δημιουργία νέων εποπτικών μηχανισμών που θα επιβάλλουν τη δημοσιονομική πειθαρχία στα κράτη που χάνουν τον δημοσιονομικό έλεγχο.

Σίγουρα αν η άποψη του προηγούμενο κεφαλαίου φάνταζε μετριοπαθής, η άποψη των δυο οικονομολόγων που συνυπογράφουν την πρόταση για έξοδο από την κρίση, φαντάζει πολύ μακριά από το ότι συζητάτε στις Βρυξέλες και στα κέντρα αποφάσεων σχετικά με την ύφεση και την αντιμετώπισή της.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Είναι αλήθεια ότι η ελληνική κρίση παρουσιάστηκε ως το μοιραίο και αναπόφευκτο αποτέλεσμα μιας μακροχρόνιας περιόδου ελληνικών λαθών, τα οποία είχαν σαν αποτέλεσμα να οδηγήσουν τη χώρα σε ένα σημείο που η μόνη λύση που προτεινόταν προκειμένου να διορθωθεί αυτή η κατάσταση ήταν η υιοθέτηση και η εφαρμογή του προγράμματος και των πολιτικών που επέβαλλε το ΔΝΤ, η ΕΕ και η ΕΚΤ. Ωστόσο χωρίς να αμφισβητεί κανείς την μεγάλη ευθύνη που φέρουν οι Έλληνες πολιτικοί, αξίζει να λάβει κανείς σοβαρά υπόψη του τόσο το αν τα πράγματα είναι όντως έτσι όπως παρουσιάστηκαν ή αν υπάρχουν και άλλοι υπεύθυνοι οι οποίοι μάλιστα ίσως φέρουν μεγαλύτερη ευθύνη.

Προκειμένου να γίνει κατανοητή η σημερινή οικονομική κρίση κρίνεται σκόπιμο να τονιστούν κάποια καιρία σημεία βάση των οποίων διαμορφώνεται ένα μακροπρόθεσμο πλαίσιο ανάλυσης στο οποίο έχουν κινηθεί οι πρόσφατες εξελίξεις.

Αρχικά ένα κοινό σημείο το οποίο ισχύει για την παγκόσμια χρηματοπιστωτική κρίση και κατ' επέκταση για την ελληνική είναι η ύπαρξη ενός κοινού μοτίβου που αναδεικνύεται στην εξέλιξη της διαδικασίας της καπιταλιστικής συσσώρευσης στην Ελλάδα και στις υπόλοιπες ανεπτυγμένες περισσότερο ή λιγότερο χώρες κατά τη διάρκεια ολόκληρης της μεταπολεμικής περιόδου. Γίνεται λοιπόν αντιληπτό ότι η κρίση που ταλανίζει την ελληνική οικονομία είναι πρώτα από όλα μέρος της παγκόσμιας κρίσης, η οποία αρχικά εκδηλώθηκε από την εφαρμογή του νόμου της πτωτικής τάσης του ποσοστού κέρδους εξαιτίας της αυξανόμενης οργανικής σύνθεσης του κεφαλαίου και επιδεινώθηκε από την ταυτόχρονη ύπαρξη μεγάλων δημοσιονομικών ανισορροπιών.

Ένα άλλο χαρακτηριστικό αφορά τις μεγάλες ανισορροπίες που υπάρχουν μέσα στο ίδιο το εσωτερικό της ΕΕ, όπου έχουμε δηλαδή δημιουργία πλεονάσματος για κάποιες χώρες και ελλείμματος για τις υπόλοιπες. Τα στοιχεία αυτά αποδεικνύονται και από την κατάσταση της δημοσιονομικής δομής της Ελλάδας με αυτήν των νοτιοευρωπαϊκών χωρών σε σύγκριση με τον ευρωπαϊκό μέσο όρο. Συγκεκριμένα τα

δημόσια ελλείμματα και η μεγέθυνση και συσσώρευση του δημοσίου χρέους οφείλονται κυρίως στη χαμηλή φορολόγηση του κεφαλαίου και των κυρίαρχων κοινωνικών τάξεων και στρωμάτων.

Ένας ακόμα παράγοντας που χρήζει προσοχής είναι η συστηματική αρνητική καθαρή δημοσιονομική θέση της ελληνικής εργατικής τάξης κάτι το οποίο τεκμαίρεται από τον αρνητικό καθαρό κοινωνικό μισθό καθ' όλη τη διάρκεια της δεκαπενταετίας. Αποδεικνύεται λοιπόν ότι η σημερινή κρίση δεν μπορεί να αποδοθεί σε κατακτήσεις της εργατικής τάξης για ενίσχυση του κοινωνικού κράτους και των κοινωνικών δικαιωμάτων. Κάνεις δεν μπορεί λοιπόν να ισχυριστεί ότι η σημερινή ελληνική κατάσταση οφείλεται στην αύξηση των μισθών πάνω από την αύξηση της παραγωγικότητας ή στα καθαρά οφέλη από τις κοινωνικές δαπάνες μισθωτών και συνταξιούχων μετά την αφαίρεση των φόρων που πληρώνουν στο κράτος.

Αντίθετα είναι προφανές ότι η κρίση είναι αποτέλεσμα του καπιταλιστικού συστήματος και του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής και διανομής του προϊόντος. Η κρίση δημιουργήθηκε λόγω της απρόσκοπτης λειτουργίας του συστήματος κατά την περίοδο του ακραίου νεοφιλελευθερισμού. Έτσι ενώ θα έπρεπε να ακουστούν και αντίθετες φωνές από τον πολιτικό και ακαδημαϊκό χώρο, όπως οι προτάσεις εξόδου που αναφέραμε στο τέταρτο κεφάλαιο, αντ' αυτού επιχειρείται και σε αρκετά μεγάλο βαθμό έχει κατορθωθεί ήδη από το κεφάλαιο και τους κρατικούς φορείς η ίδια αποτυχημένη συνταγή που χρησιμοποιήθηκε και την περίοδο του 1970. Μια συνταγή που συρρικνώνει το βιοτικό επίπεδο των πολιτών, μέσω των μειώσεων των μισθών και των περικοπών στις κοινωνικές δαπάνες της εργατικής τάξης και των αντίστοιχων κοινωνικών στρωμάτων.

Οι Έλληνες πολίτες βρίσκονται αντιμέτωποι με μια σκληρή μορφή ακραίου νεοφιλελευθερισμού και αυτό εξαιτίας του υψηλού συσσωρευμένου δημοσίου χρέους. Η Ελλάδα ξεκίνησε με ένα πολύ υψηλό λόγο δημοσίου χρέους προς το ΑΕΠ οφειλόμενο κυρίως στη χαμηλή φορολόγηση συγκεκριμένων κοινωνικών τάξεων. Η πολιτική που υιοθετήθηκε από το ελληνικό κράτος προκειμένου να εκμηδενιστούν τα ελλείμματα όμως δημιουργεί ακόμα μεγαλύτερες ανισορροπίες όσον αφορά τους Έλληνες πολίτες. Συγκεκριμένα μειώνονται οι μισθοί και οι δαπάνες που σχετίζονται με το κοινωνικό κράτος πρόνοιας εξαθλιώνοντας ακόμα πιο πολύ τους πολίτες, ενώ παράλληλα αυξάνει τους φόρους σε μισθωτούς και συνταξιούχους και τους μειώνει

σε υψηλά εισοδήματα στρώματα και επιχειρήσεις με την πρόφαση της υποτιθέμενης ανάπτυξης. Με τις πολιτικές αυτές το κράτος επιδιώκει αύξηση και παρακίνηση των επενδύσεων σύμφωνα με την κατεστημένη οικονομική σκέψη.

Όμως η δραματική μείωση του διαθέσιμου εισοδήματος της πλειοψηφίας του πληθυσμού όπως επίσης και η μεγάλη πτώση της ιδιωτικής κατανάλωσης αποθαρρύνουν τις επενδύσεις και δημιουργούν με τη σειρά τους ακόμα μεγαλύτερη ύφεση αποτρέποντας έτσι τη μείωση του δημοσίου ελλείμματος. Το πρόβλημα της συνύπαρξης μεγάλων δημοσιονομικών ελλειμμάτων και μεγάλης ύφεσης οδηγεί στην προσπάθεια προσαρμογής μέσω της αγοράς εργασίας και της μείωσης των μισθών στον ιδιωτικό τομέα με σκοπό η αύξηση του προϊόντος να προέλθει είτε μέσω της ενθάρρυνσης και της προσέλκυσης ξένων επενδύσεων, είτε μέσω της αύξησης των καθαρών εξαγωγών.

Η δεύτερη εκδοχή δεν φαίνεται εύκολα πραγματοποιήσιμη με την παραμονή της χώρας μας στην ευρωζώνη και την ανατιμημένη συναλλαγματική ισοτιμία του ευρώ, ενώ και η πρώτη εκδοχή προσκρούει σε δυσκολίες εξαιτίας της συνεχιζόμενης στασιμότητας και ύφεσης στην ευρωπαϊκή και παγκόσμια σκηνή.

Στην πραγματικότητα το συγκεκριμένο πρόγραμμα θέτει μακροπρόθεσμους στόχους ανάκαμψης της ελληνικής οικονομίας. Επιδιώκει δηλαδή τη 'συμμόρφωση' της εργατικής τάξης και την αποδοχή εκ μέρους της της μείωσης των μισθών. Ακόμα παρατηρείται απαξίωση μεγάλου μέρους του αποθέματος παγίου κεφαλαίου σε όφελος μερίδας του εγχώριου και κυρίως του ευρωπαϊκού.

Θα μπορούσε κανείς να πει ότι η Ελλάδα χρησιμοποιείται σαν παράδειγμα για την επιβολή δημοσιονομικής πειθαρχίας σε παγκόσμιο επίπεδο. Το αποτέλεσμα αυτών των επιλογών είναι μια μεγάλη συρρίκνωση της ελληνικής οικονομίας, γύρω στο 15% του ΑΕΠ στα πρώτα τέσσερα χρόνια της ύφεσης.

Είναι προφανές ότι η αγορά και το αόρατο χέρι της απέτυχαν πάλι να κατανέμουν τους πόρους αποτελεσματικά έτσι λοιπόν η αμφισβήτηση του συστήματος πρέπει να αφορά όχι μόνο την έννοια της δίκαιης διανομής του εισοδήματος αλλά να επιδιώκει οικονομική αποτελεσματικότητα και αλλαγή των σχέσεων ιδιοκτησίας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Birdsall N. (2009) How to unlock the \$ 1 trillion that developing countries urgently need to cope with the crisis , center of Global Development. σελ 1-5.

Buiter & Rahbari, 2010, Is sovereign default unnecessary – undesirable and unlikely for all advanced economies?, Citi economics, Global economic view, Σεπτέμβριος.

Cottarelli, Forni, Gottschalc & Mauro, 2010 Default in today’s advanced economies : unnecessary, undesirable and unlikely, IMF staff position note, SPN/10/12, Σεπτέμβριος.

Kahnemann and Tversky, 1979, an analysis of decision under risk.

Taleb Nassim, 2001, Fooled by Randomness.

Taleb Nassim, 2007, Black Swan.

Tito Boeri & Jan van Ours, 2012, The economics of imperfect labor markets, σελ.29-49.

Yanis Varoufakis & Stuart Holland, 2010-2011, A modest proposal 1.0- 2.2, www.yanisvaroufakis.eu.

Yanis Varoufakis & Stuart Holland, 2010, A modest proposal 1.0, www.yanisvaroufakis.eu.

Αλέξης Φραγκάκης, 2007 , Ελληνική οικονομία, σελ.165.

Αλέξης Φραγκάκης, 2007, Ελληνική οικονομία.

Γ. Σταθάκης, 2004, Το Δόγμα Τρούμαν και το σχέδιο Μάρσαλ - η ιστορία της αμερικανικής βοήθειας στην Ελλάδα.

Ζωγραφάκης Σ. & Μητράκος Θ. 2005. Η αναδιανεμητική επίδραση του πληθωρισμού στην Ελλάδα. Οικονομικό Δελτίο 24 σελ.49-90. Τράπεζα της Ελλάδος.

Κ. Βαΐτσος- Τ. Γιαννίσης, 1987, Τεχνολογικός μετασχηματισμός και οικονομική ανάπτυξη.

Μουρίκη «Το νέο προλεταριάτο» Το κοινωνικό πορτραίτο της Ελλάδας 2010.

Π. Μονοκρούσος, Δ. Θωμάκος, 2012 Δημοσιονομικοί πολλαπλασιαστές σε περιόδους βαθιάς ύφεσης και οφέλη από μια 2-ετή επιμήκυνση του νέου προγράμματος λιτότητας, Eurobank Research.

Παρατηρητήριο κρίσης : Η μετάδοση της Παγκόσμιας Κρίσης στην Ευρώπη 2008 – 2009, σελ. 4.

Τράπεζα της Ελλάδας (2009), Η κρίση του 1929, η Ελληνική οικονομία και οι εκθέσεις της Τράπεζας της Ελλάδας, Αθήνα, Νοέμβριος.

Χαρδούβελης Γκίκας, 2008 Η Ελλάδα εν μέσω της διεθνούς κρίσης, www.hardouvelis.gr.

Χαρδούβελης Γκίκας, 2009, Η χρηματοοικονομική κρίση και το μέλλον της παγκόσμιας οικονομίας, Οικονομία και Αγορές, Eurobank Research, Τόμος 4, Τεύχος 8, Δεκέμβριος.

Χρήστος Χατζηιωσήφ, *Η γηραιά Σελήνη. Η βιομηχανία στην ελληνική οικονομία, 1830-1940, Αθήνα, Θεμέλιο, 1993.σελ 117.*

Άρθρα σε εφημερίδες και ιστοσελίδες

Αφροδίτη Καριμάλη, 2013 ,Η βοήθεια στο σπίτι βγαίνει στη σύνταξη και αλλάζει, Έθνος.

Εκτενής αναφορά τις μείωσης των λειτουργικών δαπανών αλλά και όλων των προβλέψεων : Εφημερίς της Κυβερνήσεως, τεύχος πρώτο, Αρ. Φύλλου 151, 1/7/2011.

Αξέχαστη (!) και δυσοίωνα η 3η Μαρτίου, 4/2/2010, Ελευθεροτυπία.

Πάγωμα μισθών και περικοπές επιδομάτων, 9/2/2010, Ελευθεροτυπία.

Ωρα μηδέν για τα νέα μέτρα, 2/5/2010, Τα Νέα.

Κατατέθηκε ο προϋπολογισμός, 18/11/2010, ιστοσελίδα newsit.gr.

Οι αποφάσεις της συνόδου κορυφής, 13/3/2011, Ελευθεροτυπία.

Ολόκληρο το μεσοπρόθεσμο πρόγραμμα, 10/6/2011, Το Έθνος.

Λουκέτα εξπρές και συγχωνεύσεις στο Δημόσιο, 20/7/2011, ιστοσελίδα news247.gr

Νέο πακέτο 158 δις υπό δρακόντειο έλεγχο, 21/7/2011, Ελευθεροτυπία.

Ειδικό τέλος στα ακίνητα μέσω του λογαριασμού της ΔΕΗ, 10/9/2011, Τα Νέα.

Στη βουλή το πολυνομοσχέδιο, 6/10/2011, Ναυτεμπορική.

Παπαρηγόρης Κ., 11/10/11 ,Αναταράξεις στο πιστωτικό σύστημα, express.gr.

Βαγγέλης Δεμίρης, 27/10/11, Συμφώνησαν για κούρεμα 50%, Το Έθνος.

Η νέα κυβέρνηση του Λουκά Παπαδήμου, 11/11/11, ιστοσελίδα news247.gr.